

NACRT

SMJERNICE ZA PLANIRANJE I IZRADU INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA ZA UČENIKE S TEŠKOĆAMA

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
UVOD	4
INKLUZIVNI ODGOJ I OBRAZOVANJE	4
<i>Načelo univerzalnog dizajna za učenje u planiranju i realizaciji nastave</i>	6
<i>Priprema i podrška prilikom prijelaza učenika u sustavima odgoja i obrazovanja</i>	6
ULOGA SUDIONIKA ODGOJNO-OBRAZOVNOG PROCESA I MOGUĆNOSTI PODRŠKE	8
PROMJENA ULOGE UČITELJA/NASTAVNIKA I STAV O KURIKULUMU	8
<i>Uloga učitelja/nastavnika</i>	8
ULOGA STRUČNIH SURADNIKA U ŠKOLI	9
SPECIFIČNE ULOGE STRUČNIH SURADNIKA	10
<i>Edukacijski rehabilitator:</i>	10
<i>Logoped:</i>	10
<i>Pedagog:</i>	10
<i>Psiholog:</i>	11
<i>Socijalni pedagog:</i>	11
<i>Knjižničar:</i>	11
ULOGA POMOĆNIKA I STRUČNIH KOMUNIKACIJSKIH POSREDNICA U NASTAVI	11
ULOGA RAVNATELJA	12
SURADNJA S RODITELJIMA/SKRBNICIMA	12
VRSTE PODRŠKE I PRIMJERENIH OBLIKA ŠKOLOVANJA	14
INDIVIDUALIZACIJA POSTUPAKA UČENJA I POUČAVANJA	14
<i>Ključne kompetencije</i>	14
<i>Stvaranje okruženja poticajnog za učenje</i>	15
<i>Poticanje razvoja samoregulacije</i>	15
<i>Načela za razvijanje samoregulacije</i>	17
<i>Stvaranje okruženja za poticanje razvoja samoregulacije emocija i ponašanja</i>	19
<i>Strategije podrške za usvajanje primjerenih ponašanja</i>	19
<i>Emocije</i>	21
<i>Motivacija</i>	23
<i>Poučavanje</i>	24
<i>Vrijeme</i>	26
<i>Okruženje</i>	26
<i>Prostor</i>	27
<i>Pomagala i prilagodba materijala</i>	28
INDIVIDUALIZIRANI PRISTUP UČENJU I POUČAVANJU S POGLEDOM NA VJEŠTINE I SPOSOBNOSTI UČENIKA	29
<i>Vještina slušanja</i>	29

<i>Jezične, govorne i komunikacijske vještine</i>	31
<i>Vještina čitanja</i>	32
<i>Vještina pisanja</i>	33
<i>Vještina računanja</i>	34
<i>Pamćenje</i>	35
<i>Pažnja i koncentracija</i>	36
<i>Asistivna tehnologija</i>	38
PROCES ODREĐIVANJA PRIMJERENOG OBLIKA ŠKOLOVANJA	39
KORACI IZRADE I PRIMJENE INDIVIDUALIZIRANOG KURIKULUMA (IK)	41
TKO I KADA IZRAĐUJE INDIVIDUALIZIRANI KURIKULUM?	41
KORACI PLANIRANJA INDIVIDUALIZIRANOG KURIKULUMA	42
1. korak: POČETNA PROCJENA ODGOJNO-OBRAZOVNIH POTREBA UČENIKA.....	42
2. korak: PLANIRANJE INDIVIDUALIZIRANIH POSTUPAKA, VREDNOVANJA I PRILAGODBI UČENJA I POUČAVANJA.....	43
3. korak: VREDNOVANJE USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA.....	43
PRILAGODBA ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA I SADRŽAJA UČENJA I POUČAVANJA	44
<i>Prilagodbe odgojno-obrazovnih ishoda učenja</i>	44
ŠTO UČITELJ/NASTAVNIK PRIPREMA ZA PRIMJENU INDIVIDUALIZIRANOG KURIKULUMA?.....	49
PRILAGODBE VREDNOVANJA USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA	50
KOJA JE SVRHA VREDNOVANJA?	50
KAKO PRILAGODITI VREDNOVANJE USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA POJEDINOM UČENIKU?.....	51
<i>Kako koristiti rezultate vrednovanja?</i>	53
EVALUACIJA INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA.....	53
OBRASCI ZA PLANIRANJE INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA I PRIMJERI INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA (IK)	54
REDOVITI PROGRAM / KURIKULUM UZ PRILAGODBU SADRŽAJA I INDIVIDUALIZIRANE POSTUPKE	54
REDOVITI PROGRAM / KURIKULUM UZ INDIVIDUALIZIRANE POSTUPKE.....	64
ZAKONSKE OSNOVE INKLUZIVNOG ODGOJA I OBRAZOVANJA	68
POJMOVNIK	70

PREDGOVOR

Smjernice za planiranje i izradu individualiziranih kurikuluma za učenike s teškoćama okvir su za planiranje, realizaciju i vrednovanje odgojno-obrazovnog procesa učenika s teškoćama namijenjene učiteljima, nastavnicima, stručnim suradnicima i ravnateljima. Ovim dokumentom obrađena su sljedeća područja:

- Inkluzivni odgoj i obrazovanje
- Uloge sudionika odgojno obrazovnog procesa i mogućnosti potpore učeniku
- Vrste podrške i primjerenih oblika školovanja
- Individualizacija postupaka učenja i poučavanja
- Proces određivanja primjerenog oblika školovanja
- Koraci izrade i primjene individualiziranog kurikuluma
- Prilagodba odgojno-obrazovnih ishoda i sadržaja učenja i poučavanja
- Prilagodbe vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda.

Na kraju dokumenta nalazi se pojmovnik, popis propisa na kojima se temelji inkluzivni odgoj i obrazovanje te primjeri individualiziranog kurikuluma. Tijekom pripreme kurikularne reforme izrađen je također vrijedan dokument *Okvir za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanje postignuća djece i učenika s teškoćama (2016)* kojim se opširno određuju kurikularni aspekti odgoja i obrazovanja djece i učenika s teškoćama te je bio poticaj i putokaz za izradu *Smjernica*.

Individualizirani odgojno-obrazovni programi i pristupi učenju i poučavanju učenika s teškoćama u ovome su dokumentu objedinjeni u pojmu *individualizirani kurikulum (IK)*. Individualizirani kurikulum vodič je u odabiru optimalnih oblika i sadržaja odgojno-obrazovne podrške učenicima s teškoćama, a ovaj dokument nudi prihvaćena znanstveno utemeljena načela i postupke u provedbi inkluzivnog obrazovanja, odnosno uključivanja učenika s teškoćama u odgojno-obrazovni proces.

Smjernice svojim sadržajem obuhvaćaju upute o prepoznavanju učenika s teškoćama, procesima procjene njihovih odgojno-obrazovnih potreba te o planiranju, implementaciji i vrednovanju procesa učenja i poučavanja učenika s teškoćama. Također, *Smjernicama* se opisuju uloge različitih sudionika odgojno-obrazovnih procesa i primjereni oblici podrške učenicima. Uređene su tako da učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima osiguravaju temeljne informacije o bitnim sastavnicama individualiziranoga kurikuluma i upućuju ih na dodatne izvore za učenje, poštujući pritom profesionalnu autonomiju svakog djelatnika koji sudjeluje u procesu odgoja i obrazovanja učenika.

Prema ovim *Smjernicama* predviđena je informatička podrška u planiranju individualiziranoga kurikuluma za učenike s teškoćama u okviru e-Dnevnika kako bi se učiteljima i nastavnicima olakšalo planiranje individualiziranoga kurikuluma u skladu s predmetnim kurikulumima.

Očekuje se da implementacija *Smjernica* u odgojno-obrazovnoj praksi doprinese višoj razini kvalitete inkluzivnog odgoja i obrazovanja jer omogućuju zajedničku, jedinstvenu i dosljednu primjenu odredbi *Konvencije UN-a o pravima djeteta*, *Strategije znanosti, obrazovanja i tehnologije* i drugih propisa koji uokviruju inkluzivni odgoj i obrazovanje u Republici Hrvatskoj.

UVOD

Inkluzivni odgoj i obrazovanje

Inkluzivno obrazovanje temelji se na pravu kvalitetnoga obrazovanja svih učenika podjednako što znači da omogućuje djeci s teškoćama da, prema svojim sposobnostima i mogućnostima te interesima, sudjeluju i surađuju s drugom djecom. Stoga zahtijeva stvaranje uvjeta u našim školama za zadovoljavanje različitih odgojno-obrazovnih potreba svakog učenika i omogućuje svim učenicima da uče zajedno. To znači da sustav odgoja i obrazovanja mora biti organiziran i spreman na promjene i prilagodbu svim učenicima, uključujući i one koji su tradicionalno bili isključivani iz pristupa redovnom sustavu. Umjesto prilagođavanja učenika obrazovnom sustavu, naglasak se stavlja na stvaranje promjena u obrazovnom sustavu, kako bi se sustav prilagodio odgojno-obrazovnim potrebama svakog učenika.

Inkluzivno obrazovanje usko se povezuje s promjenama u obrazovanju učitelja i nastavnika, odnosno stjecanju kompetencija stručnjaka za rad u inkluzivnom okruženju. Tako se sve više ističe kako je važno da učenici stječu kompetencije koje će im koristiti u svakodnevnom životu, uz neizostavno pružanje pozornosti socioemocionalnim činiteljima u procesu cjelovitog razvoja učenika.

Osnovno je polazište inkluzivnoga odgoja i obrazovanja da uvjeti u okruženju za svakoga učenika moraju odgovarati njegovim individualnim snagama, interesima i potrebama u učenju, a ne biti oblikovani prema kategoriji oštećenja, odnosno teškoće koju učenik ima (npr. vrsta i stupanj oštećenja, kvocijent inteligencije i sl.). U tom smislu, **učenici s teškoćama** su oni koji zahtijevaju dodatnu odgojno-obrazovnu podršku za učenje i razvoj kako bi ostvarili najbolje moguće razvojne ishode i socijalnu uključenost. Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008)* učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama su daroviti učenici i učenici s teškoćama, a učenicima s teškoćama smatraju se tri skupine učenika (čl. 65):

1. učenici s teškoćama u razvoju
2. učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima
3. učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima.

Učenici s teškoćama imaju višestruke, različite i promjenjive potrebe te čine široku i heterogenu skupinu. Njihove su potrebe oblikovane njihovim sposobnostima i osobinama, osobnim iskustvom, prethodno stečenim kompetencijama, navikama, interesima, ciljevima, kao i širim socijalnim i kulturnim okruženjem. U skladu s tim, neki će učenici s teškoćama trebati stalnu dodatnu odgojno-obrazovnu podršku u svim ili samo nekim područjima učenja i predmetima, a drugi privremenu i ograničenu.

Učenici s teškoćama u razvoju su oni čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njihovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu, a proizlaze iz tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija ili kombinacije više vrsta oštećenja i poremećaja. Riječ je o učenicima s oštećenjima i/ili poremećajima organskog podrijetla (npr. neurološka, senzorna ili motorička oštećenja ili poremećaji), a čije odgojno-obrazovne potrebe ponajprije proizlaze iz problema povezanih s oštećenjima ili poremećajima.

Učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima su oni čiji problemi proizlaze iz međudjelovanja učenika i odgojno-obrazovnog okruženja i/ili u kojih su prisutni čimbenici rizika, koji proizlaze iz osobina samog učenika ili karakteristika njegovog užeg i šireg socijalnog okruženja te trebaju odgojno-obrazovnu podršku s ciljem njihovoga daljnjeg pozitivnog razvoja.

Treća su skupina **učenici** koji se nalaze u nepovoljnom položaju i imaju **teškoće** (npr. u odgovaranju na odgojno-obrazovne zahtjeve, odnosu s vršnjacima, odnosu s odraslim osobama i/ili autoritetima, odnosu sa samim sobom itd.), a koje su prvenstveno uvjetovane **odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima** te na koje je potrebno djelovati primjerenim oblicima odgojno-obrazovne podrške. Neki od čimbenika rizika u (užem/ili

širem) socijalnom okruženju djeteta/učenika su: disfunkcionalni odnosi unutar obitelji, situacije zlostavljanja i/ili zanemarivanja, roditelji/skrbnici niskog obrazovnog statusa, dugotrajne bolesti roditelja/skrbnika, neodgovarajući odgojni stil roditelja/skrbnika, slabiji socioekonomski status obitelji, siromaštvo, socijalna deprivacija, migracije obitelji, bilingvizam, nedovoljno poznavanje hrvatskoga jezika, nasilje u životnoj sredini, nepovoljne životne okolnosti, stresni događaji, dostupnost sredstava ovisnosti u lokalnoj zajednici i brojni drugi.

Iako možda nisu specifično i jasno istaknuti, **učenici s kroničnim bolestima** također imaju pravo na primjerene oblike odgojno-obrazovne podrške. Njihova stanja ili teškoće mogu ograničavati sposobnosti i/ili aktivnosti učenika, periodično (u vidu odsustva simptoma ili njihovog pogoršanja) ili trajno, u odgovaranju na odgojno-obrazovne zahtjeve ili funkcioniranju unutar školskog okruženja.

Posebnu pozornost potrebno je posvetiti i prepoznavanju darovitih učenika s teškoćama (**učenici s dvostrukim posebnim odgojno-obrazovnim potrebama**). Ovi učenici često ostanu neprepoznati jer darovitost može „zamaskirati“ teškoću koju učenik ima. S druge strane, moguće je da se zbog opaženih teškoća ne prepozna učenikova darovitost i/ili da učenik ne može realizirati svoju darovitost u procesu usvajanja odgovarajućih odgojno-obrazovnih ishoda.

Kod nekih učenika moguća je **prisutnost više teškoća**, odnosno kombinacija pojedinih teškoća koje su obuhvaćene prethodno navedenim kategorijama. Postojanje višestruke teškoće zahtijeva interdisciplinarni stručni pristup i izraženiju suradnju učitelja i stručnih suradnika. **Bez obzira na to kojoj skupini pripada, učenik s teškoćama ostvaruje pravo na primjerene oblike odgojno-obrazovne podrške.**

Kako bi se učenicima osigurali odgovarajući oblici podrške, potrebno je kontinuirano i sustavno pratiti njihov cjelokupni razvoj (tjelesni, kognitivni, jezični, govorni, komunikacijski, socioemocionalni) te rano i pravovremeno utvrditi razvojne i okolinske rizike. U procesu prepoznavanja i otkrivanja odstupanja u psihofizičkom razvoju i/ili utvrđivanja rizičnih čimbenika (koji proizlaze iz osobina samog učenika ili karakteristika užeg i šireg socijalnog okruženja) sudjeluju svi ključni sudionici – učitelji/nastavnici, stručni suradnici, roditelji/skrbnici te, prema potrebi, relevantni vanjski stručnjaci. Inkluzivnim pristupom procjenama teškoća ne smije se pristupiti isključivo s gledišta medicinskih stanja, već ih je važno temeljiti i na procjenama odgojno-obrazovnih djelatnika škole te prema potrebama dopuniti mišljenjima stručnjaka izvan škole. Cilj je pružanje jedinstvenog sustava podrške svim učenicima, a promjene koje zahtijeva inkluzivna škola vrlo su složene i zahvaćaju sve razine funkcioniranja u školi. Njezini su nositelji kompetentni učitelji/nastavnici i stručni suradnici. Za rad u inkluzivnom razredu, gdje se svi učenici osjećaju prihvaćenima, potrebno je proširiti tradicionalnu ulogu učitelja/nastavnika i stručnih suradnika. Europska agencija za razvoj obrazovanja za učenike i studente s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (2012) utvrđuje profil inkluzivnog učitelja/nastavnika i stručnih suradnika škola sa sljedeća četiri temeljna područja kompetencija:

1. vrednovanje različitosti učenika
2. pružanje podrške svim učenicima
3. suradnja s drugima
4. vlastito stručno usavršavanje.

Inkluzivno djelovanje odnosi se na pružanje primjerene odgojno-obrazovne podrške svim učenicima kojima je podrška potrebna u procesima učenja, poučavanja, iskazivanja naučenoga te socijalizacije unutar škole. Promjene se odnose na fleksibilnost učenja u smislu uporabe prikladnih nastavnih materijala, tehnika i strategija poučavanja kojima se mogu zadovoljiti različite odgojno-obrazovne potrebe učenika. Nastavni proces čini oblikovanje poticajnih, raznovrsnih aktivnosti koje omogućavaju stjecanje funkcionalnih iskustava učenika i razvoj kompetencija učenika, a time i potpunu uključenost učenika u sadržaje kurikuluma i kurikulumskih aktivnosti. Opisani pristup u nastavi podržava razlikovnu (diferenciranu) nastavu te individualizirano učenje i poučavanje koje se temelji na uvažavanju različitih pristupa učenju u skladu s individualnim odgojno-obrazovnim potrebama učenika. Uzimajući u obzir razvojne osobitosti, učenik postaje aktivan sudionik nastavnog procesa i kurikuluma koji treba zadovoljiti različite odgojno-obrazovne potrebe učenika. Pritom treba imati u vidu sve strukturne dijelove kurikuluma: opće ciljeve, odgojno-obrazovne ishode, sadržaje,

strategije učenja i poučavanja (metode i postupci, oblici rada, sredstva i tehnologije) te vrednovanje postignuća učenika uz povratne informacije. Važno je brinuti da su svi dijelovi kurikulumu međusobno povezani i da utječu jedni na druge. Uloga učitelja/nastavnika je da se uz podršku stručnoga suradnika škole, a u skladu s njihovim kompetencijama, osigura kvalitetno provođenje individualiziranoga i diferenciranoga učenja i poučavanja.

Načelo univerzalnog dizajna za učenje u planiranju i realizaciji nastave

Različitost učenika upućuje na potrebu planiranja i realizacije inkluzivne nastave temeljem načela univerzalnog dizajna. **Univerzalni dizajn za učenje** je pristup u izradi kurikulumu koji učitelje/nastavnike usmjerava u prilagođavanje strategija, aktivnosti i materijala koji služe svim učenicima s različitim potrebama, bez obzira na sposobnost, teškoću, dob, spol ili kulturno i jezično porijeklo. Dakle, cilj mu je učiniti učenje pristupačnim svim učenicima. Stoga je svrha *Smjernica* pružiti učiteljima/nastavnicima mnoštvo didaktičko-metodičkih prilagodbi kako bi učeniku kreirali inkluzivnu podršku koja uvažava različite razine odgojno-obrazovnih ishoda, strategije učenja i poučavanja te vrednovanje.

U tom smislu daju se prijedlozi u vezi s različitim aktivnostima koje se u inkluzivnoj nastavi najviše upotrebljavaju, a nadopunjene su prijedlozima strategija učenja i poučavanja kako bi svaki učenik s teškoćama bez obzira na vidljivu ili nevidljivu teškoću mogao sudjelovati u raznolikim razrednim aktivnostima.

U odgojno-obrazovnom kontekstu univerzalni dizajn za učenje pruža mogućnost **diskretne individualizacije** odgoja i obrazovanja. Uzimajući u obzir raznolikost u mogućnostima i načinima učenja učenika nekog razrednog odjela, učitelj/nastavnik kreira nastavni proces koristeći različita vizualna didaktička sredstva, auditivne didaktičke tehnike, kinestetičke didaktičke metode, oblike izražavanja i metode motiviranja učenika na aktivno sudjelovanje u učenju i poučavanju. Kad god je moguće, priprema zadatke različite razine složenosti i različite nastavne aktivnosti te učenicima nudi mogućnost izbora.

Individualizacija i prilagodba aktivnosti mora biti planirana istovremeno s planiranjem ishoda, vrednovanja i strategijama učenja. **Cilj je osigurati da svaki učenik ima okruženje s ravnopravnim uvjetima za učenje kako bi se smanjile prepreke i prevladale individualne razlike.**

Naime, u razrednom odjelu mogu se nalaziti učenici koji imaju teškoće u praćenju nastave zbog slabijeg ili nedovoljnog poznavanja hrvatskoga jezika (inojezični učenici). Također postoje učenici iz edukativno i socijalno ugroženih obitelji, učenici koji zbog zdravstvenih razloga privremeno ne mogu nazočiti nastavi (nekoliko tjedana), kao i oni koji zbog drugih razvojnih osobitosti nisu dovoljno usvojili odgojno-obrazovne ishode iz prethodne školske godine. Stoga individualizacija i prilagodba treba početi od odgojno-obrazovne procjene učitelja/nastavnika kako bi se u svakom predmetu utvrdila kvaliteta i razina učeničkog predznanja i usvojenih vještina prije početka procesa poučavanja. To je preduvjet kako učitelji/nastavnici ne bi poučavali na temelju onoga što pretpostavljaju da bi njihovi učenici trebali znati, ili trebali moći naučiti, već na temelju onoga što učenici doista znaju i što pokažu da mogu. Tek tada je moguće odrediti i prilagoditi razinu od koje učitelj polazi u poučavanju, a učenici u učenju, kao i strategije (metode, aktivnosti, okruženje, sredstva i pomagala) koje će se pritom koristiti. To znači da promišljanje o samom nastavnom satu počinje prije nego što učitelj/nastavnik dođe na nastavni sat (npr. aktivnosti za 5. a razredni odjel vjerojatno neće biti iste kao i za 5. b) te da se, na temelju poznavanja učenika u pojedinom razrednom odjelu, planiraju aktivnosti u kojima svi mogu sudjelovati. Popis zakonodavnih akata na kojima se temelji inkluzivni odgoj i obrazovanje nalazi se na kraju ovog dokumenta.

Priprema i podrška prilikom prijelaza učenika u sustavima odgoja i obrazovanja

Svi učenici tijekom odgoja i obrazovanja prolaze kroz različite procese prijelaza. **Prijelaz ili tranzicija** razdoblje je promjena koje donosi prelazak iz jednog dijela odgojno-obrazovnog sustava u drugi: predškolske u osnovnoškolsku razinu, razredne u predmetnu nastavu, te osnovnoškolske u srednjoškolsku razinu. Osim navedenih prijelaza, važni su i

oni koji se odvijaju unutar različitih razina i sustava: iz prostora u prostor, iz učionice u učionicu, s jednog predmeta na drugi, s jedne aktivnosti na drugu, iz škole u bolnicu, iz škole na nastavu u kući, iz škole na praksu. Također je moguće da tijekom svojeg školovanja učenik s teškoćama doživi prijelaze između pojedinih odgojno-obrazovnih skupina / razrednih odjela ili između pojedinih vrsta individualiziranih kurikuluma.

Promjene koje prijelazi donose mogu učeniku biti izvor stresa i ometati ga u funkcioniranju. Stoga je vrlo važno pripremiti učenika na takve promjene i pružiti mu individualnu podršku i pomoć u razdobljima prijelaza. Navedeno je osobito važno za učenike s teškoćama. Pretpostavka je za to protočnost informacija o učenikovom kognitivnom i socioemocionalnom funkcioniranju te o osobitostima obiteljske dinamike, kao i suradnja svih osoba koje su direktno uključene u odgoj i obrazovanje učenika (roditelji/skrbnici, odgojitelji, učitelji/nastavnici) te stručnjaka u školskoj ustanovi i izvan nje.

Tijekom upisa **u prvi razred osnovne škole** stručno povjerenstvo škole procjenjuje djetetovu psihofizičku spremnost te u slučaju indikacija na postojanje rizičnih činitelja za otežanu prilagodbu učenika i/ili teškoća u usvajanju odgojno-obrazovnih ishoda, od roditelja/skrbnika i predškolske ustanove koju je dijete pohađalo traži dodatnu dokumentaciju, u skladu s *Pravilnikom o postupku utvrđivanja psihofizičkoga stanja djeteta, učenika te sastavu stručnih povjerenstava* (NN 67/14). Isto tijelo objedinjuje prikupljene informacije i s njima upoznaje roditelje/skrbnike djeteta te ih savjetuje. Prije uključivanja učenika u nastavni proces, stručni suradnici škole informiraju učitelje o prikupljenim informacijama koje im mogu pomoći u planiranju strategija podrške učeniku te sudjeluju u njihovom planiranju i provođenju.

Na početku prijelaza **u peti razred osnovne škole**, na sjednici razrednog vijeća članovi razrednog vijeća razredne nastave zajedno sa stručnim suradnicima škole informiraju članove razrednog vijeća predmetne nastave o osobitostima odgojno-obrazovnog funkcioniranja pojedinih učenika i sudjeluju u planiranju strategija podrške istima.

Pri završetku osmog razreda osnovne škole članovi stručne službe škole uključuju učenike koji iskazu potrebu, a obavezno učenike s teškoćama, u profesionalno usmjeravanje u skladu s *Pravilnikom* (NN 67/14).

Na početku prijelaza **u prvi razred srednje škole** članovi stručne službe srednje škole za upisane učenike koji imaju *Rješenje o primjerenom programu / kurikulumu školovanja* traže odgovarajuću dokumentaciju o praćenju i svladavanju individualiziranoga kurikuluma u skladu s *Pravilnikom* (NN 67/14). Informacije o odgojno-obrazovnim postignućima učenika na kraju osnovne škole, karakteristikama razvoja, posebnostima učenja, funkcioniranja, korištenim i potrebnim oblicima podrške i dr., prosljeđuju se predmetnim nastavnicima srednje škole na početku prvog polugodišta.

ULOGA SUDIONIKA ODGOJNO-OBRAZOVNOG PROCESA I MOGUĆNOSTI PODRŠKE

Inkluzivni odgoj i obrazovanje podrazumijeva intenzivnu međusobnu suradnju interdisciplinarnog tima učitelja/nastavnika, stručnih suradnika, ravnatelja, školskih liječnika te njihovu suradnju i partnerstvo s roditeljima/skrbnicima, a po potrebi i s vanjskim suradnicima. Timski rad, etičnost, profesionalnost i interdisciplinarnost struka u odgojno-obrazovnim ustanovama temeljna su načela odgoja i obrazovanja učenika s teškoćama. Posebno je važno ostvariti povjerenje između odgojno-obrazovnih ustanova i roditelja/skrbnika kako bi se izgradio kvalitetan partnerski odnos. Takav odnos ističe zajedničku odgovornost roditelja/skrbnika te stručnjaka za odgoj i obrazovanje djeteta/učenika, za razvoj njegovih sposobnosti, kompetencija, životnih vještina, navika, pozitivnih osobina ličnosti, ali i jasno određene uloge svih uključenih u odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama.

Podršku učenicima s teškoćama pružaju roditelji/skrbnici, članovi razrednog vijeća, članovi nastavničkog vijeća, stručni suradnici i školski liječnik, a prema potrebi i drugi specijalizirani stručnjaci.

Promjena uloge učitelja/nastavnika i stav o kurikulumu

Razvojem inkluzivne odgojno-obrazovne prakse nestaje potreba za isključivanjem učenika koji ne mogu svladati nastavni sadržaj na istoj razini kao njihovi vršnjaci. Nastava se planira u kontekstu redovnog razreda i kurikularnog plana poučavanja, gdje uz sve učenike u razrednom odjelu sudjeluju redovni učitelj/nastavnik te, prema potrebi, stručni suradnik. Prema odgojno-obrazovnim potrebama učenika, sudionici mogu postati i pomoćnici u nastavi ili stručni komunikacijski posrednici.

Uloga učitelja/nastavnika

Učitelji/nastavnici planiraju i provode odgojno-obrazovne aktivnosti u neposrednom radu s učenicima. Stvaranje poticajnog okruženja za učenje jedna je od njihovih temeljnih uloga u radu sa svim učenicima. To uključuje i osiguravanje jednakih obrazovnih mogućnosti za učenike s teškoćama, a pritom trebaju:

- pratiti i uočavati moguća odstupanja u psihofizičkom razvoju, ponašanju i/ili životnim okolnostima učenika, njihove odgojno-obrazovne potrebe, postignuća, uratke i ponašanje u školskom kontekstu
- upoznavati stručne suradnike škole s uočenim odstupanjima i surađivati s roditeljima/skrbnicima radi zajedničkog upućivanja vanjskom stručnjaku, ovisno o vrsti teškoće i izraženosti odstupanja
- proučiti dostupnu dokumentaciju o učeniku s teškoćama i zatražiti važne informacije od roditelja/skrbnika i/ili stručnih suradnika škole
- u skladu sa specifičnim potrebama učenika i u suradnji sa stručnim suradnicima škole prilagođavati okruženje, postupke, metode i oblike rada te izrađivati i primjenjivati individualizirane materijale za učenje
- sudjelovati sa stručnim suradnicima škole u izradi školske dokumentacije za praćenje napretka učenika te stvaranju stručnoga mišljenja i prijedloga najprimjerenije vrste i oblika podrške za učenika s teškoćama
- prilagođavati aktivnosti, vrednovanje, metode i strategije učenja i poučavanja odgojno-obrazovnim potrebama učenika s teškoćama
- stvarati prilike za optimalnu uključenost učenika u odgojno-obrazovni proces postavljajući jasna i optimalno visoka očekivanja primjerena njihovim sposobnostima, sklonostima i predznanjima
- stvarati povoljno emocionalno ozračje za uključivanje učenika s teškoćama.

Učitelj u produženom stručnom postupku – socijalni pedagog – voditelj je produženoga stručnog postupka u posebnim razrednim odjelima u kojima provodi odgojne aktivnosti u neposrednom radu s učenicima kod kojih su dominantno prisutni problemi u ponašanju bez obzira na etiologiju.

Učitelj edukacijski rehabilitator – planira i provodi odgojno-obrazovne aktivnosti u neposrednom radu s učenicima s većim teškoćama u razvoju. Za učenike s teškoćama u razvoju svojeg razrednog odjela ili odgojno-obrazovne skupine provodi edukacijsko-rehabilitacijske postupke i dodatne edukacijsko-rehabilitacijske programe. Također izrađuje i provodi posebne programe uz individualizirane postupke i posebne programe za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke.

Uloga stručnih suradnika u školi

Dodatnu podršku uključivanju učenika s teškoćama u odgojno-obrazovni proces pružaju stručni suradnici škole: edukacijski rehabilitator, logoped, socijalni pedagog, pedagog i/ili psiholog. Uz ravnatelje i knjižničare, oni promoviraju vrijednosti i načela koja omogućuju cjelovit razvoj učenika s teškoćama. U skladu s time, prate suvremene spoznaje u provedbi inkluzije učenika, primjenjuju ih u svojem odgojno-obrazovnom radu i potiču ostale sudionike odgojno-obrazovnog procesa na uvođenje inovacija.

Doprinos stručnih suradnika temelji se na zajedničkim i specifičnim stručnim kompetencijama stečenima tijekom inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja tijekom cjelokupnog radnog vijeka. Oni se međusobno dogovaraju o konkretnim aktivnostima u okviru svojega neposrednog odgojno-obrazovnog rada, primarno se rukovodeći potrebama učenika i profesionalnim kompetencijama. Uloge stručnih suradnika ostvaruju se ovisno o stvarnim mogućnostima koje su određene trenutnim specifičnim potrebama odgojno-obrazovne ustanove, brojem i specifičnim potrebama njezinih učenika i ekipiranošću stručne službe škole. Svaki stručni suradnik dužan je poduzimati konkretne korake s ciljem zaštite prava, interesa i dobrobiti svih učenika.

Dužnost je ravnatelja odgojno-obrazovne ustanove u što većoj mjeri omogućiti stručnim suradnicima ostvarivanje specifične profesionalne uloge kako bi iskoristili svoje specifične stručne kompetencije.

Zajedničke su uloge stručnih suradnika:

- pružati podršku u neposrednom odgojno-obrazovnom radu s učenicima, s učiteljima/nastavnicima te roditeljima/skrbnicima
- sudjelovati u planiranju prijelaza iz jednoga dijela odgojno-obrazovnog sustava u drugi te osiguravati protočnost informacija o odgojno-obrazovnim potrebama i podršci koja je osigurana za učenika
- planirati i provoditi akcijska istraživanja na razini škole te sudjelovati u procesu samovrednovanja škole sa svrhom unapređenja inkluzije učenika s teškoćama
- planirati, provoditi i evaluirati preventivne programe radi što ranijega pružanja podrške svim učenicima sa svrhom poticanja njihovog sveukupnog razvoja, građenja kompetencija za uspješno rješavanje svakodnevnih problema i učenje, a time i smanjivanje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika kako bi se spriječio razvoj poremećaja
- planirati, provoditi, evaluirati i organizirati znanstveno utemeljene stručne intervencije, individualne i/ili grupne, usmjerene na učenike i/ili njihove roditelje/skrbnike
- sudjelovati u zagovaranju dječjih prava i ukazivati na važnost prihvaćanja različitosti, tolerancije i odgojno-obrazovne inkluzije, u školi i široj zajednici
- osmišljavati, provoditi ili sudjelovati u provođenju intervencija na razini razrednog odjela i škole, sa svrhom boljeg prihvaćanja učenika s teškoćama

-
- provoditi stručnu procjenu razine i kvalitete funkcioniranja učenika s teškoćama i njihova životnog okruženja radi utvrđivanja njihovih individualnih odgojnih i obrazovnih potreba te izraditi stručni nalaz i mišljenje
 - pružati savjetodavnu podršku i edukaciju roditeljima/skrbnicima učenika s teškoćama, učiteljima/nastavnicima i pomoćnicima u nastavi u kreiranju inkluzivnog i poticajnog okruženja za učenje te prihvaćanje učenika s teškoćama
 - pružati podršku učiteljima/nastavnicima u planiranju i vrednovanju individualiziranog kurikulumu učenika s teškoćama te njegovim mogućim izmjenama i prilagodbama
 - aktivno surađivati s pružateljima usluga izvan ustanove (npr. psiholog, socijalni pedagog, logoped, edukacijski rehabilitator, dječji psihijatar, socijalni radnik, policija, mobilni stručni tim) radi osiguravanja primjerenog oblika podrške za pojedinog učenika s teškoćama
 - sudjelovati u profesionalnom informiranju i usmjeravanju učenika
 - pratiti provedbu dogovorenih individualiziranih postupaka podrške u nastavnom procesu sukladno rješenju učenika i prema preporukama stručnih suradnika škole.

Specifične uloge stručnih suradnika

Edukacijski rehabilitator:

- planira, provodi, evaluira i organizira znanstveno utemeljene stručne individualne i/ili grupne intervencije, usmjerene na učenike (s intelektualnim teškoćama, spektra autizma, ADHD-a, s motoričkim poremećajima, oštećenjem vida i višestrukim teškoćama) te obavještava o tome njihove roditelje/skrbnike
- provodi stručnu procjenu razine i kvalitete funkcioniranja učenika s intelektualnim teškoćama, spektrom autizma, ADHD-om, s motoričkim poremećajima, oštećenjem vida i višestrukim teškoćama i njihova životnog okruženja radi utvrđivanja njihovih individualnih odgojno-obrazovnih potreba te izrađuje stručni nalaz i mišljenje
- pruža podršku učiteljima u planiranju i vrednovanju individualiziranog kurikulumu učenika s intelektualnim teškoćama, teškoćama učenja, poremećajem iz spektra autizma, ADHD-om, s motoričkim poremećajima, oštećenjem vida i višestrukim teškoćama.

Logoped:

- u profesionalnom je radu usmjeren na komunikacijske, slušne, jezične i govorne sposobnosti učenika te predvještine i vještine čitanja, pisanja i računanja, kao i specifične teškoće u učenju
- provodi logopedsku procjenu primjenjujući standardizirane i klinički provjerene mjerne instrumente i daje podršku za široki raspon teškoća koje se očituju u socijalno-komunikacijskim, jezičnim i govornim sposobnostima te predvještinama i vještinama čitanja, pisanja te računanja
- pruža logopedsku podršku učenicima u domeni komunikacijskih poremećaja (socijalno pragmatički poremećaj, poremećaji iz autističnog spektra), jezičnih i govornih poremećaja različite etiologije i manifestacija, poremećaja glasa, poremećaja pisanoga jezika (disleksija, disgrafija) i matematičkih sposobnosti (diskalkulija), specifičnih teškoća učenja, oštećenja sluha te u odabiru i primjeni odgovarajućih sredstava potpomognute komunikacije.

Pedagog:

- u profesionalnom je radu usmjeren na planiranje, praćenje i unapređenje odgojno-obrazovnog procesa temeljenog na pedagoškim i didaktičkim načelima
- koordinira i prati stručna usavršavanja učitelja/nastavnika vezana uz rad s učenicima s teškoćama

-
- analizom pedagoške i ostale dokumentacije provodi procjenu odgojno-obrazovnih potreba učenika sa svrhom pronalaženja metodičkih rješenja i didaktičkih paketa
 - pruža podršku učenicima koristeći pedagoške kompetencije, prvenstveno pedagoški takt.

Psiholog:

- u profesionalnom je radu usmjeren na kognitivne, metakognitivne, emocionalne, motivacijske i ponašajne aspekte funkcioniranja učenika.
- koristi psihodijagnostička sredstva i tehnike radi procjenjivanja psihomotoričkog, kognitivnog i socioemocionalnog razvoja te adaptivnog ponašanja učenika
- pruža podršku učenicima, roditeljima/skrbnicima i učiteljima/nastavnicima koristeći različite strategije i tehnike čija je učinkovitost znanstveno dokazana, sa svrhom poticanja razvoja samoregulacije mišljenja, emocija, motivacije i ponašanja učenika.

Socijalni pedagog:

- u profesionalnom je radu usmjeren na poticanje pozitivnog razvoja učenika, njegove probleme i rizična ponašanja
- sudjeluje u procjeni potreba učenika, problema u ponašanju i potencijala koji proizlaze iz osobina samog učenika i/ili njegovog okruženja
- razvija, provodi i vrednuje s procjenom potreba usklađene i na dokazima učinkovitosti utemeljene individualne i grupne intervencije s učenicima
- provodi savjetodavni rad s učiteljima/nastavnicima, roditeljima/skrbnicima i drugim ostalim učenicima važnim odraslim osobama radi stvaranja uvjeta povoljnih za primjeren razvoj učenika.

Knjižničar:

- s učiteljima/nastavnicima te ostalim stručnim suradnicima ostvaruje korelaciju nastavnih predmeta i područja te povezuje nastavne sadržaje s knjižnicom kao središtem učenja u školi
- u odgojno-obrazovnom radu obavlja poslove na razvijanju čitalačkih sposobnosti i poticanju verbalne i neverbalne komunikacije
- potiče učenike, učitelje/nastavnike i ostale stručne suradnike na korištenje znanstvene i stručne literature, obavlja stručno-knjižnične poslove te poslove vezane uz kulturnu i javnu djelatnost škole
- sudjeluje u formiranju multimedijškoga središta škole opremanjem školske knjižnice stručnom literaturom, drugim izvorima znanja i odgovarajućom odgojno-obrazovnom tehnikom.

Uloga pomoćnika i stručnih komunikacijskih posrednika u nastavi

Pomoćnici u nastavi i stručni komunikacijski posrednici uključuju se u odgojno-obrazovni rad kako bi učeniku s teškoćama pružili podršku s ciljem ravnopravnog sudjelovanja u odgojno-obrazovnom procesu. Osiguravanje podrške pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika ne oslobađa školu obveze osiguravanja i svih ostalih potrebnih oblika razumne prilagodbe u odgojno-obrazovnom okruženju učenika.

Program rada pomoćnika u nastavi izrađuje stručni suradnik škole (koordinator) kojeg je odredio ravnatelj u suradnji s drugim djelatnicima škole uključenima u odgojno-obrazovni rad s učenicima, pri čemu je nužno voditi brigu o postizanju samostalnijega funkcioniranja učenika. Program rada pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika u nastavi koordinator je dužan dati na uvid roditeljima/skrbnicima.

Učitelj/nastavnik nositelj je odgojno-obrazovnog procesa u razrednom odjelu koji prema potrebama učenika usmjerava pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika na rad.

Uloga ravnatelja

Kvaliteta inkluzivne odgojno-obrazovne prakse u pojedinoj odgojno-obrazovnoj ustanovi u znatnoj mjeri ovisi o stručnim kompetencijama ravnatelja, njegovim vrijednosnim načelima koje zastupa te osposobljenosti za vođenje i upravljanje inkluzivnom kulturom škole. Stručne kompetencije uključuju, među ostalim, poznavanje specifičnosti učenja i ponašanja učenika s teškoćama te njihovoga mogućeg utjecaja na psihosocijalni razvoj učenika.

Uloga ravnatelja:

- osigurati primjenu zakonodavnih akata kojima se reguliraju prava djece, što se odnosi i na prava učenika s teškoćama
- poticati i pružati podršku u razvoju inkluzivne kulture škole te učinkovitoj inkluzivnoj odgojno-obrazovnoj praksi i politici na razini ustanove
- davati podršku učiteljima/nastavnicima i stručnim suradnicima škole u pronalaženju primjerenih programskih, organizacijskih i pedagoških modela rada
- surađivati s lokalnom zajednicom s namjerom osiguravanja potrebnih resursa koji će omogućiti kvalitetan odgoj i obrazovanje svih učenika
- stvarati profesionalno okruženje za učenje koje obilježava suradnja, timski rad, refleksivnost i osnaživanje
- omogućiti učiteljima/nastavnicima i stručnim suradnicima redovito obvezno individualno stručno usavršavanje u području inkluzivnog odgoja i obrazovanja
- zajedno s učiteljima/nastavnicima i stručnim suradnicima surađivati s roditeljima/skrbnicima kako bi sagledao njihova stajališta i utvrdio zajedničke mogućnosti inkluzivnog djelovanja
- na temelju potrebe za podrškom učenicima s teškoćama, s učiteljima/nastavnicima i roditeljima/skrbnicima poduzimati korake za osiguravanje profesionalne, programske i didaktičko-metodičke podrške
- zatražiti osiguravanje profesionalne podrške za učenike s teškoćama.

Suradnja s roditeljima/skrbnicima

U inkluzivnom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama vrlo važnu ulogu imaju njihovi roditelji/skrbnici. Za napredovanje učenika s teškoćama potrebno je razviti partnerski odnos između roditelja/skrbnika i odgojno-obrazovnih djelatnika koji podrazumijeva poštovanje i spremnost na međusobnu suradnju.

U suradnji s učiteljima/nastavnicima, stručnim povjerenstvom škole i ravnateljima, roditelj/skrbnik ostvaruje svoja prava te zastupa prava i interese svojeg djeteta/učenika, ali i snosi odgovornost za provođenje dogovorenih mjera i oblika rada. Pritom je važno naglasiti kako je u interesu učenika da se osigura suradnja s oba roditelja/skrbnika, koliko god je to moguće, s obzirom na obiteljske prilike.

Prava roditelja/skrbnika:

- upoznati se s relevantnim zakonima i pravilnicima, programima, rasporedima i protokolima postupanja u školi
- zatražiti obrazloženje za prijedloge i postupke učitelja/nastavnika i/ili članova stručnog povjerenstva škole koji se odnose na njegovo dijete/učenika
- dobiti na uvid individualizirani kurikulum za svoje dijete/učenika
- dobiti smjernice za pružanje podrške svojem djetetu/učeniku
- mogu podnijeti žalbu mjerodavnom tijelu ako se ne slažu s mišljenjem stručnog povjerenstva škole,

Odgovornosti i obveze roditelja/skrbnika:

- omogućiti djetetu/učeniku pravo na podršku stručnjaka i primjenu individualiziranih kurikuluma
- podijeliti sve relevantne informacije koje će doprinijeti osobnoj dobrobiti djeteta/učenika i njegovu uspjehu u odgoju i obrazovanju, uključujući podatke o dosadašnjem razvoju i napredovanju te svu postojeću dokumentaciju
- pružati djetetu/učeniku podršku u usvajanju individualiziranog kurikuluma u opsegu koji je primjeren ulozi roditelja/skrbnika
- pružati dogovorenu podršku i pomoć kod kuće prema preporuci učitelja/nastavnika i stručnog povjerenstva škole
- pratiti napredak djeteta/učenika, održavati redovitu komunikaciju s članovima razrednog vijeća i stručnog povjerenstva škole te ih pravodobno informirati o promjenama
- čuvati dokumentaciju povezanu s djetetovim/učeničkim školovanjem
- razmotriti na koje načine može pružiti podršku djetetu/učeniku kako bi mu se olakšalo uključivanje u svakodnevne školske aktivnosti.

U suradnji s Centrom inkluzivne potpore i lokalnom zajednicom, a u skladu s vlastitim mogućnostima, škola može osigurati roditeljima/skrbnicima:

- individualni savjetodavni rad sa stručnjacima
- informiranje i educiranje na tematskim stručnim predavanjima i radionicama
- uključivanje u roditeljske grupe podrške i druge oblike stručne podrške.

Ukoliko postoji potreba uključivanja vanjskih stručnjaka u pružanje podrške učeniku, škola može zatražiti pomoć:

- liječnika školske medicine (član stručnog povjerenstva škole)
- mobilnih timova
- Centra za socijalnu skrb
- liječnika specijalista za zdravstvene teškoće
- Ministarstva znanosti i obrazovanja
- Agencije za odgoj i obrazovanje
- Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
- ostalih stručnjaka izvan školskog sustava.

VRSTE PODRŠKE I PRIMJERENIH OBLIKA ŠKOLOVANJA

Određivanje i planiranje primjerenog individualiziranoga kurikuluma, pri čemu su vrste primjerenih programa i/ili kurikulumu i oblika pomoći definirane *Pravilnikom o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* (NN 24/15), omogućava odgojno-obrazovno napredovanje učenika poštujući specifičnosti njegova funkcioniranja i njegove odgojno-obrazovne potrebe. Prema *Pravilniku*, primjerena podrška i oblici odgoja i obrazovanja učenika s teškoćama ostvaruju se uz pedagoško-didaktičku prilagodbu. *Orijentacijska lista vrsta teškoća* sastavni je dio navedenog *Pravilnika* i svrha joj je određivanje orijentacijske skupine i podskupine teškoća sa svrhom definiranja programske i profesionalne podrške primjerene odgojno-obrazovnim potrebama učenika.

Oblici podrške definirani *Rješenjem o primjerenom kurikulumu* za učenike s teškoćama u redovnim osnovnim i srednjim školama (u redovitom razrednom odjelu; dijelom u redovitom, a dijelom u posebnom razrednom odjelu; u posebnom razrednom odjelu i skupini) su sljedeći:

- redoviti program / kurikulum uz individualizirane postupke
- redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke
- posebni program / kurikulum uz individualizirane postupke.

Individualizirani pristup u nastavi primjenjuje se tijekom cijele školske godine. Izmjenjuje se i nadopunjuje prema učenikovim odgojno-obrazovnim potrebama, mogućnostima i sposobnostima te prema težini i složenosti nastavnih sadržaja. Na temelju rezultata inicijalne procjene i formativnog vrednovanja, učitelj/nastavnik bi trebao, čim uoči da učenik sporije usvaja ili ne usvaja odgojno-obrazovne ishode, planirati i primjenjivati postupke individualizacije i prilagodbe sadržaja i aktivnosti za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda. Postupci individualizacije i prilagodbe sadržaja mogu biti povremeni, privremeni ili trajni, sve dok postoji učenikova potreba za njima.

INDIVIDUALIZACIJA POSTUPAKA UČENJA I POUČAVANJA

Postupci individualizacije odnose se na postupke, metode i oblike poučavanja i vrednovanja, a ostvaruju se prilagodbama:

- načina predstavljanja sadržaja i/ili zahtjeva za izvođenje aktivnosti
- vremena potrebnog za poučavanje, učenje ili obavljanje zadatka
- u aktivnom uključivanju učenika u proces učenja, poučavanja i vrednovanja
- u načinima vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda.

U ovome poglavlju navedeni su samo neki primjeri koji mogu učitelja/nastavnika usmjeriti na što treba obratiti pažnju tijekom planiranja procesa učenja i poučavanja. Budući da su moguće prilagodbe postupaka brojne i vrlo individualne, za pojedinog učenika s teškoćama bit će potrebno osmisliti i uvesti prilagodbe koje najbolje odgovaraju njegovim odgojno-obrazovnim potrebama, a koje nisu nužno navedene u *Smjernicama*. Za postizanje najboljeg rezultata u radu s učenicima s teškoćama, nužan je kvalitetan timski rad u koji su uključeni i članovi stručne službe škole.

Ključne kompetencije

Krajnji cilj formalnog odgojno-obrazovnog procesa razvoj je kompetencija za život. Kompetencije su usmjereno i usklađeno uspješno djelovanje znanja, vještina, stavova i različitih osobina na konkretan problem, a iskazuju se samostalnošću i odgovornošću. To je mogućnost samostalnog i odgovornog rješavanja konkretnog problema. Iz definicije kompetencija jasno je da su kognitivne, psihomotoričke te socioemocionalne vještine i sposobnosti

neraskidivo povezane, kao i njihov razvoj. Odgovarajuća razina socioemocionalnog funkcioniranja pretpostavka je za korištenje i razvoj psihomotoričkih i kognitivnih vještina i sposobnosti.

Važno je razvijati sljedeće ključne kompetencije:

- 1. Svijest o sebi** važna je za razvoj pozitivnih osobina ličnosti i samoregulacije. Uključuje sposobnost prepoznavanja i razumijevanja vlastitih osjećaja, interesa, prednosti i snaga te ostalih važnih osobina.
- 2. Samoregulacija (samoupravljanje)** odnosi se na vještinu upravljanja emocijama, motivacijom i vlastitim ponašanjem, što uključuje i upravljanje vlastitim učenjem. Uključuje odgovarajuće izražavanje emocija, kontrolu impulsa, nošenje sa stresnim situacijama, ustrajnost u prevladavanju prepreka. Također, omogućava postavljanje osobnih i akademskih ciljeva te praćenje njihova ostvarenja.
- 3. Socijalna svijest** obuhvaća sagledavanje perspektive druge osobe te sposobnost suosjećanja spram drugih, prepoznavanje te poštovanje sličnosti i različitosti. Ona uključuje i prepoznavanje te korištenje resursa iz obitelji, škole i zajednice.
- 4. Socijalne vještine** važne su za uspostavljanje i održavanje zdravih odnosa temeljenih na suradnji i međusobnom uvažavanju. Uključuju sposobnost upravljanja i rješavanja interpersonalnih konflikata, odolijevanja vršnjačkom pritisku te traženja pomoći kada je potrebno.
- 5. Odgovorno odlučivanje** odnosi se na konstruktivno donošenje odluka o osobnom i socijalnom ponašanju utemeljenom na kritičkom promišljanju te analizi socijalnih odnosa i utjecaja uz poštovanje drugih.

Stvaranje okruženja poticajnog za učenje

Okruženje poticajno za učenje podržavajuće je i ugodno za sve učenike, a posebno je važno za učenike s teškoćama. To je okruženje u kojem se njeguje različitost, poštuju osobne snage i slabosti kroz suradničko učenje, te učenje iz vlastitih i tuđih pogrešaka.

U takvom okruženju učenikovo tijelo i um u stanju su opuštenosti, a tada je učenje najučinkovitije. Potiče se razvoj kognitivnih, socioemocionalnih i stvaralačkih sposobnosti.

Uloga je učitelja/nastavnika stvaranje i odabir prikladnog okruženja učenja te vođenje učenika kroz proces učenja. Krajnji je cilj ovog procesa samoregulirani učenik, tj. učenik koji sam upravlja vlastitim procesom cjeloživotnog učenja. Pretpostavka je za samoregulaciju učenja samoregulacija mišljenja, emocija, motivacije i ponašanja.

Poticanje razvoja samoregulacije

Samoreguliran je onaj učenik koji dobro poznaje sebe, ima jasno definirane ciljeve na području učenja, zna kako učiti i to samostalno i samoinicijativno čini na fleksibilan način prilagođavajući način učenja svojim osobinama, okolnostima učenja i zahtjevima građe. On je proaktivan sudionik procesa učenja. Razlika između aktivnog i proaktivnog učenika je u tome što **aktivan učenik** radi na poticaj izvana na način koji netko drugi definira, dok **proaktivan učenik** uči na poticaj iznutra na način koji sam kreira uvažavajući subjektivne i objektivne mogućnosti i okolnosti. Samoregulacija učenja pretpostavka je, kako za uspješno učenje na svim razinama formalnog obrazovanja, tako i za cjeloživotno učenje.

Da bi učenik mogao razvijati samoregulaciju, osim činjeničnog znanja, vještina i koncepata, nužno je omogućiti mu i poticati razvoj metakognicije. Tako **učenik uči „upravljati“ svojim osobinama koje u tradicionalnom školskom sustavu usmjerenom na „prosječnog učenika“ predstavljaju teškoću**. Poticanjem razvoja metakognicije potiče se, osim samostalnosti, kognitivni i socioemocionalni razvoj svih učenika.

Metakognicija je naziv za proces razmišljanja o vlastitim procesima mišljenja i upravljanja njima. To je svijest o tome što:

- znamo
- možemo
- činimo

-
- osjećamo
 - želimo.

To je također svjesno mijenjanje dijelova procesa mišljenja / ponašanja / učenja / rješavanja problema (regulacija) kako bi se ostvario unaprijed odabrani cilj.

Poticanje razvoja samoregulacije najučinkovitije je kada obuhvaća sve njezine sastavnice (kognitivnu, emocionalnu, motivacijsku i ponašajnu). Međutim, kako su sve ove sastavnice međusobno povezane i djeluju u interakciji, poticanje razvoja bilo koje pojedinačne može dovesti do promjena i u ostalim sastavnicama te do veće uspješnosti funkcioniranja učenika.

Metakognicija se razvija sustavnim provođenjem brižno planiranog **vrednovanja za učenje i vrednovanja kao učenje (formativno vrednovanje)**. To se postiže vještim postavljanjem pitanja, davanjem uputa i konkretnih povratnih informacija o primjerenosti ponašanja / kvaliteti učenja i ishoda ponašanja / učenja, čime se učenike sustavno potiče da koriste **unutarnji govor** te razgovaraju sami sa sobom o procesu ponašanja / učenja i ishodima toga procesa.

U području učenja to su pitanja kojima se učenik potiče da:

- točno procjenjuje vrstu, količinu i težinu zadataka / nastavnih sadržaja
- planira korake rješavanja zadataka / učenja nastavnih sadržaja i vrijeme potrebno za to
- razmatra moguće strategije rješavanja zadataka i bira najbolju s obzirom na osobine zadatka, objektivne okolnosti učenja, svoju uvježbanost u korištenju strategije i vlastite osobine
- realno procjenjuje kvalitetu rezultata svoga učenja / rješavanja zadataka
- korigira svoj pristup na temelju povratne informacije.

Učenici s teškoćama pokazuju najveći napredak u usvajanju odgojno-obrazovnih ishoda onda kada se kod njih sustavno potiče razvoj metakognicije.

Kako bi učitelj / nastavnik / stručni suradnik mogao voditi učenike kroz proces razvijanja metakognitivnih sposobnosti i na njima temeljene samoregulacije učenja, može pripremiti kartice (podsjetnike) s pitanjima koja učenika vode kroz proces učenja / rješavanja zadatka. S obzirom na izdvojeno područje, neka od pitanja su:

Vlastite osobine i kompetencije učenika te obilježja zadatka

- Koja je strategija najbolja u slučaju ovog zadatka? Koju sam najbolje uvježbao? Koja mi najviše odgovara?
- Koja potrebna predznanja posjedujem?
- Što mogu lako riješiti, a u što trebam uložiti napor?
- Na koje svoje snage se mogu osloniti tijekom procesa učenja?
- Što me može ometati tijekom procesa učenja? Kako to kontrolirati?

Planiranje

- Što mi je cilj?
- Gdje ću učiti? Što mi je sve potrebno?
- Što ću najprije raditi? Što ću raditi na kraju?
- Koliko trebam vremena za pojedinu fazu učenja / rješavanja zadatka? Za koji dio zadatka će mi trebati više vremena?
- Kako ću početi?
- Kada ću početi učiti? Kada ću praviti stanke? Koliko će duge biti stanke?
- Na što ću obratiti pažnju?
- Kako ću i kada provjeravati kvalitetu napravljenog?

Praćenje

- Kako napredujem? Idem li prema ostvarenju cilja?
- Kakva je kvaliteta učinjenog?

-
- Razumijem li ovo što učim/radim?
 - Jesam li naučio određeni sadržaj / riješio zadatak / ostvario cilj?

Reguliranje

- Što trebam promijeniti u pristupu?
- Na što trebam obratiti pažnju?
- Trebam li napraviti stanku?
- Trebam li pomoć?
- Od koga ću, kada i kako zatražiti pomoć?

Učitelj / nastavnik / stručni suradnik može napraviti zvučne zapise istih uputa koje onda učenik koristi tijekom procesa učenja / rješavanja zadataka. Učenik koristi podsjetnike dok ne zapamti upute/pitanja koje će sam sebi zadavati. Učitelj / nastavnik / stručni suradnik potiče ga da najprije glasno, a zatim u sebi ponavlja te upute/pitanja. Učenik je samostalan onda kada može bez poticaja i podsjetnika sam sebi postavljati pitanja/upute za učinkovito učenje / rješavanje problema.

Načela za razvijanje samoregulacije

Postupnost

Korištenje strategija treba vježbati sustavno, korak po korak. Podučavanje i vježbanje pojedine strategije može započeti jednu do dvije godine prije negoli se strategija počinje spontano koristiti. Upotrebu svake strategije treba trenirati na različitim vrstama zadataka/problema, a postupak treba ponavljati u duljim vremenskim periodima, sve dok je učenik ne počne spontano koristiti. Tek nakon toga može se početi s podukom i vježbanjem naredne strategije.

Važno je pred učenike stavljati optimalno teške zadatke, nešto zahtjevnije od njihove trenutne razine. Tada ih mogu samostalno riješiti što pozitivno utječe na razvoj samopouzdanja, samopoštovanja, ustrajnosti i motivacije za rad.

Davanje povratne informacije

Tijekom vježbanja korištenja strategija nužno je diskretno motriti uspješnost učenika, kako u primjeni strategija, tako i u kvaliteti uratka te im davati neposrednu i poticajnu konkretnu povratnu informaciju o tome. Tako se usmjerava njihov rad, održava motivacija i potiče ustrajnost. Manje uspješnim i nesigurnijim učenicima treba češće davati povratne informacije.

Samovrednovanje i pozitivno potkrepljivanje

Učenike treba poticati da prate i uočavaju svoj napredak i ustrajnost. Važno je povremeno ih pohvaliti, ne samo za usvojeni ishod, već osobito, za ustrajnost i napredak. Pohvala se može izraziti na različite načine: verbalno, neverbalnim znakom odobravanja, malim razrednim privilegijama, petominutnim odmorom od aktivnosti i sl. Učenike treba poticati da sami sebi odaju priznanje za navedeno te da odaju priznanje drugima.

Učenje na pogreškama

Kada učenik pogriješi, postavlja mu se pitanje kojim ga se potiče na uočavanje pogreške i njezinog uzroka te načina ispravljanja pogreške. Time mu se ponovo demonstrira strategija učenja, tj. rješavanja zadataka i podsjeća ga se na pitanja i upute koje sam sebi treba postavljati i zadavati.

Prilagođavanje na temelju povratnih informacija

Na temelju rezultata formativnog vrednovanja, u kojem je učenik aktivan sudionik, učitelj/nastavnik i učenik mijenjaju strategije rada. Pritom učitelj/nastavnik sebi postavlja naredna pitanja:

- Je li učenik razumio informaciju/zadatak?
- Ima li učenik dovoljno predznanja za rješavanje zadatka / učenje?
- Jesu li zadatci bili učeniku preteški?

-
- Tražim li od učenika ono što je trenutno iznad njegovih mogućnosti?
 - Je li učenik imao dovoljno prilike za vježbanje/ponavljanje?
 - Je li ova strategija prikladna za njega? Je li neka druga strategija prikladnija?

Učitelj/nastavnik trebao bi poticati učenika da sam sebi postavlja slična pitanja.

Usmjerenost na suradnju i pružanje podrške

Vježbanje strategija trebalo bi biti integrirano s podučavanjem i učenjem. Kako postoje velike individualne razlike među učenicima u pogledu dobi spontanog korištenja strategija i brzine njihovoga usvajanja, korisno je što češće koristiti skupinski rad ili rad u paru na način da se formiraju heterogene skupine, da se jasno definiraju pravila, uloge i zadatci, te da se učenike uputi da onaj tko je uspješniji pomaže manje uspješnima. Od toga imaju koristi učenici koji dobivaju pomoć, kao i oni koji pomažu. Treba izbjegavati etikete „dobri učenici“, „sposobni učenici“ i sl. Svaki učenik u nekom trenutku može pomagati drugomu učeniku.

Povezivanje s ugodnim emocijama

Da bi bili spremni surađivati s učiteljem i ulagati napor u stjecanje znanja i vještina, učenici se moraju osjećati ugodno tijekom procesa učenja i poučavanja te osvijestiti korisnost onoga što rade. Važno je dopustiti im postavljati pitanja i poticati ih da sami postavljaju pitanja. Osobito je dragocjeno učenikovo pitanje: *Zašto je za mene važno da to naučim/učinim?* Iznimno je važno graditi kvalitetan odnos s učenicima, temeljen na obostranom poštovanju i razumijevanju.

Realističnost očekivanja

Na početku rada važno je definirati realne, jasne, razumljive ciljeve, a učenike pripremiti na moguće poteškoće i razočaranja kako ne bi odustali. Važno je njegovati stav da je pogreška prilika za učenje i napredak (npr. *Cilj nam je naučiti kako učiti. Ako se budete držali dogovora i primjenjivali ono što ovdje naučite, vaš uspjeh će biti sve bolji. Važno je da budete ustrajni. Može se dogoditi da ne uspijete odmah, da dobijete jedinicu ili da vam ona bude zaključena. To ne znači da niste napredovali. Treba nam nešto više vremena da uvježbamo ovo što zajedno radimo i da se napredak vidi i u ocjeni.*). Ako učenik doživi uspjeh i/ili uoči napredak zahvaljujući strategijama koje koristi, bit će spreman dalje vježbati njihovo korištenje.

Raznolikost aktivnosti i prilika za učenje

Važno je koristiti različite metode, postupke i oblike učenja i poučavanja, te okruženja, kako bi svaki učenik imao priliku učiti na način koji njemu najviše odgovara, doživjeti uspjeh i ugodne emocije povezane s učenjem, te uvježbati samostalno i fleksibilno korištenje naučenog.

Interaktivno djelovanje vještina i sposobnosti

Učenik koji ima razvijenu metakogniciju može verbalizirati korak po korak proces rješavanja nekog problema (rješavanje zadatka, učenje, rješavanje sukoba, problema nemotiviranosti i sl.). On planira učenje / rješavanje problema, primjenjuje plan, nadzire njegovu provedbu i rezultate te ga prema potrebi modificira kako bi ostvario svoje ciljeve.

Partnerski odnos

U slučaju problema učitelj/nastavnik s učenikom razgovara u opuštenom i ozračju usmjerenom na traženju rješenja, pri čemu treba poticati učenika na aktivno sudjelovanje. Ako navedeno nije dovoljno, u proces se uključuju i roditelji/skrbnici učenika s kojima je važno razvijati partnerski odnos utemeljen na obostranom poštovanju i razumijevanju.

Učitelj/nastavnik kao model

Da bi učitelj/nastavnik mogao djelotvorno poticati razvoj metakognicije kod učenika, sam mora imati razvijenu metakogniciju. Onda kad je svjestan vlastitih koraka tijekom rješavanja bilo kojeg problema (kognitivnog, emocionalnog i/ili društvenog), može ih jasno verbalizirati svojim učenicima, dati im model koji sami mogu primjenjivati i graditi vlastite modele.

Učitelj/nastavnik najviše određuje klimu prihvaćanja svih učenika u svome razrednom odjelu. Veliki utjecaj na učenike ima stav učitelja/nastavnika o tome koliko je različitost dobrodošla i način na koji se ophodi prema učenicima s teškoćama. Navedeno utječe na samoga učenika, ostale učenike i roditelje/skrbnike drugih učenika.

Stvaranje okruženja za poticanje razvoja samoregulacije emocija i ponašanja

Potičući razvoj samoregulacije učenja, potiče se i razvoj samoregulacije emocija i ponašanja jer su to međusobno povezani procesi u neprekidnom međudjelovanju.

Pretpostavka je za dugoročno primjereno ponašanje učenika razvijena samoregulacija emocija i ponašanja. Ponekad se učenici neprimjereno ponašaju i to je razvojno uobičajena pojava. U većini se slučajeva neprimjerena ponašanja promijene ako se odgojni postupci temelje, uz načela navedena u poglavlju o samoregulaciji učenja, na narednim načelima:

1. **postavljanje jasnih očekivanja i granica**
 - korisno je dogovoriti i na vidljivo mjesto staviti kratka, jednostavna i jasna pravila ponašanja napisana na pozitivan način (kakva se ponašanja očekuju)
 - s učenikom se može „sklopiti ugovor o ponašanju“ u kojem su navedena ponašanja koja se od njega očekuju.
2. **obraćanje pozitivne pažnje i povremeno pozitivno potkrepljivanje primjerenih ponašanja**
 - primjerena ponašanja se mogu, iznimno, nagrađivati (važno je za učenike koji imaju snažan poriv na neprimjereno ponašanje)
 - nagrade se dogovaraju s učenikom (npr. aktivnosti koje mogu uslijediti nakon što učenik obavi zadatke koji za njega nisu motivirajući).
3. **omogućavanje iskustva prirodnih i logičnih posljedica ponašanja** (buduća ponašanja biraju se na temelju posljedica)
4. **pravednost odgojnih postupaka**
5. **primjerenost odgojnih postupaka**
6. **davanje neposredne i jasne povratne informacije o primjerenosti ponašanja**
7. **poticanje na samovrednovanje i vrednovanje različitih elemenata ponašanja i vođenje kroz taj proces**

S učenikom se može napraviti lista za samoopažanje: tablica s kratkim opisima očekivanih ponašanja u koju na kraju svakog nastavnog sata učenik, vođen učiteljem/nastavnikom, može upisati ocjenu koja opisuje koliko je pojedino ponašanje bilo izraženo (učestalost ponašanja) ili svoje mišljenje izraziti u obliku neke oznake (npr. nasmijano lice, ozbiljno lice, tužno lice). Svrha ove liste je postavljanje jasnih očekivanja i granica, obraćanje pozitivne pažnje na učenika, davanje neposredne i konkretne povratne informacije o primjerenosti ponašanja i pozitivno potkrepljivanje primjerenih ponašanja. Uz navedeno, ona omogućuje i praćenje napretka učenika.
8. **pomaganje učeniku da poveže svoje ponašanje s posljedicama toga ponašanja**
9. **omogućavanje popravljivanja neželjenih ishoda vlastitog neprimjerenog ponašanja**
10. **korištenje postupaka koji izazivaju nelagodu** samo kada sve prethodno ne potakne učenika na promjenu ponašanja (uskraćivanje privilegija i sl.)
11. **dosljedno postupanje** u slučaju neprimjerenih ponašanja.

Strategije podrške za usvajanje primjerenih ponašanja

Ako se učenik češće neprimjereno ponaša, potrebno je, osim prethodno navedenoga, planirati odgovarajuće dodatne strategije podrške.

Potrebno je kontinuirano i diskretno pratiti:

- u kojim se situacijama najčešće javlja neprimjereno ponašanje
- što prethodi neprimjerenom ponašanju (što je poticaj za to ponašanje)

-
- koja je funkcija neprimjerenog ponašanja (koju potrebu učenik zadovoljava tim ponašanjem, što dobiva tim ponašanjem, odnosno što ga potkrepljuje).

Također je nužno razgovarati s učenicom, a u slučaju potrebe i s njegovim roditeljima/skrbnicima.

Pravovremenim i sveobuhvatnim prikupljanjem informacija o neprimjerenom ponašanju stječe se uvid u moguće razloge toga ponašanja te je moguća pravovremena intervencija kojom se smanjuje vjerojatnost razvoja poremećaja u socioemocionalnom funkcioniranju učenika.

Ako se utvrdi da učenik nema pojedine socijalne vještine ili su nedovoljno razvijene, važno je voditi ga kroz proces njihova razvijanja.

Neke od socijalnih vještina su:

- vještine primjerene komunikacije: korištenje „ja-govora“, aktivno slušanje, primjerena neverbalna komunikacija
- vještine nenasilnog rješavanja sukoba (asertivno zauzimanje za sebe, dogovaranje kompromisa, korištenje medijacije i restitucije)
- tehnika rješavanja problema
- tehnika donošenja odluka
- traženje pomoći vršnjaka i odraslih osoba.

Načela i koraci poticanja razvoja socioemocionalnih vještina istovrsni su koracima i načelima poticanja razvoja samoregulacije učenja. Za razvijanje tih vještina nužna je interakcija s vršnjacima.

Korisno je uključivanje učenika u izvanškolske i izvannastavne aktivnosti, ovisno o njegovim interesima i sklonostima. Time se i potiče razvoj samopouzdanja, samopoštovanja i pozitivne slike o sebi. Isti se ciljevi ostvaruju i davanjem odgovornosti učeniku kojom će biti aktivan i doživjeti uspjeh (pomaganje učitelju/nastavniku, odgovarajuća uloga tijekom rada u skupini/timu).

Također, vrlo su korisni suradnički oblici rada, pod uvjetom da su brižno pripremljeni i jasno definirani:

- zadatci oblikovani u skladu s mogućnostima učenika
- uloge u suradničkom učenju
- pravila ponašanja tijekom suradničkog učenja
- kriteriji i postupci vrednovanja i samovrednovanja ponašanja tijekom rada u paru/skupini/timu.

Važno je da u paru/skupini/timu budu učenici različitih osobina kako bi mogli učiti jedni od drugih i pružati podršku jedni drugima.

Da bi učenik mogao korigirati svoje neprimjerenost ponašanje, važno je kreirati socijalno okruženje u kojemu će moći zadovoljiti svoje psihološke potrebe, osjećati se sigurno i prihvaćeno. Najvažnije je uspostaviti topao i suradnički odnos kako bi se omogućila otvorena komunikacija i suradnja s učenicom i njegovim roditeljima/skrbnicima.

Važno je smanjiti vjerojatnost podržavanja neprimjerenih ponašanja vršnjaka. Zato je korisno ostalim učenicima:

- pomoći da razumiju njegova ponašanja
- ukazivati na važnost prihvaćanja toga učenika, uz neprihvatanje njegovih neprimjerenih ponašanja
- naučiti ih kako dati povratnu informaciju o neprihvatljivosti neprimjerenih ponašanja poštujući učenika kao osobu
- dogovoriti strategije koje će koristiti kada se učenik neprimjerenost ponaša
- ponekad je korisno prostorno udaljiti učenika od vršnjaka koji potiču neprihvatljiva ponašanja.

Učenici koji imaju razvijene socijalne vještine mogu pomagati onima koji te vještine nemaju dovoljno razvijene na način da posreduju u rješavanju sukoba, podsjećaju na dogovore i asertivno izražavaju svoje mišljenje o konkretnom ponašanju. U tome im je potrebna podrška i vođenje učitelja/nastavnika.

Također je korisno sa samim učenicom dogovoriti na koji način će ga učitelj/nastavnik diskretno upozoriti na neprimjerenost ponašanja (npr. neverbalnim znakom), kako se učenik ne bi stigmatizirao i dobivao pažnju kolega (pažnja je jedan od najsnažnijih poticatelja ponašanja, čak i kad je negativna).

Kada god je moguće, učenika treba uključiti u donošenje odluka koje se odnose na njega: postavljanje osobnih ciljeva, biranje strategija za rješavanje konkretnih problema, nagrada za poželjna ponašanja i posljedica za nepoželjna.

Dodatna načela za učinkovitost rješavanja neprimjerenih ponašanja su:

- određivanje prioriteta (odabrati jedno do dva ponašanja na čijoj promjeni će se sustavno raditi; kad učenik promijeni ta ponašanja, odabrati sljedeća)
- obraćanje pažnje na učenika prije nego se počne neprimjerenom ponašati
- razumijevanje situacije u kojoj se učenik našao prije odabira odgojnog postupka (to ne znači odobravanje neprimjerenog ponašanja, dopuštanje i popuštanje)
- upoznavanje učenika s prihvatljivim i neprihvatljivim ponašanjima te njihovim posljedicama u novim situacijama
- poticanje učenika da sam sebe nagrađuje ili pohvaljuje za primjerena ponašanja (npr. zabavne aktivnosti nakon što su obaveze izvršene)
- postupno povećavanje zahtjeva
- načelo „manje pričanja, više djelovanja“ (učiniti rečeno)
- načelo pravodobne posljedice (kako bi učenik mogao povezati svoje ponašanje s posljedicama).

U razgovoru s roditeljima/skrbnicima učenika kreće se od učenikovih „jakih strana“, a zatim se razgovara o osobinama koje treba mijenjati i vještinama koje treba razvijati. Korisno je s roditeljima/skrbnicima razmijeniti informacije o strategijama koje su se pokazale korisnima u školi ili kod kuće te zajedno osmisliti plan pozitivnog potkrepljivanja poželjnih ponašanja i posljedica za nepoželjna. Važno ih je informirati o malim promjenama u ponašanju njihova djeteta/učenika.

Emocije

Emocije snažno utječu na sva područja funkcioniranja učenika i pokretač su ponašanja. Mada ih često prve uočimo, ne možemo ih direktno mijenjati. Međutim, učenika možemo naučiti kako emocijama upravljati, umjesto da one automatski upravljaju njime. Učitelj/nastavnik može pojedinome učeniku pružiti podršku razgovorom u situacijama kada postoji neki problem.

Razgovor s učenikom koji ima neki problem (osjeća se loše) može trajati od 5 do 15 minuta. Ako učitelj/nastavnik nije siguran o čemu se radi (je li „dobro vodio razgovor“ ili je zabrinut za učenika), o problemu treba informirati člana stručne službe škole. To treba najaviti i ukratko obrazložiti učeniku.

Većina problema koje učenici imaju prolazni su i sami ih riješe. Za rješavanje nekih će im biti dovoljna podrška odraslih osoba s kojima su najčešće u kontaktu: članovima obitelji i učiteljima/nastavnicima. Ponekad je učitelj/nastavnik, osobito razrednik, osoba kojoj je učenik najspremniji povjeriti se.

Važnija su načela korisna u pružanju podrške učeniku, kod kojeg su emocije toliko izražene da ga ometaju u funkcioniranju:

- **diskretno pružanje podrške**
Obaviti individualni razgovor s učenikom, na sigurnom mjestu, gdje neće biti ometanja uz osiguranu privatnost i sigurnost učenika.
- **odnos povjerenja**
Ono što učenik povjeri odrasloj osobi je profesionalna tajna i o tome se ne priča drugim osobama. Ostale učitelje/nastavnike treba informirati samo o onome što je važno da bi razumjeli učenikovo ponašanje i odabrali odgovarajuće strategije podrške. Pritom nisu važni detalji učenikove intime i obiteljskog života te eventualne dijagnoze.
- **razumljivost**
Treba koristiti jednostavan jezik razumljiv učeniku i izbjegavati stručne izraze.

- **neutralnost**

Važno je poštovati učenika i njegovo iskustvo, i onda kada se ne slažemo s njime. Čak i kad učenik govori o nečemu što je pogrešno, ne smije ga se osuđivati. To ne znači da će biti podržavan u tome. O lošim stranama nekog postupka može se razgovarati na neosuđujući način. Važno je kontrolirati razgovor i ne izražavati svoja svjetonazorska uvjerenja (religijska, politička i sl.).

- **objektivnost**

U razgovoru s učenicom treba poći od onoga što učitelj/nastavnik sam uočava (npr.: *Primjećujem sam da si u zadnje vrijeme zamišljen. Želim o tome razgovarati s tobom. Tvoj uspjeh je u zadnje vrijeme sve lošiji. To mi govori da ti se možda događa nešto što te brine. Želim o tome razgovarati s tobom.*) Treba izbjegavati interpretacije onoga što učenik čini ili kaže.

- **aktivno slušanje i praćenje neverbalne komunikacije**

Osim slušanja onoga što učenik govori, važno je opažati izraz njegova lica i govor tijela. Svaka iznenadna promjena u neverbalnoj komunikaciji (učenik se iznenada uozbilji, zašuti, obori pogled i/ili „lećne se“) može ukazivati da je „dirnuto“ u nešto što je učeniku jako važno, plaši ga i povezano je s njegovim problemom. To može biti prilika da se učenik otvori. (npr. *Primjećujem da si spustio glavu pri spomenu ...*).

- **reflektivno slušanje**

Učeniku se povremeno daje do znanja da ga se čuje i razumije. To se postiže kimanjem, verbaliziranjem razumijevanja (npr. *I ja bih se tako osjećao u toj situaciji., Vidim da te to brine, i sl.*), povremenim postavljanjem kratkih pitanja kojima se provjerava razumijevanje (npr. *Želiš li mi reći da...?, Jesam li te dobro razumio, rekao si mi da ..., Znači li to da ...? i sl.*) ili kratkim ponavljanjem onoga što je dijete/učenik rekao, na drugačiji način.

- **postavljanje pitanja otvorenog tipa**

Da bi se izbjeglo sugeriranje i navođenje učenika na pretpostavljene odgovore (npr. *O čemu želiš razgovarati?, Kako je to bilo?, Što si tada napravila? i sl.*). Pitanja višestrukog izbora postavljaju se ako učenik ne može odgovoriti na pitanja otvorenog tipa. Treba izbjegavati pitanja na koja se odgovara s da ili ne, kao i sugestivna pitanja.

- **izbjegavanje isticanja dijagnoza**

Dijagnoze su kategorije s razvrstanim karakteristikama funkcioniranja pojedinaca na temelju nekog zajedničkog obilježja. One pomažu educiranim stručnjacima koji se bave tretmanom poremećaja u odabiru odgovarajućeg tretmana. Kako bi učitelj/nastavnik mogao učeniku pružiti učinkovitu podršku, ne treba „znati dijagnozu“. Važno je da dobro poznaje učenika: kako se ponaša u pojedinim situacijama, kako ih sebi objašnjava, što prethodi i što slijedi kao posljedica njegovih pojedinih ponašanja, što ga potiče a što obeshrabruje, što želi i što čini, koliko je zadovoljan učincima svog ponašanja itd. Dijagnoze mogu etiketirati i uplašiti učenika (kao i njegove roditelje/skrbnike).

- **povećavanje osjećaja samokontrole**

Važan čimbenik za razvoj i održavanje emocionalnih problema koji mogu prerasti u emocionalne poremećaje (za koje je nužan psihoterapijski tretman kod licenciranog dječjeg psihoterapeuta) je osjećaj nedostatka kontrole nad različitim dijelovima vlastitog života i osjećaj ovisnosti o drugima (naučena bespomoćnost). Važno je, pružajući učeniku podršku, ne povećati taj osjećaj. Učenika treba podržavati i voditi ga kroz proces usvajanja strategija učinkovitog samostalnog rješavanja različitih životnih problema, a ne rješavati ih umjesto njega. Proces poticanja razvoja samoregulacije emocija srodan je procesu poticanja razvoja samoregulacije učenja i detaljno je opisan u uvodnome dijelu ovog poglavlja.

- **iskrenost**

Učenika treba informirati o svemu što se planira poduzeti a odnosi se na njega, odgovoriti mu iskreno na sva njegova pitanja i realno ga obavijestiti o mogućnostima (nikada mu ne davati obećanja koja se ne mogu ispuniti). Važno je pitati učenika što očekuje od osobe koja s njime razgovara i iskreno mu reći je li to moguće. Time se povećava osjećaj njegove sigurnosti i kontrole.

- **poštovanje prava učenika na izbor**

Ako učenik ne želi pričati o svojim problemima, to treba prihvatiti, ali mu treba ostaviti mogućnost naknadnog razgovora i informirati ga o dodatnim načinima traženja podrške (npr. *Vidim da ti je teško o tome razgovarati. Ponekad nam treba malo više vremena da pričamo o onome što nas muči. Ako poželiš pričati sa mnom, možeš mi to reći. Postoje stručnjaci koji pomažu djeci u ovakvim situacijama. Možeš otići na razgovor kod školskog psihologa i sl.*).

- **zaštita sigurnosti učenika i drugih**

Iznimka od pravila o odnosu povjerenja i poštovanju prava na izbor informacije su koje ukazuju na mogućnost da je učenik ugrožen ili da ugrožava druge (zlostavljanje, suicidalnost, planiranje nasilnog ponašanja, sudjelovanje u radnjama koje ugrožavaju sigurnost učenika i drugih osoba i dr.).

- **realističnost**

Postavljajući pred učenika optimalno teške zadatke i pružajući mu odgovarajuću podršku čim uoči neku teškoću, učitelj/nastavnik sprečava razvoj emocionalnih problema i poremećaja te doprinosi njihovu uklanjanju (ako su već razvijeni).

Intenzivne neugodne emocije (najčešće su to tuga, ljutnja, strah ili tjeskoba) imaju ometajući utjecaj na percepciju, razumijevanje, pamćenje, dosjećanje, motivaciju, izražavanje i sva ostala područja funkcioniranja učenika. Prisutne su uz većinu ostalih teškoća. Ponekad su njihov uzrok, a ponekad posljedica. U nastavku ovoga dokumenta navodi se niz strategija koje učitelj/nastavnik može odabrati za konkretnog učenika, ovisno o vještini koju je kod učenika potrebno razvijati.

Motivacija

Prolazna nemotiviranost za izvršavanje obveza normalna je pojava. Kada se uoči da učenik sustavno nije motiviran za izvršavanje školskih obveza i/ili praćenje nastavnog procesa, prije planiranja strategija za pružanje podrške nužno je utvrditi razloge nemotiviranosti, isto kao što se prikupljaju podatci o razlozima problema u učenju i/ili ponašanju.

Nemoguće je navesti sve razloge nemotiviranosti i nema recepta za odabir odgovarajuće strategije podrške. Važno je dobro upoznati učenika i prilagoditi mu strategiju. U tablici koja slijedi navedeni su najčešći razlozi nemotiviranosti učenika i strategije podrške u okviru kojih je potrebno odabrati konkretne postupke.

Razlog nemotiviranosti	Moguće strategije podrške
Učenik ne uočava svrhovitost i korisnost onoga što treba raditi/učiti.	<ul style="list-style-type: none"> • prije aktivnosti poticati učenika da poveže aktivnosti i sadržaje sa životnim situacijama i problemima (škola, obitelj, okruženje, zanimanje itd.) • poticati učenika da postavlja pitanja o svrhovitosti/korisnosti • poticati učenike da jedni drugima objašnjavaju svrhovitost/korisnost i/ili da odgovaraju na pitanja • koristiti aktivnosti/sadržaje povezane s interesima učenika • davati učeniku obrazloženja i primjere svrhovitosti/korisnosti
Nastavni je proces učeniku nezanimljiv (ne uzimaju se u obzir urođene psihičke potrebe učenika).	<ul style="list-style-type: none"> • izmjenjivati različite aktivnosti tijekom nastavnog sata • povremeno uključiti zabavne aktivnosti i sadržaje • povremeno ispričati poučnu anegdotu iz vlastitog ili tuđeg života • povremeno omogućiti učenicima da ispričaju anegdote povezane s nastavnim sadržajima • povremeno koristiti humor

	<ul style="list-style-type: none"> • zadavati optimalno teške zadatke (ni prelagane, niti preteške)
<p>Zadatci koje učenik treba izvršavati za njega su preteški/prelagani.</p> <p>Učenik je često neuspješan u izvršavanju zadataka u jednom ili više predmeta.</p> <p>Učenik ima nisko samopouzdanje.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • što češće pripremiti nekoliko aktivnosti za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda; ponuditi učenicima mogućnost izbora • pripremiti zadatke različite razine složenosti i davati postupno sve složenije zadatke • ponuditi učenicima mogućnost izbora složenosti zadataka • kombinirati različite strategije podrške kako bi se pronašla odgovarajuća • poticati učenike da pomažu jedni drugima, njegovati suradničku, a ne natjecateljsku klimu u razrednom odjelu • pozitivno potkrepljivati ulaganje truda i napredak; davati učeniku konkretnu povratnu informaciju o kvaliteti rada i usvajanju ishoda • poticati učenike na osvještavanje svojih vrlina, uspjeha i napretka • sustavno i kontinuirano provoditi vrednovanje kao učenje i vrednovanje za učenje • omogućiti učeniku da ispravi nezadovoljavajuću ocjenu • omogućiti učeniku odgovaranje prema dogovoru • dati zaduženja u kojima će biti uspješan • poticati klimu u kojoj će pogreška biti prilika za novo učenje
<p>Učenik ima emocionalne probleme.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • koristiti prethodno navedene strategije <p>Ako i nakon sustavne primjene različitih strategija podrške nema pozitivnih promjena u učenikovom funkcioniranju, potrebno je uputiti učenika i njegove roditelje/skrbnike na savjetovanje s članom stručne službe škole. Učitelj/nastavnik će u suradnji s ostalim članovima stručnog povjerenstva škole ili s članovima učiteljskog / nastavničkog vijeća planirati dodatne strategije podrške.</p>

Strategije opisane u sljedećem dijelu *Smjernica* nadograđuju se i dopuna su prethodnima.

Poučavanje

U poučavanju je važna **primjena multimodalnog pristupa**, odnosno provođenja aktivnosti utemeljenih na različitim modalitetima (uključivanje što većeg broja osjetila i zadovoljavanje različitih preferiranih stilova učenja):

- upotreba IKT-a, filmova, slika ili fotografija, grafičkih organizatora i konkretnih materijala (npr. predmeti, modeli, kartice s riječima ili rečenicama)
- korištenje predmeta iz neposredne stvarnosti (primjeri, slike i pokusi)
- izmjenjivanje raznovrsnih aktivnosti u svrhu zadržavanja koncentracije i pažnje (najbolje se pamti ono što se uči na početku i na kraju)
- poticanje učenika na javni nastup (osigurati učeniku vizualnu podršku, plan u obliku pitanja, verbalnu i neverbalnu podršku, dovoljno vremena da misao izrazi do kraja).

Od posebne važnosti je **pomoći učeniku organizirati informacije**. Time se utječe na usvajanje strategija učenja.

Mogućnosti organiziranja informacija su:

- poučiti izradi i korištenju podsjetnika (bilješka u bilježnici, slika ili natuknica na vidljivom mjestu)
- uvoditi učenike, prema njihovu interesu, u izradu grafičkih organizatora
- izrađivati grafičke organizatore (crtežom prikazati složene pojmove i/ili odnose na jednostavan, pročišćeni i sažeti način)

-
- koristiti crtež uz bitan sadržaj radi jasnijeg razumijevanja slijeda događaja ili strukture priče/teksta i pamćenja informacija (npr. lenta vremena)
 - napraviti plan u obliku natuknica
 - ulančavati informacije (veću količinu informacija podijeliti na manje dijelove radi lakšeg pamćenja ili učenja prema izdvojenim pojmovima)
 - izdvajati bitno od nebitnoga
 - sažimati bitne informacije
 - koristiti različite načine označavanja bitnog (obojiti, podcrtavati, podebljavati)
 - složnije informacije razdijeliti na manje dijelove (npr. broj 132563 na brojeve 13, 25, 63)
 - zadavati manji broj zadataka odjednom ili podijeliti zadatak na više dijelova
 - postupno uvoditi nove podatke i češće ponavljati
 - dopustiti auditivno snimanje uputa, predavanja i objašnjenja
 - povezati nove informacije s poznatima.

Učitelj/nastavnik primjenjuje različite strategije podrške.

Tijekom poučavanja potrebno je:

- pojednostavniti rječnik/iskaz
- raditi kratke stanke
- provjeriti razumiju li učenici sadržaj
- paziti na oblikovanje pitanja (jasna, nedvosmislena, upućivačka i sl.)
- ponoviti ključne pojmove na početku i na kraju nastavnog procesa
- objašnjavati složene pojmove korak po korak uz provjeru razumijevanja
- zorno predočavati apstraktne pojmove (različite slikovne predodžbe, grafički organizatori, stvarni prikazi, didaktički materijali, digitalni materijali za prikazivanje nepoznatih pojmova i sl.).

Tijekom čitanja naglas potrebno je:

- povremeno zastati, praviti stanke tijekom čitanja
- provjeriti prati li učenik tekst postavljanjem pitanja
- biti izražajan i jasan
- potkrijepiti slijed događaja slikovno (olakšava se razumijevanje tijekom radnje i pamćenje dijelova sadržaja teksta)
- ponuditi učeniku prerađene i sažete tekstove u kojima će lakše doći do tražene informacije.

Kod slabije razvijene vještine čitanja:

- tekst u uručku plana ploče oblikovati u kratke rečenice umjesto u natuknice
- u pisanim materijalima jasno označiti mjesta koja su bitna (riječ, rečenica, pravilo, primjer, slika, postupak i sl.)
- tijekom diktiranja sadržaj prilagoditi potrebama učenika tempom, dužinom, izražajnošću i zahtjevnošću; moguće je pisanje samo određenih riječi ili dijelova rečenice (npr. u provjeri pisanja glasova č i ć, pišu se samo riječi s tim glasovima).

Davanje uputa

Rutina i dosljednost u pravilima i očekivanjima stvaraju osjećaj sigurnosti kod svih učenika, a osobito su važne učenicima koji teško slijede pravila. Poželjno je najaviti prijelaze s jedne aktivnosti na drugu kako bi se učenik pripremio i znao što je sljedeće.

Pri davanju uputa potrebno je:

- privući pozornost učenika prije davanja uputa (npr. *Pažljivo poslušajte, zabilježite ono što vam je važno, pričekajte dok čujete sve upute prije negoli počnete raditi na zadatku.*)
- održavati kontakt očima ako se uoče znakovi neusmjerenosti učenika na uputu
- biti konkretan, precizan i kratak (na primjer umjesto „ovdje“ ili „tamo“ koristiti „ispred tebe“, „pored tebe“, s „tvoje lijeve/desne strane“)
- razdijeliti upute na korake (kraćim i jasnim rečenicama)
- kombinirati različite oblike uputa (npr. ako učenik ne razumije verbalnu uputu, dati pisanu uputu kratkim rečenicama odvojenima u posebne retke)
- ponoviti uputu i svojom prisutnošću pomoći učeniku da se usmjeri na aktivnost (kod vidljivog pada koncentracije)
- tražiti povratnu informaciju o razumijevanju te po potrebi davati objašnjenja u kakvom drugome obliku
- povezati uputu s poticajnom izjavom (npr. *Kada završiš prepisivanje, možeš se odmoriti pet minuta.*)
- dati odgovarajući vremenski okvir za izvršavanje zadatka (korištenje pješčanog ili digitalnog sata, zvučni signal koji najavljuje približavanje završetka aktivnosti i završetak aktivnosti) te postupno skratiti vrijeme ako je učenik uspješan.

Za samostalan rad učenika (u školi ili kod kuće) dobro je, različitim tipovima obilježavanja, u udžbeniku istaknuti važne podatke u tekstu. Kad god je moguće, dogovoriti s učenikom način takva obilježavanja.

Vrijeme

Neki učenici s teškoćama teško procjenjuju tijek vremena i slabije predviđaju kada će se što dogoditi u budućnosti. Stoga je za njih jako važno stvaranje navike, tj. da točno znaju što ih očekuje i što slijedi. Korisno je unaprijed upoznati učenike s aktivnostima ili događajima kako bi se mogli pripremiti za njih te pratiti slijed aktivnosti (vizualni raspored). To pozitivno utječe na njihov osjećaj sigurnosti i omogućuje im bolju koncentraciju na izvođenje zadatka.

S obzirom na prethodno, često im je teško odrediti koliko će vremena trebati za izvršavanje zadatka, te im je potrebno jasno odrediti vrijeme za obavljanje zadatka (npr. *Za ovaj zadatak imaš vremena dok ne iscuri pijesak iz pješčanog sata. Ako ne riješiš zadatak do kraja, možeš okrenuti pješčani sat i nastaviti s rješavanjem zadatka.*). Važno je upućivanje na kakav pokazatelj tijeka vremena (sat sa zvučnim signalom, mjerač vremena, „štoperica“ i sl.) kako bi se učeniku dao vremenski okvir u kojemu može izvršiti zadatak. Ako je učenik uspješan, vrijeme se postupno može skraćivati i/ili povećati zahtjevnost zadatka ili aktivnosti.

Budući da učenik u učenje ulaže pojačani napor, brže se umara. Zbog toga mu treba pomoći organizirati vrijeme u kojemu će se optimalno izmjenjivati različite aktivnosti s više kratkih stanki (crtanje u bilježnici, rješavanje mozgalice ili odlazak u „tihu kutak“).

Planiranje, provjeravanje, aktivnosti koje slijede te razmišljanje o vremenu preostalom za rješavanje zadatka, treba postati razrednom rutinom. Tako svi učenici stječu korisne navike organizacije radnog i slobodnog vremena, a učenicima s teškoćama to se znatno olakšava.

Okruženje

Kako bi okruženje u kojemu se odvija učenje bilo podržavajuće i za učenike s teškoćama i omogućilo im ravnopravno i aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu, važno je učiniti određene promjene u prostoru i/ili osigurati dodatne izvore učenja. Navedene prilagodbe nazivaju se **prilagodbama okruženja**.

U okruženju u kojem se odvija učenje i poučavanje učenik je izložen brojnim informacijama čiji se unos odvija pomoću različitih osjetilnih sustava (vid, sluh, dodir, okus, njuh, mišićni pokreti, ravnoteža). Procesom senzorne integracije informacije se oblikuju u percepciju nakon koje slijedi proces odabira onih informacija koje će se obrađivati. Učenici s

teškoćama često imaju **teškoće senzorne integracije**. One nastaju zbog neprimjerene, nedovoljne ili slabe obrade senzornih podražaja.

Učenik može biti prekomjerno osjetljiv na određene podražaje i nedovoljno osjetljiv na druge ili može izražavati kombinaciju ovih dviju vrsta osjetljivosti. Postoje načini prilagodbe, strategije i specifična oprema koje mogu pomoći učeniku kako bi bolje integrirao i koristio senzorne podražaje.

Načela prilagodbe okruženja u skladu s učenikovim senzornim potrebama su:

- imati razumijevanja da tipične razine podražaja iz osjetila sluha, vida, dodira, kretanja, ravnoteže te njuha i okusa učenik može osjetiti kao prejake (pretjerano osjetljivo) ili preslabe (nedovoljno osjetljivo)
- otkriti neodgovarajuće podražaje koji zbunjuju, dezorijentiraju ili ometaju učenika u funkcioniranju
- prilagoditi razinu neodgovarajućih podražaja na razinu optimalnu za učenika
- smanjiti aktivnosti koje zbunjuju, dezorijentiraju ili ometaju u učenju.

Područja i moguće prilagodbe okruženja

Vidna percepcija	<ul style="list-style-type: none"> • regulirati količinu svjetlosti (da ne bude previše mračno, previše prirodne svjetlosti ili previše umjetne svjetlosti) • izvor svjetla treba dolaziti od strane suprotne dominantnoj ruci (da sjena ne pada na površinu po kojoj se piše) • ukloniti ili smanjiti reflektirajući odsjaj (prozori, pod ili stol) • stvoriti kontraste u prostoru potrebne za orijentaciju u prostoru i na radnom prostoru
Slušna percepcija	<ul style="list-style-type: none"> • mjesto sjedenja treba biti takvo da izvor zvuka bude na strani dominantnog uha i da učitelj / nastavnik / pomoćnik u nastavi bude što bliže učeniku • verbalne upute treba davati umirujućim glasom (zbog učenika koji su preosjetljivi na zvučne podražaje) • učeniku koji je nedovoljno osjetljiv na zvuk potrebno je dodatno ponoviti uputu
Percepcija dodira	<ul style="list-style-type: none"> • osigurati učeniku „osobni“ prostor i odmak od podražaja na koje je preosjetljiv (dodir s drugima, pojedine vrste i struktura materijala, predmeta i sredstava za rad)
Percepcija kretanja i ravnoteže	<ul style="list-style-type: none"> • omogućiti učeniku primjereno kretanje tijekom nastave • osigurati zadatke koji zahtijevaju fizičko kretanje (brisanje ploče, dijeljenje radnih materijala, premještanje rasporeda klupa) • koristiti dodatna pomagala (gumeni nastavci za olovke, podložak za sjedenje, gumeni podložak za stol, lopta s postoljem za sjedenje) • osigurati stolac prilagođen visini djeteta i dodatni podupirač • prilagoditi visinu i nagib stola
Percepcija mirisa i temperature	<ul style="list-style-type: none"> • umanjiti djelovanje ometajućih čimbenika (npr. mirisi pribora za rad) • voditi računa o temperaturi i temperaturnim razlikama te o prozračivosti prostora

Prostor

Smjestiti učenika na za njega najbolje mjesto u učionici s obzirom na njegove potrebe:

- omogućiti pristup prostoru u kojem se uči (npr. pristupnu rampu, dizala i sl.)
- omogućiti promjene u prostoru u kojem se odvija odgojno-obrazovni proces (npr. osiguravanje radnog prostora ili prostora za obrok u zgradi ili učionici)

-
- ukloniti fizičke prepreke kako bi se kretanje učionicom za sve učenike moglo nesmetano odvijati
 - smjestiti učenika među ostale učenike (npr. učenici u invalidskim kolicima često se iz praktičnih razloga stavljaju na rub učionice blizu izlaza)
 - obavijestiti ga i uključiti u promjene organizacije prostora (npr. drugačiji raspored klupa, novi ormar i sl.)
 - smjestiti ga tako da se smanji utjecaj ometajućih podražaja na koje bi mogao biti osjetljiv (npr. prejako ili preslabo svjetlo, buka, previše vizualnih podražaja)
 - osigurati provedbu aktivnosti na drukčiji način (npr. učenik s teškoćama tijekom određenih aktivnosti može stajati i kretati se u prostoru u kojem se odvija učenje)
 - ponuditi zaklonjeni kutak za smirivanje, tihi rad i odmor.

Pomagala i prilagodba materijala

Pri prilagodbi materijala i uvođenja različitih pomagala koja podupiru učenje i poučavanje treba voditi računa o ostvarivanju svrhovite komunikacije koja učeniku s teškoćama omogućuje da na prikladan i učinkovit način razumije okolinu, komunicira s drugima te mu pruža priliku za stjecanje novih znanja i vještina.

Uvođenje potpomognute komunikacije podrazumijeva stalan pristup različitim pomagalima, ali i osiguravanje okoline koja potiče komunikaciju učenika s različitim osobama, uključujući vršnjake.

Asistivna (nadomjesna) tehnologija podrazumijeva upotrebu pomagala koja se razlikuju u stupnju složenosti, od niskotehnoloških do visokotehnoloških rješenja:

- **niskotehnološka pomagala:** ploče za pisanje, pomagala za pisanje, materijali koji olakšavaju pamćenje i organizaciju, povećala, stalci za knjige
- **srednjotehnološka pomagala:** kalkulatori, kalkulatori sa zvučnim zapisom, snimači zvuka, audioknjige, induktivna petlja, sustavi za ozvučenje za nagluhe učenike i učenike s kohlearnim implantatom, Brailleev pisajući stroj
- **visokotehnološka pomagala:** sigurne platforme (prijavom putem @AAIedu.hr) na kojima je moguć pristup dodatnim aktivnostima i tekstovima za uvježbavanje, ponavljanje, pisanje domaćih uradaka, proučavanje sadržaja i sl. gdje se učenici mogu posvetiti radu ovisno o tomu kada im odgovara i kada se mogu koncentrirati
- **specijalizirana programska rješenja:** specijalizirani komunikacijski uređaji, prediktori riječi, softverska rješenja koja pretvaraju tekst u govor i govor u tekst, softverska rješenja za čitanje
- **specijalizirani pristup računalima:** zaslone na dodir, alternativne tipkovnice, Brailleev redak, elektronička bilježnica i prijenosno računalo.

U poučavanju učenika radu s određenim pomagalima te **uporabi informacijske i komunikacijske tehnologije** potrebno je posvetiti više vremena:

- pripremanju pisanih i/ili slikovnih uputa i koraka u radu s pojedinim uređajima i programima (aplikacijama) kako bi kasnije služile kao podsjetnik
- demonstriranju koraka - pružanje podrške učeniku dok samostalno ne ovlada uređajima i programima (aplikacijama)
- davanju uputa - važno je navesti za što se sve koriste pojedini programi
- poticanju i ohrabivanju učenika na služenje informacijskom i komunikacijskom tehnologijom
- podržavanju rada s naprednim vršnjakom ili pomoćnikom u nastavi.

Prilagodba materijala uključuje:

- vizualni raspored za razumijevanje rutine, strukture aktivnosti te osiguravanja predvidljivosti (npr. kod učenika s poremećajem iz spektra autizma)

-
- podsjetnik za učenike s teškoćama pažnje i radnog pamćenja
 - izradu sredstva za podršku u radu (npr. okviri za praćenje slijeda čitanja, naglašena crtovlja)
 - potpomognutu komunikaciju (npr. grafički simboli, manualni znakovi ili uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije)
 - asistivnu tehnologiju koja podrazumijeva široki raspon tehnoloških sredstava kojima se podupire proces učenja
 - uvećanje radnih materijala (npr. za učenika s motoričkim teškoćama)
 - različite alate koji podržavaju proces učenja (npr. pobrojavanje predmeta u matematici)
 - različite vrste papira (npr. krem ili blijedožuta boja papira za učenike s disleksijom)
 - predmete u boji, vizualne oznake za lakše slijeđenje uputa (strelice, krugovi, stopala, dlanovi), slikovne materijale za upute u provedbi aktivnosti
 - udžbenike u elektroničkom formatu
 - te koristiti prijedloge *Smjernica za izradu građe lagane za čitanje*.

Individualizirani pristup učenju i poučavanju s pogledom na vještine i sposobnosti učenika

Učitelji/nastavnici u radu su usmjereni na poučavanje odgojno-obrazovnih ishoda s ciljem razvoja različitih kompetencija kod učenika. Ono što učitelj/nastavnik najprije primijeti kod učenika je slabije funkcioniranje koje se može manifestirati odsustvom ili nedovoljno razvijenom vještinom, a ne teškoća. Primjena univerzalnog dizajna u individualiziranim postupcima pomaže razvoju učenja u svakom razrednom odjelu. Svakom se učeniku pristupa razumijevajući njegove potrebe s ciljem smanjenja prepreka i prevladavanja individualnih razlika. Tako svi učenici kvalitetnije uče, ostaju motivirani te se razvija iskustvo senzibilizacije i međusobnog pomaganja.

Naglasak je na direktnom pristupanju individualizaciji postupaka u učenju i poučavanju čime se doprinosi prevenciji razvoja mogućih teškoća tijekom odgojno-obrazovnog procesa (npr. kod učenika kojima nije utvrđena teškoća ili postoji potreba za mijenjanjem kurikuluma odgoja i obrazovanja).

Vještina slušanja

Postupci individualizacije koje je moguće koristiti u poučavanju učenika nerazvijene ili slabije razvijene vještine slušanja su:

- **uvažavanje potrebe za pomoćnikom u nastavi**
- **upotreba uređaja frekvencijske modulacije (FM)**
Uređaj služi za smanjivanje posljedica buke i olakšavanje primanja govora te orijentacije u prostoru za što procesori u pomagalicama/implantatima nisu dizajnirani.
- **uvažavanje najboljeg smještaja učenika u učionici**
Učenik bi trebao biti smješten u sredini učionice, isključivo u prednjim klupama blizu ploče, svakako blizu prozora koji je zatvoren (radi lakše vidljivosti lica učitelja/nastavnika i drugih učenika te moguće vanjske buke koja ometa slušanje). Prva klupa nije dobar izbor ako se koristi FM sustava. Upotrebom FM tehnologije rješava se problem pozadinske buke pa učenik ne mora biti smješten blizu učitelja/nastavnika. Stoga može iz sredine učionice lakše pratiti diskusiju i govor drugih učenika, bez pretjeranog okretanja i traženja govornika pogledom.
- **poticanje učenika na nošenje slušnog pomagala** (slušni aparati i/ili umjetna pužnica)
- **govor koji osigurava razumijevanje**

Učitelj/nastavnik učeniku govori licem u lice, ali uz poštovanje prostora privatnosti (ne unositi se u lice), prirodnim načinom, razgovijetno, umjerenom brzinom, primjerenom jačinom (bez povišenog tona), razumljivim rječnikom s naglaskom na ritmu i intonaciji.

- **multimodalni pristup** (osigurati što više multimedijalnih sredstava, pomagala i predmeta iz neposredne stvarnosti)
- **metoda govorenja i slušanja**

Govor učitelja/nastavnika treba biti izražajan, jasan, temeljen na učeniku poznatim riječima, sa stankama za vrijeme govora, pri čemu treba paziti na oblikovanje pitanja.
- **metoda demonstracije**

Koristiti što više slika, predmeta, modela, grafičkih slika riječi i rečenica, videozapisa ili IKT-a.
- **metoda praktičnog rada**

Nakon kratkog izlaganja i opisa koraka postupka, učenik uči izvodeći opisane korake (uči čineći).
- **korištenje prigodnih gesta**

Pokretom ruke dočarati intonaciju ili glasnoću, prirodnom gestom pokazati učeniku na sugovornika, pojam u knjizi, objekt u razredu, dati mu do znanja da nastavi ili stane s određenom radnjom, „odglumiti“ neke radnje kako bi ih učenik lakše razumio i zapamtio.
- **metoda crtanja**

Pogodna je za usvajanje apstraktnih pojmova kao vizualizacija za prelazak s konkretnog na apstraktnije prikaze te olakšava razumijevanje.
- **objašnjavanje nepoznatih riječi i apstraktnih pojmova** (koristiti učeniku poznate primjere)
- **isticanje i ponavljanje ključnih pojmova**
- **poticanje pravilnog izgovaranja i samostalnog opisivanja svih pojmova**
- **pojednostavljenje tekstova**

Koristiti prerađene, jednostavnije tekstove (konkretni, logički sadržaji, bez prenesenih značenja koje učenik može pogrešno protumačiti, s izravnim i jednostavno napisanim aktivnostima, nizanje događaja prema važnosti ili kronološkom poretku, bez opširnih opisivanja i nabiranja, mnoštva likova, novih događanja).
- **ranija priprema pisanog materijala** (rječnika i zadataka povezanih s nastavnim aktivnostima, priprema slajdova i/ili grafičkih organizatora)
- **uvažavanje jezičnih teškoća koje doprinose nerazumijevanju pisanih i usmenih zadataka**
- **uvažavanje metoda vršnjačke podrške** (tzv. „prijatelj za slušanje“ koji pomaže u prijenosu poruka učeniku s oštećenjem sluha u nepovoljnim komunikacijskim uvjetima poput nastave u dvorani za tjelesni odgoj, nastave u prirodi, nastave iz glazbenog odgoja i sl.)
- **uvažavanje mentalnog izgaranja**

Važno je pratiti znakove umora poput nedostatka interesa i motivacije za sudjelovanjem u nastavi, nemira, neposlušnosti, ustajanja iz klupe i fizičke aktivnosti u razredu. Nabrojene radnje posljedica su umora i učenikov pokušaj zadržavanja pozornosti i sudjelovanja u nastavi. Često se pogrešno tumače kao „namjerno ometanje“. Kada se znakovi umora pojave, važno je primijeniti ostale nabrojene metode podrške jer će kažnjavanje učenika zbog „neprimjerenog ponašanja“ na njega djelovati demotivirajuće.
- **uvažavanje potrebe za osjećajem sigurnosti**

Izbjegavati izjave koje pažnju usmjeravaju na učenikovu teškoću (npr. *Svi budite tiho jer Marko ne čuje dobro!, Govorite glasno da Marko može čuti!, Vi malo radite sami, dok ja objasnim Marku što treba raditi.*).
- **kontrola buke u razrednom odjelu** (uključujući i komunikaciju među učenicima i diskusiju rada u skupini)

Važno je paziti na komunikacijska pravila kako bi učenik s oštećenjem sluha mogao pratiti sugovornika i očitavati poruke s lica i usana (npr. *Pridržavamo se pravila uljudne komunikacije i slušamo jedni druge.*).
- **provjere znanja temeljene na „jakim stranama“ djetetove/učenikove komunikacije** (za neke učenike s oštećenjem sluha usmenim, a za neke pisanim oblikom)

-
- **korištenje ostalih strategija opisanih u poglavlju o davanju uputa.**

Postupci individualizacije tijekom **usmenog provjeravanja znanja:**

- postavljanje kratkih i jasnih pitanja; izbjegavanje igre riječima
- postavljanje pitanja koja zahtijevaju kratke odgovore (izbjegavati zadatke postavljene na način: *Ispričaj mi sve što znaš o...*)
- omogućiti učeniku dovoljno vježbe prije usmenog odgovaranja (tijekom uvježbavanja davati mu pitanja iste razine kognitivne složenosti kao što će biti pitanja za usmeno provjeravanje znanja, uz mogućnost verbaliziranja odgovora te dobivanje povratne informacije o kvaliteti)
- najavljivanje provjera znanja
- provođenje češćih usmenih ispitivanja manjih dijelova gradiva
- omogućivanje više vremena za usmeno odgovaranje na postavljena pitanja
- postavljanje kraćih potpitanja
- provjeravanje razumijevanja uputa.

Postupci individualizacije u **pisanoj provjeri znanja:**

- nizanje zadataka od jednostavnijih ka složenijima
- raščlanjivanje složenih zadataka na jednostavnije
- usklađivanje zadataka s motoričkim, kognitivnim i jezičnim mogućnostima učenika
- provjeravanje razumijevanja upute/zadatka
- davanje povratne informacije o razumijevanju odgovora
- davanje usmene upute za rješavanje pisanog zadatka (složene upute trebaju se razdijeliti na jednostavnije, manje dijelove te slijediti nakon procesiranja prethodne)
- ponavljanje dodatne usmene upute više puta sve dok učenik ne uspije razumjeti
- prilagođavanje iskaza dodatne usmene upute kognitivnim i jezičnim mogućnostima učenika
- produljivanje vremena za rješavanje zadatka ili smanjivanje broja zadataka zbog teškoća jezičnog procesiranja
- zanemarivanje pogrešaka nastalih zbog govorno-jezičnih teškoća tijekom vrednovanja (prisutne su kod učenika s oštećenjem sluha: npr. *č i ć, ije i je, nastavci za jedninu i množinu te padežni nastavci*)
- pružanje pomoći u uočavanju pogrešaka i pisanju ispravka
- postavljanje kratkih, jasnih i jednoznačnih pitanja
- korištenje internetske stranice razrednog odjela gdje učenici mogu imati stalan pristup dodatnim aktivnostima i tekstovima za uvježbavanje, ponavljanje, pisanje domaćih uradaka, proučavanje nastavnih sadržaja i sl.

Jezične, govorne i komunikacijske vještine

- koristiti različite vrste podražaja (vidne, slušne, taktilne)
- verbalne informacije podržavati vizualizacijom (npr. slikovni prikazi, mimika, pokret, naglašavanje i promjena intenziteta glasa)
- uvažavati djetetov/učenikov stil učenja i omogućiti mu da češće uči i znanje iskazuje na preferirani način
- predvidjeti duže vremensko razdoblje za usvajanje određenih nastavnih sadržaja i odgojno-obrazovnih ishoda
- koristiti prerađene, sažete i jednostavnije tekstove (konkretni primjeri koji se mogu povezati s učenikovom životnom sredinom, logični sadržaji, bez prenesenih značenja koje učenik može pogrešno protumačiti, slikovni prikazi)
- izravno i jednostavno opisivati aktivnosti u tekstu
- događaje nizati prema važnosti ili nekom kronološkom poretku
- ukratko opisivati i nabrajati, smanjiti broj likova i novih događaja
- iznositi informacije u malim koracima s čestim ponavljanjima

-
- uvoditi nove pojmove postupno, uz prethodno ponavljanje temeljnih, dugo korištenih - ulančavati nove informacije, tj. jasno prikazivati povezanost novog sadržaja s već usvojenim
 - objašnjavati svrhu sadržaja koji se usvaja
 - pojednostavniti sadržaje teorijskog tipa i istaknuti bitno
 - zadavati manji broj zadataka odjednom
 - podijeliti zadatak na više dijelova
 - zadatke za uvježbavanje i domaću zadaću potkrijepiti primjerima
 - zadavati zadatke koji sadrže učeniku razumljive informacije i od njega zahtijevaju misaone operacije (aktivnosti) kojima je učenik ovladao tijekom nastave i treba ih uvježbati kako bi ih mogao riješiti samostalno
 - dati prednost češćim usmenim oblicima u poučavanju i provjeravanju znanja
 - vremenski ne ograničavati pisano rješavanje zadataka
 - izbjegavati učenikovo čitanje naglas ili pisanje na ploči pred učenicima u razrednom odjelu ukoliko uz govorno-jezične teškoće postoji i teškoća s vještinom čitanja (osim ako učenik ne izrazi želju za čitanjem naglas ili pisanjem)
 - u pisanim materijalima jasno označiti mjesta koja su bitna (riječ, rečenica, pravilo, primjer, slika, postupak)
 - na ploči koristiti pisanje u bojama radi lakšeg uočavanja
 - odrediti prioritet u pisanom uratku (sadržaj ili pravopis)
 - davati konkretnu i neposrednu povratnu informaciju na konstruktivan način
 - oblikovati raznolike aktivnosti za učenje; ne poučavati samo predavačkom metodom koja opterećuje slušnu obradu i traži visoku razinu jezičnog razumijevanja i pažnje.

Kod netečnog govora (mucanje):

- svakom učeniku pristupiti individualno
- omogućiti izbor preferiranog načina provjeravanja znanja
- omogućiti da učenik počne govoriti s odgodom (ostaviti dovoljno vremena za početak govora jer učenik koji muca može znati točan odgovor, ali da bi ga izrekao treba više vremena za pripremu)
- ako učenik ne može progovoriti ili zastane na nekoj riječi ili slogu, diskretno i neverbalno (osmijeh, kimanje glavom) pokazati empatiju i/ili pružiti diskretnu verbalnu podršku (npr. *Imamo vremena., Ovo je teška riječ.*)
- pričekati učenika da progovoriti i nastavi s odgovaranjem (ne završavati riječi i rečenice umjesto njega) ili mu ponuditi opciju da napiše svoj odgovor ili riječ koja mu je teška za izgovoriti.

Vještina čitanja

Kod slabije razvijene ili nerazvijene vještine čitanja polazi se od činjenice kako učenik ima teškoće u dekodiranju/izgovaranju napisane riječi i stvaranju predodžbi o informacijama predstavljenima tim riječima te treba:

- koristiti različite vrste podražaja – vidne, slušne, taktilne (multisenzorni pristup - uključivanje što većeg broja osjetila)
- dati prednost češćim usmenim oblicima u poučavanju i provjeravanju znanja
- stupnjevito pružati pomoć pri samostalnom radu (čitati umjesto učenika dok vještina čitanja ne bude razvijena kako bi učenik mogao biti samostalan, usmjeravati ga pri rješavanju različitih zadataka)
- predvidjeti duže vremensko razdoblje za usvajanje određenih nastavnih sadržaja i odgojno-obrazovnih ishoda
- izbjegavati učenikovo čitanje naglas pred razredom kada su u tom području veće teškoće (osim ako učenik ne izrazi želju za čitanjem naglas)
- učenika primjereno uključiti u rad (npr. čitanje na početku teksta, na početku ulomka)
- koristiti prerađene, sažete, jednostavnije tekstove, ali pritom ne dovesti jezik i sadržaj na razinu koja neće omogućavati napredovanje i poticanje učenika na usvajanje novih riječi i korištenje strategija za lakše učenje

-
- smanjiti zahtjeve za prepisivanje teksta s ploče nuđenjem potpunog ili djelomičnog plana ploče koji može dalje uređivati (npr. vođenje vlastitih bilježaka, izrada ili nadopuna grafičkog organizatora, nadopuna ključnih riječi, isticanje ili crtanje važnijih dijelova),
 - u pisanim materijalima jasno označiti mjesta koja su bitna: riječ, rečenica, pravilo, primjer, slika ili postupak
 - koristiti više konkretnih primjera, slika ili pokusa povezanih s učenikovom životnom sredinom
 - zadavati manji broj zadataka ili podijeliti zadaću na više dijelova
 - vremenski ne ograničavati pisano rješavanje zadataka
 - obratiti pažnju na preglednost i čitkost napisanog (font, veličina fonta, razmaci pri pisanju)
 - omogućiti učeniku korištenje pomagala za držanje knjige u optimalnom položaju ili pomagalo za okretanje stranica
 - pomoći mu snaći se u čitanju korištenjem orijentira (praćenje slijeda čitanja prstom, korištenje plastičnog ili kartonskog vodiča za čitanje - otkriven redak koji se čita, ostalo je prekriveno)
 - omogućiti učeniku korištenje laptopa/tableta: kontrola zaslona omogućuje prilagodbu prikazanog teksta (učenik može promijeniti vrstu i veličinu fonta, boju i razmak teksta, pokriti dijelove zaslona i sl.)
 - koristiti digitalne alate za pretvaranje teksta u govor, audioknjige, grafičke organizatore.

Vještina pisanja

Učeniku koji ima nedovoljno razvijenu vještinu pisanja treba omogućiti upotrebu:

- plana ploče s mogućnošću upisivanja ključnih riječi, zadataka, bilješki, grafičkih prikaza i grafičkih organizatora te ostaloga što učenik može zalijepiti u svoju bilježnicu
- računala u svrhu bilježenja i proučavanja podataka
- nagibne ploče (podigne površinu za pisanje kako bi pružila više poluge za rukopis)
- papira s podstavom ili grafom (može pomoći da pišu u ravnim linijama)
- tipkovnice i zaslona osjetljivog na dodir
- drugih oblika izražavanja u slučaju nemogućnosti samostalnog pisanja olovkom (diktiranje drugoj osobi, audiosnimka, pisanje na računalu uz prilagodbu tipkovnice i miša)
- digitalnog alata za pretvaranje govora u tekst koji automatski zapisuje izgovorene riječi učenika
- grafičkog organizatora.

Također treba omogućiti:

- pisanje u većem crtovlju, s označenim mjestom za početak pisanja, ponekad samo velikim tiskanim slovima
- fiksiranje za podlogu papira za pisanje
- više vremena za izvođenje grafičkih aktivnosti
- zaokruživanje ponuđenih odgovora
- pomoć druge osobe u pisanju
- izrađen plan pisanja teksta / sastavka služeći se slikama, ljestvicama za procjenu, rubrikama, grafičkim organizatorima ili potpitanjima
- poučavanje pisanja pojedinačne riječi, stavljanje istih riječi u rečenični kontekst različite duljine
- u pojedinim slučajevima učeniku treba omogućiti isključivo usmeno odgovaranje.

Kada su u tom području prisutne veće teškoće, treba izbjegavati učenikovo pisanje na ploči pred razredom, osim ako učenik sam ne izrazi želju za pisanjem.

Vještina računanja

Prije uvođenja neke od prilagodbi, važno je saznati kolika je usvojenost predmatematičkih vještina kod učenika i je li možda uzrok teškoća upravo nerazvijenost neke od njih.

Predmatematičke vještine koje djeca razvijaju u predškolskoj dobi:

- pridruživanje - sparivanje
- razvrstavanje predmeta
- procjenjivanje količina i određivanje „više-manje“
- nizanje predmeta i održavanje zadanog redoslijeda
- slijeđenje niza uputa
- rad s obrascima prema primjeru
- orijentacija u prostoru
- razumijevanje prijedloga (u, na, ispod, iznad) i na papiru (gore, dolje)
- razvijanje određene razine finomotoričkih aktivnosti (za geometriju).

Učeniku koji ima nedovoljno razvijenu vještinu računanja treba:

- primijeniti multimodalni pristup u poučavanju, odnosno u provođenju aktivnosti utemeljenih na različitim modalitetima (konkretan materijal, opip, sluh, ritam, pokret, koristiti filmove, slike ili fotografije, shematski prikazi)
- zadavati jasne upute korak po korak (kad učenik uspješno završi korak, daje se uputa za naredni)
- zorno poučavati primjereno mogućnostima učenika (demonstracija)
- smanjiti i pojednostavniti duže tekstove
- koristiti jasne i kratke rečenice
- provjeriti poznavanje matematičkih simbola
- upute oblikovati pisano i slikovno
- kombinirati različite didaktičke materijale prilagođene interesima učenika
- dodatno protumačiti nepoznate riječi (osobito apstraktne pojmove s više konkretnih primjera)
- raditi na razvoju matematičkog jezika te poticati učenika na korištenje novih matematičkih pojmova (matematički pojmovi: više od, manje od, plus, minus, veće, manje, zbroji, dodaj, oduzmi, umanji i sl.) usmjeriti učenika na ključne pojmove čestim ponavljanjem ili označavanje bojom
- omogućiti više vremena za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda
- dopustiti učeniku korištenje računala s ciljem bilježenja, snimanja i proučavanja nastavnog materijala
- postupno uvoditi nove podatke u manjem broju, s čestim ponavljanjima i uvođenjem preinaka (ne poučavati pomoću istih postupaka, mijenjati ih i tako poticati učenika na samostalnost, promišljanje i matematičko zaključivanje)
- omogućiti ulančavanje podataka (npr. prelazak na svaku novu etapu poučavanja podrazumijeva usvajanje prethodne)
- podijeliti zadatke na korake (npr. kod teškoće praćenja upute u nizu)
- prilagoditi pisani materijal (npr. tekst pisan nestiliziranim fontom, veličine 14, dvostrukog proreda, poravnanje po lijevoj margini, neporavnane desne margine na podlozi krem boje, razlomljen u više manjih dijelova)
- osigurati podsjetnik sa simbolima, računskim formulama, podacima vrijednosti matematičkih, kemijskih, fizikalnih, tehničkih i drugih veličina
- koristiti se didaktičkim materijalom (u učenju i poučavanju matematike rabiti Cuisenaire štapiće, Numicon, kalkulator i sl.).

Pamćenje

Neprepoznate teškoće u području pamćenja vrlo često mogu biti primarni učenikov problem, a iskazuju se kao teškoće u čitanju, razumijevanju pročitano, računanju, u učenikovo sporosti u provođenju aktivnosti, niskoj motivaciji i sl.

Jedan je od prvih koraka provjeriti razvijenost vidnog i slušnog pamćenja učenika. U poučavanju je važno koristiti multimodalni pristup (uključiti što veći broj osjetila).

Pamćenje učenika može se **pojačati kratkim vježbama u svakodnevnim situacijama**:

- tražiti zapamćivanje jedne rečenice teksta ili pjesme te postupno povećavati zahtjeve ako postiže uspjeh
- češće zadužiti učenika da verbalno prenese poruku (npr. drugom učitelju/nastavniku, pedagogu, drugim učenicima) te povećavati dužinu poruke ako je učenik uspješan
- proći dnevni raspored s učenikom, tražiti da ponovi dijelove te povećavati njihovu dužinu ako je učenik uspješan
- na kraju nastavnog dana tražiti prisjećanje triju aktivnosti u koje je tog dana bio uključen te postupno povećavati broj aktivnosti za prisjećanje
- zastati tijekom poučavanja, provjeriti učenikovo razumijevanje i tražiti od njega, češće nego od ostalih učenika, da ponovi manji broj informacija.

Korisno je poticati i voditi učenika kroz proces usvajanja **strategija organiziranja informacija** opisanih u poglavlju **Poučavanje** (ulomak *Mogućnosti organiziranja informacija*).

U pisanom tekstu treba:

- duže tekstove podijeliti na smislene kraće cjeline radi lakšeg zapamćivanja
- ispod kraće cjeline napisati pomoćna pitanja za učenje.

Kad se piše diktat, potrebno je:

- prilagoditi tempo, dužinu teksta, izražajnost i zahtjevnost potrebama učenika
- ponuditi učeniku pripremljen tekst koji se diktira s određenim zadacima (npr. u provjeri ovladanosti velikim početnim slovom pripremiti tekst u kojem učenik treba označiti slovo ili riječ koja se piše velikim početnim slovom; prilikom provjere upravnog i neupravnog govora pripremiti tekst u kojem učenik upisuje znakove na odgovarajuće mjesto)
- zadati pisanje samo određenih riječi ili dijelova rečenice (npr. tijekom provjere pisanja glasova č i ć, učenik piše samo riječi s tim glasovima).

Vidno pamćenje:

- privući pažnju učenika ključnim isticanjem bitnog (npr. podebljavanjem, podcrtavanjem, strelicama)
- učenika češće izlagati vidnom sadržaju i omogućiti mu verbalnu informaciju kao potporu informaciji koju dobiva vidnim putem (ne zapostaviti poučavanje korištenjem vizualnih metoda, već nastaviti raditi na poticanju vidnog pamćenja)
- smanjiti vidnu distraktibilnost izoliranjem informacije koja je predočena učeniku (npr. prekrivanjem drugih informacija na stranici, prekrivanjem dijela slike i sl.)
- omogućiti vidne znakove koji će mu pomoći da se prisjeti informacije koja je prethodno predočena (npr. upotreba ključnih riječi na ploči, otkrivanje dijela ili cijele slike)
- omogućiti slušne znakove koji će učeniku pomoći u prisjećanju informacije (npr. reći ključne riječi, dati kratki sažetak)
- podsjetiti učenika na situaciju u kojoj se prvi put susreo s traženom informacijom (npr. *Sjećaš li se kad smo jučer pričali o..?, Sjećaš li se kad smo bili vani i gledali..?*).

Slušno pamćenje:

- isključiti mogućnost postojanja oštećenja sluha
- privući pažnju učenika ključnim aspektima slušne komunikacije (npr. ponoviti važne dijelove, osloviti učenika imenom, naglasiti učeniku koje su informacije važne)
- omogućiti više od jednog izvora uputa i objašnjenja kako bi učenik lakše zapamtio informacije (npr. dopustiti snimanje uputa i objašnjenja, koristiti kartice s ključnim riječima ili izrazima, rečenicama, slikovni prikaz uputa)
- omogućiti vidnu informaciju kao potporu slušnoj informaciji (npr. pravila, popisi, grafički organizator, video, slikovni materijal)
- omogućiti učeniku slušne poticaje koji će mu pomoći u prisjećanju traženih informacija (npr. *Prisjeti se, jučer, kada sam rekao..., Sjećaš li se kada smo igrali onu igru?*)
- složnije upute podijeliti na manje dijelove ili korake te tražiti njihovo parafraziranje
- verbalnu informaciju davati primjerenim tempom
- usmjeravati govornu pažnju kratkim i jednostavnim rečenicama
- tijekom provođenja aktivnosti omogućiti učeniku priliku za ponavljanje iste informacije u različitom obliku (npr. koristiti dramatizaciju, slike, dijagrame, ploču, pametnu ploču, geste, informacijsku i komunikacijsku tehnologiju)
- za vrijeme čitanja upute ili obavijesnog teksta svim učenicima potrebno je povremeno zastati, provjeriti prati li učenik čitanje postavljajući mu jednostavna pitanja
- provjeriti prati li učenik nastavne aktivnosti i komunikaciju (uz prisutan kontakt očima, slobodne ruke, učenik usmjeren na zadatak)
- smanjiti izvore ometanja pažnje oko učenika (npr. buku i pokret; smjestiti učenika u prvu klupu i na mirno mjesto na način da to učenik doživi kao podršku, a ne kao kaznu).

Pažnja i koncentracija

Učenicima sa slabije razvijenim vještinama pažnje i koncentracije prvenstveno je potrebna **pomoć u ovladavanju organizacijskim vještinama**.

U radu je potrebno **koristiti multimodalni pristup**.

Strategije podrške za razvoj motivacije imaju pozitivan učinak na pažnju i koncentraciju učenika.

Takve je učenike nužno **poticati na razvoj samoregulacije učenja, emocija i ponašanja**. Jasna struktura i pravila pomažu im organizirati misli, regulirati osjećaje i optimizirati njihovu usredotočenost na zadatak.

U slučaju javljanja neprimjerenih ponašanja, koriste se **strategije podrške za usvajanje primjerenih ponašanja**. Korisno je istaknuti manji broj kratkih, jasnih i pozitivno oblikovanih te slikovno predočenih pravila.

Prijedlog mogućih pravila:

- pozorno slušamo dok netko govori
- slijedimo upute učitelja/nastavnika
- radimo na zadatku
- zadatke radimo na predviđenom mjestu
- pomažemo jedni drugima
- dovršavamo zadatke.

Također je korisno:

- pomoći učeniku organizirati vrijeme u kojem će optimalno izmjenjivati aktivnosti i više kratkih stanki (npr. crtanje u bilježnici, rješavanje mozgalice ili odlazak u „tihi kutak“)

-
- omogućiti zadovoljavanje potrebe za kretanjem (učenika smjestiti tako da kretanjem ne ometa druge, te da uz kretanje može sudjelovati u aktivnostima na satu).

Učenik s teškoćama pažnje i koncentracije reagira i na najmanje podražaje te se teško vraća na zadatak. Kao **pomoć u zadržavanju pažnje i koncentracije te podrška u smanjivanju podražaja koji mogu doprinijeti neprimjerenom ponašanju** na satu, ključno je smanjiti:

- ometače na učenikovu radnom mjestu i oko radnog mjesta
- podražaje u prostoru (npr. smjestiti učenika da sjedi blizu učitelja/nastavnika ili pored učenika koji su modeli primjerenog ponašanja i spremno sudjeluju u vršnjačkoj pomoći; ovaj pristup potrebno je koristiti kao sredstvo smanjenja ometajućih podražaja, a ne kao oblik kažnjavanja)
- količinu informacija u radnim materijalima.

Kad vještina pažnje i koncentracije nije razvijena, učenicima su potrebne prilagodbe u procesu učenja i poučavanja kako bi ostvarili odgojno-obrazovne ishode koje intelektualno mogu savladati. Učenik često može savladati sve sadržaje kao i vršnjaci ako učitelj/nastavnik primjenjuje učeniku primjerene postupke individualizacije.

Neke od **prilagodbi strategija učenja i poučavanja**:

- izmijeniti manje poželjan zadatak s poželjnijim (dovršavanjem prvog zadatka može se pristupiti rješavanju drugoga)
- oblikovati kratke i jasne zadatke
- postupno zadavati zadatke (jedan po jedan)
- razdijeliti zadatak na korake
- započeti s kraćim zadatkom i postupno povećavati dužinu zadataka
- produžiti vrijeme rješavanja i završavanja zadatka
- smanjiti broj zadataka istog tipa/težine - zadati manje zadataka različitih stupnjeva težine
- pomoći učeniku započeti svaki zadatak
- pružiti podršku tijekom izmjene aktivnosti (mijenjanje zadatka unutar sata, prelazak na drugi predmet, odmori, itd.)
- upozoriti učenika da provjeri odgovor (u slučaju brzopletosti i jezičnih teškoća)
- poticati kratke odmore radi provjere urađenog
- provjeriti znanje usmenim ispitivanjem (u slučaju lošeg rezultata na pisanom ispitu)
- pozitivno potkrepljivati pažnju i izvršavanje zadatka na vrijeme
- koristiti fizičku blizinu i kontakt za preusmjerenje učenika s jedne aktivnosti na drugu (npr. potapšati učenika po ramenu, pokazati prstom na zadatak)
- tijekom slušanja ne zahtijevati pisanje i obratno (zbog nemogućnosti istovremenog dijeljenja pažnje na više zadataka)
- osigurati materijal s nastavnim sadržajima koje nije uspio do kraja napisati (npr. ispisati plan ploče koji će učenik zalijepiti u bilježnicu)
- provjeriti razumijevanje nastavnih sadržaja / pitanja
- protumačiti učeniku pogreške i voditi ga kroz proces pronalaženja točnih rješenja.

Poželjno je učeniku najaviti prijelaze s jedne aktivnosti na drugu kako bi se pripremio i znao što je sljedeće kako je opisano u poglavlju **Davanje uputa**.

Psihomotorički nemir učenika, koji učenik ne može kontrolirati, a ne utječe na funkcioniranje ostalih učenika (igranje predmetima, nemirne noge i sl.) treba **tolerirati**, a **poticati motoričke aktivnosti** koje učeniku **pomažu da se bolje koncentrira i umiri** (npr. crtanje na papiru, stiskanje loptice i sl.).

Asistivna tehnologija

Digitalne tehnologije specifične su zbog svojih mogućnosti jednostavne i brze prilagodbe pojedinoj situaciji - ovdje u funkciji prilagodbe različitih edukacijskih sadržaja. Njihova prednost očituje se u ubravanju izrade prilagođenih nastavnih materijala, ali se ne smije zanemariti vremensko razdoblje koje je potrebno da bi se učitelji/nastavnici i učenici prilagodili novim metodama.

Asistivna tehnologija (AT) predstavlja bilo koji uređaj, opremu, računalni program ili kakav drugi proizvod koji se koristi za povećanje, održavanje ili poboljšanje funkcionalnih sposobnosti osoba s invaliditetom (ATIA, 2018).

S obzirom na funkcionalnost i podršku korisniku, asistivna tehnologija podupire:

- stabilnost, sjedenje i pokretljivost
- opremanje radnog mjesta
- komunikaciju (usmenu i pisanu)
- pristup računalu
- prevladavanje prepreka u osoba s oštećenjem vida
- prevladavanje prepreka u osoba s oštećenjem sluha
- odmor i rekreaciju
- prevladavanje teškoća u učenju
- život u potpomognutom okruženju (engl. Ambient Assited Living, AAL) - pritom upotreba asistivne tehnologije omogućuje obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti i upravljanje uređajima u okolini.

U Priručniku *Digitalna tehnologija za potporu posebnim odgojno-obrazovnim potrebama* (<https://pilot.e-skole.hr>) opisani su sadržaji pojedinih aplikacija koje kao visokotehnološko sredstvo mogu doprinijeti kvaliteti edukacijskog procesa, a razvijene su u Republici Hrvatskoj.

Sve ICT-AAC aplikacije mogu se pronaći na poveznici <http://www.ict-aac.hr/index.php/hr/aplikacije>.

ICT-AAC aplikacije

Razvoj aplikacija u okviru projekta ICT-AAC oduvijek je usmjeren na dva glavna područja: edukaciju i komunikaciju. Cilj razvoja aplikacija jest proces učenja i samu komunikaciju krajnjim korisnicima učiniti što atraktivnijima kako bi ih se potaknulo na upotrebu aplikacije.

U projektu ICT-AAC razvijen je cijeli niz takvih aplikacija koje se koriste u radu s djecom mlađe predškolske dobi sa složenim komunikacijskim potrebama, u radu s odraslim osobama nakon traumatskih ozljeda mozga i cerebrovaskularnog infarkta, ali i za rad s djecom starije predškolske te mlađe školske dobi kod usvajanja vještina koje prethode čitanju, pisanju i računanju.

Trenutne aplikacije koje su u ponudi razvijene za **Apple iOS** i/ili **Google Android** i/ili samo za korištenje na **Webu**: *Domino brojalica, e-Galerija, e-Galerija Senior, Glaskalica, HAKOM Kviz, Jezična gradilica, Koliko je sati, Komunikacijski ključevi, Komunikator, Komunikator+, Mala Glaskalica, Matematička igraonica, Matematički vrtuljak, Matematika, Pamtilica, Piscalica, Ponašalica, Prepoznaj pojmove, Pričajmo slikama, Prskalice, Slovarica, Učimo boje, Učimo čitati, Učimo mjere, Učimo prijedloge, Učimo riječi, Učimo slogove, Vizualni raspored i Vremenski vrtuljak.*

Prilagodbe postupaka učenju i poučavanju (individualizirana i diferencirana nastava) primjenjuju se čim učitelj/nastavnik uoči ili dobije informaciju da učenik ima neku teškoću koja može biti privremena ili trajna. Tek onda kada te prilagodbe, pod uvjetom da se sustavno provode, ne rezultiraju uspješnim usvajanjem odgojno-obrazovnih ishoda, pokreće se postupak određivanja primjerenog oblika školovanja.

PROCES ODREĐIVANJA PRIMJERENOG OBLIKA ŠKOLOVANJA

Postupak utvrđivanja psihofizičkog stanja učenika za određivanje primjerenog programa, tj. individualiziranoga kurikulumu osnovnog / srednjeg obrazovanja za učenike s teškoćama reguliran je i definiran *Pravilnikom o postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta, učenika te sastavu stručnih povjerenstava* (NN 67/14).

Polazište su za određivanje primjerenog oblika školovanja rezultati formativnog vrednovanja učinkovitosti procesa učenja pojedinog učenika i rezultati procjene njegovog psihofizičkog stanja.

Koraci u postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja učenika za određivanje primjerenog oblika školovanja su sljedeći:

1. **Održati sjednicu razrednog vijeća** na kojoj učitelji/nastavnici i stručni suradnici razmjenjuju važne informacije o odgojno-obrazovnom funkcioniranju učenika, poduzetim mjerama za njegovo unapređivanje i njihovom učinku. Zajedno ih analiziraju i donose zaključak o tome je li potrebno pokrenuti postupak za utvrđivanje psihofizičkog stanja učenika kako bi se odredio primjereni oblik školovanja.
2. **Obaviti razgovor s roditeljima/skrbnicima učenika** tijekom kojega učitelj/nastavnik/razrednik i stručni suradnici škole upoznaju roditelje/skrbnike učenika sa svrhom i ciljem praćenja.
3. **Održati sastanak stručnog povjerenstva osnovne škole / nastavničkog vijeća srednje škole** na kojem se analiziraju dostupne informacije o učeniku iz perspektive pojedinih struka. Dogovaraju se daljnje aktivnosti i praćenje učenika radi prikupljanja dodatnih informacija.
4. **Učitelj/nastavnik izrađuje svoje stručno mišljenje** koje obuhvaća sljedeće podatke:
 - informacije o odgojno-obrazovnim postignućima učenika
 - primjerene metode rada uz koje učenik postiže pozitivne rezultate
 - specifična nastavna sredstva koja su korištena u radu
 - redovitost pohađanja nastave
 - uočene mogućnosti, sposobnosti i interesi učenika
 - poduzete aktivnosti i oblici rada (drugačije strategije, sredstva, mediji) kako bi se učeniku pomoglo u savladavanju nastavnih sadržaja
 - opis suradnje s roditeljima/skrbnicima.
5. **Svaki član stručnog povjerenstva osnovne škole izrađuje svoje stručno mišljenje** u skladu s načelima struke. Za srednje škole ne imenuje se stručno povjerenstvo, ali su stručni suradnici i nastavnici škole obvezni pratiti razvoj i potrebe učenika te, ako je potrebno, predložiti nastavničkom vijeću u suradnji s nadležnim liječnikom školske medicine, primjereni program srednjeg obrazovanja ukoliko učeniku tijekom osnovnoga obrazovanja takav program nije utvrđen ili postoji potreba izmjene postojećeg rješenja.
6. **Održati sjednicu stručnog povjerenstva škole** na kojoj se provodi timska analiza prikupljenih informacija o učeniku i donošenje zaključka o primjerenim oblicima podrške.
7. **Obaviti razgovor s roditeljima/skrbnicima učenika** tijekom kojeg učitelj/nastavnik i stručni suradnici upoznaju roditelje/skrbnike s rezultatima praćenja učenika, mišljenjem i prijedlogom stručnog povjerenstva škole ili nastavničkog vijeća za srednje škole o primjerenom individualiziranom kurikulumu i primjerenim oblicima podrške, o čemu roditelji/skrbnici iskazuju svoju suglasnost.
8. **Upravnim postupkom institucija nadležna za poslove školstva, na temelju prijedloga stručnog povjerenstva škole / nastavničkog vijeća srednje škole, donosi Rješenje o primjerenom programu/kurikulumu**, odnosno o vrsti i obliku podrške osnovnog ili srednjeg obrazovanja za učenika s teškoćama. U izreci *Rješenja* moraju biti navedeni dodatni odgojno-obrazovni i rehabilitacijski programi ako su određeni tijekom postupka utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta/učenika, kao i naznaka odnosi li se primjereni program / kurikulum na pojedine nastavne predmete (navesti ih) ili se odnosi na sve predmete, tj. na cjelokupni kurikulum. Obrazloženje *Rješenja o primjerenom*

programu / kurikulumu treba sadržavati oznaku skupine i podskupine vrste teškoće iz *Orijentacijske liste vrsta teškoća* te prijedlog potrebne didaktičko-metodičke prilagodbe.

9. **Učitelji/nastavnici izrađuju individualizirane kurikulume** na temelju kojih će planirati i realizirati strategije podrške (u suradnji sa stručnim suradnicima) te s njima trebaju upoznati roditelje/skrbnike učenika. Uvid u individualizirane kurikulume može provesti razrednik, stručni suradnik ili drugi predmetni učitelj/nastavnik, u skladu s dogovorom na razini škole.

10. **Na kraju nastavne godine, na temelju analize rezultata formativnog i sumativnog vrednovanja, vrednuje se realizacija individualiziranih kurikuluma** i utvrđuje se postoji li potreba za izmjenom vrste i oblika podrške ili za ukidanjem rješenja o primjerenom programu / kurikulumu obrazovanja. Ako postoji, stručno povjerenstvo osnovne škole / nastavničko vijeće srednje škole za sljedeću školsku godinu ponovno pokreće postupak utvrđivanja primjerenog programa / kurikuluma obrazovanja. Kada učenik koji ima rješenje o primjerenome programu / kurikulumu obrazovanja u potpunosti i samostalno usvaja planirane odgojno-obrazovne ishode, pokreće se postupak promjene oblika školovanja (npr. promjena *posebnog programa / kurikuluma za stjecanje kompetencija* u *posebni program / kurikulum uz individualizirane postupke*, *posebnog programa / kurikuluma uz individualizirane postupke u redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke*, *redovitog programa / kurikuluma uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke u redoviti program / kurikulum uz individualizirane postupke itd.*).

Svrha je navedenoga da učenik dobiva optimalno teške zadatke, ni prelagane niti preteške, čime se razvija i održava njegova motivacija za učenje, podiže razina usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda i potiče kognitivni i socioemocionalni razvoj. U donošenju odluke o pokretanju postupka promjene oblika školovanja sudjeluje učenik i njegovi roditelji/skrbnici.

Učenicima kod kojih su opažena odstupanja u ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda te učenicima koji su u postupku utvrđivanja primjerenog programa / kurikuluma obrazovanja, potrebno je **odmah pružiti odgovarajuću odgojno-obrazovnu podršku i uvesti prilagodbe kurikuluma te individualizirane postupke** radi zadovoljavanja njihovih potreba i promicanja njihove dobrobiti.

KORACI IZRADA I PRIMJENE INDIVIDUALIZIRANOG KURIKULUMA (IK)

Kako bi se učenicima s teškoćama osigurali odgovarajući oblici podrške, potrebno je kontinuirano i sustavno pratiti njihov cjelokupni razvoj (tjelesni, kognitivni, jezični, govorni, komunikacijski, socioemocionalni) te pravovremeno utvrditi razvojne i okolinske rizike. U procesu prepoznavanja i otkrivanja odstupanja u psihofizičkom razvoju i/ili utvrđivanja rizičnih čimbenika (koji proizlaze iz osobina samog djeteta/učenika ili karakteristika užeg i šireg socijalnog okruženja) sudjeluju svi ključni sudionici razvoja djeteta – učitelji/nastavnici, stručni suradnici, roditelji/skrbnici te, prema potrebi, i vanjski stručnjaci.

Svaki učenik s teškoćom ima pravo na primjerene oblike podrške, a koji se temelje na prikupljenim podacima o psihofizičkom razvoju i osobinama učenika, specifičnostima utvrđene teškoće, razini predznanja, specifičnostima funkcioniranja / ponašanja, rizičnim i zaštitnim činiteljima (individualnih i čimbenika užeg/šireg okruženja) te utvrđenim odgojnim, obrazovnim, socioemocionalnim potrebama kao i potrebama za podrškom. Uvažavajući navedeno, za učenika s teškoćama izrađuje se individualizirani kurikulum.

Kako bi se što uspješnije provela inkluzivna nastava u osnovnoj i srednjoj školi, sa svim učenicima učitelji/nastavnici provode inkluzivno planiranje i pripremanje. Njime određuju:

- što će se i koliko učiti
- kako i na koji način će se učiti
- gdje i s čime će se učiti
- kako će se vrednovati postignuća učenika.

Za učenike s teškoćama učitelji/nastavnici trebaju izraditi individualizirani kurikulum. **Individualizirani kurikulum (IK)** pisani je dokument koji je sastavni dio predmetnog kurikulumu i usmjeren je na pojedinog učenika. Tijekom izrade individualiziranog kurikulumu polazi se od planiranja primjerene podrške svakom učeniku kojemu je ona potrebna u procesu učenja, poučavanja i vrednovanja postignuća iz nekih ili svih nastavnih predmeta. Planira se za svakog učenika s teškoćom. Izrađuje ga učitelj/nastavnik, prema potrebi u suradnji sa stručnim suradnicima škole. Individualizirani kurikulum sadrži postupke individualizacije i/ili postupke prilagodbe razina usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda i strategije podrške prilagođene individualnim potrebama učenika.

Tko i kada izrađuje individualizirani kurikulum?

Za učenike koji se školuju **prema redovitom programu / kurikulumu uz individualizirane postupke**, važno je da se individualizirani postupci izrade za cijelu nastavnu godinu. Godišnji izvedbeni kurikulum, koji učitelji/nastavnici izrađuju za cijeli razredni odjel, ujedno je i kurikulum za toga učenika.

Za učenike koji se školuju **prema redovitom programu / kurikulumu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke**, uz godišnji izvedbeni kurikulum učitelji/nastavnici izrađuju individualizirani kurikulum u skladu s praćenjem napretka učenika na temelju učenikovih „jakih strana“ i odgojno-obrazovnih potreba te drugih okolnosti iz učenikova okruženja. Ako učenik ne usvoji odgojno-obrazovne ishode predviđene individualiziranim kurikulumom, učitelj/nastavnik će produljiti vrijeme za usvajanje ishoda, po potrebi smanjiti razinu odgojno-obrazovnih ishoda, prilagoditi sadržaje i aktivnosti za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda, fleksibilno odabirati strategije (metode učenja i poučavanja, sredstva, oblike rada i aktivnosti), a sve u skladu s izrekom *Rješenja* (članak 6. stavak 1 - 8, članak 7, stavak 1 - 4 *Pravilnika*). Ako učitelj/nastavnik tijekom **dijagnostičkog vrednovanja** procijeni da određeno znanje, stav, vrijednost ili automatizacija vještine **nisu na zadanoj razini**, podrazumijeva se da će i dalje nastaviti planirati ishode aktivnosti kojima će učenicima **omogućiti ovladavanje odgojno-obrazovnim ishodima koji su propisani i za prethodne godine učenja** jer su oni preduvjet za nadogradnju propisanu za tu godinu učenja.

Koraci planiranja individualiziranog kurikuluma

U individualiziranom kurikulumnom planiranju ključna su tri koraka:

1. Početna procjena odgojno-obrazovnih potreba učenika
2. Planiranje individualizirane podrške, vrednovanja i prilagodbi učenja i poučavanja potrebnih učeniku za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda
3. Vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda.

1. korak: POČETNA PROCJENA ODGOJNO-OBRAZOVNIH POTREBA UČENIKA

Procjena osobitosti funkcioniranja učenika s teškoćama provodi se na početku školske godine (obično unutar prva četiri tjedna početka nastavne godine). Cilj je te **početne/inicijalne procjene** utvrditi sposobnosti, vještine, razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda, posebne odgojno-obrazovne potrebe, oblike podrške i interese učenika.

Podatci važni za inkluzivno planiranje prikupljaju se na različite načine: proučavanjem dokumentacije koja se nalazi u školi, razgovorom s roditeljima/skrbnicima, praćenjem, opažanjem i razgovorom s učenikom te suradnjom s ostalim značajnim stručnjacima. Zajedničkom suradnjom učitelja/nastavnika, stručnih suradnika i roditelja/skrbnika, učitelj/nastavnik dobiva uvid u potrebne individualizirane postupke i/ili prilagodbe sadržaja i aktivnosti za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda koje se smatraju najboljim modelom funkcioniranja učenika u nastavi. Učitelj/nastavnik može na početku nastavne godine, u svrhu uvida u postignutu razinu kompetencija učenika u pojedinom razrednom odjelu i nastavnom predmetu, provesti **uvodno ili inicijalno provjeravanje**, kako bi mogao planirati za učenika optimalno zahtjevne odgojno-obrazovne ishode. Ovakav oblik procjene provodi se i kroz formativno vrednovanje (vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje) i odnosi se na sve učenike. Procjena se provodi i kroz **dijagnostičko vrednovanje** onda kada učitelj/nastavnik uoči da učenik unatoč poduzetim strategijama podrške ne usvaja planirane odgojno-obrazovne ishode, u bilo kojem vremenskom razdoblju nastavne godine. Ključna je usmjerenost na učenikova postignuća, odnosno kompetencije koje se trebaju steći nakon određenog odgojno-obrazovnog ciklusa. Učitelji/nastavnici mogu sami, ili uz podršku stručnih suradnika u školi, izraditi instrumente koji će ih voditi kroz proces procjene.

Sastavnice inicijalne procjene koju izrađuje učitelj/nastavnik:

Sposobnosti i vještine

- komuniciranja (govorenje, slušanje, čitanje, pisanje)
- računanja, geometrijskog, prostornog i vremenskog predočavanja
- rukovanja sredstvima za rad
- samostalnog učenja
- koncentracije
- usmjerenosti i zadržavanja pažnje
- pamćenja
- rješavanja problema
- donošenja odluka
- surađivanja
- prilagodbe novim okolnostima
- pretraživanja, vrednovanja i obrađivanja informacija.

Razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda

Procjenjuje se razina složenosti odgojno-obrazovnih ishoda koje je učenik usvojio, a koji su temelj za daljnje učenje. Pritom učitelj/nastavnik koristi znanstveno utemeljenu taksonomiju ciljeva / ishoda nastave.

Posebne odgojno-obrazovne potrebe i oblici podrške

Uz osnovne potrebe značajne za svu djecu (npr. potreba za ljubavlju, pripadanjem, sigurnošću, postignućem) potrebno je utvrditi i specifične potrebe učenika s teškoćama s ciljem poticanja samopouzdanja, samopoštovanja, odgovornosti, suradnje i drugih osobina važnih za socioemocionalni razvoj i stabilnost.

Kada se govori o inkluzivnom, tj. uključivom obrazovanju, naglasak je na pristupu cjelovitoj osobi uvažavajući sposobnosti svake osobe za učenje. Ovim se pristupom podrazumijeva pružanje podrške, razumne prilagodbe i rane intervencije na način da svi učenici mogu ispuniti svoj potencijal. Prepoznavanjem posebnih odgojno-obrazovnih potreba učenika potrebno je prilagoditi nastavne metode, materijale, tehnike i aktivnosti koje omogućuju učinkovito usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda učenja učenicima različitih odgojno-obrazovnih potreba. U slučaju složenijih osobitosti u funkcioniranju učenika, ne isključuje se mogućnost dodatne prilagodbe.

Interesi

Interesi su specifične aktivnosti koje učenik voli/želi raditi, odnosno sadržaji na kojima voli/želi raditi. Planiranjem aktivnosti i sadržaja za koje učenik pokazuje zanimanje, povećava se njegov stupanj motivacije za učenje.

2. korak: PLANIRANJE INDIVIDUALIZIRANIH POSTUPAKA, VREDNOVANJA I PRILAGODBI UČENJA I POUČAVANJA

Svrha je planiranja individualiziranih postupaka, vrednovanja i prilagodbi učenja i poučavanja u inkluzivnoj omogućavanju svakom učeniku da bude uspješan sukladno svojim sposobnostima i mogućnostima.

Na temelju svih prikupljenih informacija o pojedinom učeniku, potrebno je odrediti razinu složenosti odgojno-obrazovnih ishoda, odabrati odgovarajuće sadržaje i aktivnosti za usvajanje tih ishoda, te odgovarajuće strategije podrške. Za većinu učenika s teškoćama odgojno-obrazovni ishodi učenja određenih nastavnih predmeta u osnovnoj i srednjoj školi bit će isti kao i za njihove vršnjake (npr. za učenike koji se školuju po redovitom programu / kurikulumu uz individualizirane postupke), ali će trebati individualizirati postupke, odnosno načine rada. Međutim, za neke učenike s teškoćama (npr. za učenike koji se školuju po redovitom programu / kurikulumu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke) nužno je prilagoditi i individualizirati odgojno-obrazovne ishode učenja sukladno njihovim sposobnostima, mogućnostima i potrebama. Za te će učenike s teškoćama biti potrebno razraditi odgojno-obrazovne ishode tako da s obzirom na složenost budu optimalno zahtjevni za konkretnog učenika kako bi on imao priliku ostvariti ih do kraja nastavne godine. Za toga učenika također treba odabrati odgovarajuće sadržaje i aktivnosti za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda, te strategije podrške.

Ako učitelj/nastavnik procijeni da učenik tijekom prethodne godine učenja nije usvojio temeljne odgojno-obrazovne ishode, razradit će ishode i aktivnosti kojima će učeniku omogućiti usvajanje tih ishoda propisanih za prethodne godine učenja. Time se učeniku omogućava ravnopravno sudjelovanje u procesu učenja i poučavanja.

Prilagodba odgojno-obrazovnih ishoda treba biti takva da učeniku omogući postupan razvoj kompetencija. U oblikovanju odgojno-obrazovnih ishoda učitelji/nastavnici trebaju se rukovoditi suvremenim znanstveno utemeljenim taksonomijama u ostvarivanju ishoda (ciljeva) nastave.

3. korak: VREDNOVANJE USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA

Učinkovitost provođenja planirane individualizirane podrške iskazane individualiziranim kurikulumom ogleda se u uspješnosti učenika u usvajanju odgojno-obrazovnih ishoda, a procjenjuje se u procesu vrednovanja koji je detaljnije opisan u zasebnom poglavlju ovog dokumenta (*Prilagodbe vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda*).

PRILAGODBA ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA I SADRŽAJA UČENJA I POUČAVANJA

Nastavne sadržaje i aktivnosti za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda i samostalan rad učenika u osnovnoj i srednjoj školi potrebno je prezentirati na način da budu primjereni razvijenosti kognitivnih sposobnosti i vještina učenika, njihovom predznanju i iskustvu jer će se time osigurati razumijevanje i primjena naučenoga. Tijekom poučavanja potrebno je primijeniti metode, postupke i sredstva u radu uvažavajući potrebe, mogućnosti i načine učenja učenika s teškoćama. Planiranjem je nužno postaviti optimalne zahtjeve pred učenike tijekom nastavnog procesa, tj. predvidjeti na koji će način i koliko učenici biti opterećeni određenim sadržajima i aktivnostima te koliko im podršku treba pružiti učitelj/nastavnik, pomoćnik u nastavi, stručni komunikacijski posrednik i vršnjak, pri čemu je važno učenike motivirati na postizanje uspješnosti u nastavi.

Sa stajališta kognitivnog i socioemocionalnog funkcioniranja učenika, učitelji/nastavnici uz podršku stručnih suradnika, preispituju zahtjevnost programa/kurikuluma i traže optimalni odnos količine (opsega) i složenosti (dubine) informacija koje konkretni učenici trebaju usvojiti. Planira se razina složenosti odgojno-obrazovnih ishoda te biraju sadržaji i aktivnosti za usvajanje tih ishoda sukladno učenikovim odgojno-obrazovnim potrebama. Na temelju godišnjeg izvedbenog kurikuluma, u kojem su opisani odgojno-obrazovni ishodi na općenitijoj razini, učitelj/nastavnik razrađuje, tj. precizno opisuje odgojno-obrazovne ishode za konkretne učenike kako bi bili mjerljivi i prilagođeni odgojno-obrazovnim potrebama tih učenika. To znači da konkretno opisuje: što će učenici raditi (koje misaone procese i na kojoj razini složenosti će koristiti), na koji način će to raditi, na kojim sadržajima i u kojem kontekstu. U preciznom planiranju ishoda učenja učiteljima može pomoći znanstveno utemeljena taksonomija (npr. revidirana Bloomova ili Barrettova taksonomija).

Prilagodbe odgojno-obrazovnih ishoda učenja

1. Spoznajna prilagodba u planiranju odgojno-obrazovnih ishoda nastavnog predmeta uključuje:

- odabir odgojno-obrazovnih ishoda nastavne aktivnosti koji su u skladu sa spoznajnim mogućnostima konkretnog učenika
- odabir odgovarajućih aktivnosti i sadržaja / tekstova za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda za konkretnog učenika
- dodatnu prilagodbu odabranih sadržaja i aktivnosti kako bi složenošću i količinom bili u skladu s mogućnostima i potrebama konkretnog učenika (planiranje i pripremanje za nastavni sat).

2. Prilagodbe teksta / sadržaja za usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda

Tekstovi/sadržaji na kojima će konkretni učenik usvajati odgojno-obrazovne ishode prilagođavaju se individualnim potrebama učenika.

Grafičke prilagodbe:

- prilagođavanje pisanog materijala prema smjericama za „lako čitljiv tekst“ (npr. tekst pisan uvećanim fontom veličine 14 ili veći, dvostrukog proreda, bez suvišnih detalja, vrsta fonta - Arial, Verdana, Comic Sans)
- korištenje pozadine i boje teksta koja ga čini lako čitljivim i stvara jasan kontrast
- isticanje ključnih pojmova (masno otisnuto)
- lijevo poravnanje teksta
- svaka rečenica u zaseban red
- praćenje sadržaja vizualnom podrškom (crtež, fotografija, grafički organizatori i dr.)
- usmjeravanje učenika na ključne pojmove tako da ih se označuje podebljanjem ili bojom (u udžbeniku i bilježnici, na slajdu i školskoj ploči).

Prilagodbe strukture teksta:

- razdjeljivanje višestruko složenih rečenica na jednostavne rečenice
- pisanje svake rečenice u novi redak (kratke i jednostavne rečenice)
- zasebno stavljanje riječi u funkciji nabiranja uz oznaku u novi redak (primjerice točkicu, redni broj, simbol i dr.)
- odvajanje naputaka i pitanja od tijela teksta
- prema potrebama učenika tekst učiniti dostupnim na Brailleovom pismu
- pisani tekst učiniti dostupnim u elektroničkoj formi.

Sažimanje teksta:

- preoblikovanje izvornog teksta na rečenice s ključnim informacijama
- izostavljanje višekratno ponavljanih ili neključnih informacija za usvajanje gradiva
- sažimanje kombinirati s grafičkim i jezično-semantičkim prilagodbama i prilagodbama strukture teksta.

Jezično-semantičke prilagodbe teksta:

- zamjena riječi zahtjevnijih za čitanje i razumijevanje odabirom alternativnih riječi kako bi smisao i bit rečenice u tekstu bilo lakše razumjeti
- promjena reda riječi u rečenici zbog naglašavanja bitnog za usvajanje gradiva
- objašnjenje novog pojma unutar teksta, na marginama stranice ili kao „saznaj više“, unatoč posebnom pojmovniku
- podebljavanje ključnih pojmova unutar rečenica na način da se njihovim čitanjem razumije bitna poruka rečenice i teksta.

Prilagodba uputa i pitanja:

- izdvajanje uputa i pitanja od prethodnog ili preostalog teksta zasebnim oznakama kako bi učenici lakše uočili da se u tom dijelu teksta nalazi uputa ili pitanje važno za tu cjelinu
- podjela složene upute prema koracima izvođenja zadatka i pisanje svakog koraka u novi redak
- podjela složenog pitanja na više jednostavnih koja se raspoređuju u novi redak
- zapisivanje kratkih odgovora na pitanja
- dopunjavanje rečenice na kraju retka.

Olakšavanje pismenog izražavanja:

- odabir modela prepisivanja, vrste tiska i doziranosti teksta za prepisivanje
- izbor podloge, sredstava i orijentira za pisanje (npr. olovke koje ostavljaju deblji otisak, nastavci za olovke i dr.)
- odabir rečenica za dopunjavanje, alternativni odgovori, plan za samostalno pisanje.

3. Prilagodbe u načinima prikaza vizualnih sadržaja učenja (spoznajno, perceptivno prilagođavanje)**a) Prilagodba opisa slika i videozapisa:**

- pridruživanje inkluzivnog opisa svakoj slici (npr. u radu sa slijepim učenicima)
- slikovito tumačenje što se nalazi na slici i kako to izgleda olakšat će stvaranje jasnijih predodžaba učenika
- upućivanje učenika u ključne odrednice sadržaja prije gledanja videozapisa
- zaustavljanje i komentiranje videozapisa i usmjeravanje pažnje učenika na bitno
- davanje predložka s pitanjima za praćenje videozapisa unaprijed i uručaka nakon pogledanog videozapisa

b) Prilagodba zapisa brojki, simbola, formula i kemijskih procesa:

- poštovanje standarda zapisivanja brojki, simbola, formula, procesa, perceptivno isticanje pojedine oznake (boja, podebljanje)

-
- osiguravanje podsjetnika sa simbolima, računskim formulama, podacima vrijednosti matematičkih, kemijskih, fizikalnih, tehničkih i drugih veličina
 - pridruživanje izgovora uz simbole označene abecedom (matematičke, fizikalne i dr.)

c) Prilagodba načina rješavanja zadataka:

- u odabiru zadataka slijediti princip od lakših prema težima
- iznimno, smanjiti broj zadataka podjednake težine
- fizikalne, matematičke i druge veličine ispisane riječima zapisati i pomoću simbola (boja, podebljanje)
- fizikalne, matematičke i druge veličine i vrijednosti izdvojiti kao smjernice, uvijek uz isticanje formula
- članove brojčanog zapisa perceptivno istaknuti (boja, podebljanje)
- u zadacima zadanim riječima istaknuti poznato i nepoznato, uz izdvajanje vrijednosti koje treba izračunati
- prikazivati primjer riješenog zadatka prema koracima
- tekst zadatka popratiti piktogramima i shematskim prikazom
- u zadacima izbjegavati zahtjev pretvaranja manjih u veće jedinične veličine
- osiguravati uporabu kalkulatora i drugih didaktičkih materijala za računanje

d) Prilagodba za izradu i korištenje grafičkih organizatora:

- uvoditi učenike, prema njihovom interesu, u izradu grafičkih organizatora
- svaki učenik trebao bi sam izraditi umnu mapu jer nije pogodna za grupni oblik rada ili rad u paru
- u radu s učenicima s teškoćama značajno je pružanje podrške radom učitelja/nastavnika, moguća priprema sličica ili riječi koje će pojedini učenici (npr. učenici s intelektualnim teškoćama, učenici s poremećajem iz autističnog spektra) sami stavljati u mapu ili izraditi umnu mapu uz pomoć web alata <https://www.mindmeister.com/>
- koristiti i druge tehnike (npr. Grozd tehniku, Vennov dijagram, grafički organizator s izdvojenim kompozicijskim dijelovima).

4. Prilagodbe u organizaciji prostora i radne površine (organizacijsko, perceptivno prilagođavanje):

- osiguravati pristupnu rampu s rukohvatom, dizalo, prilagođen sanitarni prostor, prostor učionice osigurati induktivnom petljom
- prema potrebama učenika postaviti slikovne smjernice, strelice ili natpise na hodnicima, vratima učionica, sanitarnom prostoru, blagovaonici i knjižnici
- osiguravati „tihu prostoriju u školi“ u kojoj pojedini učenici mogu predahnuti, uzeti terapiju i dr.
- planirati najpogodnije mjesto sjedenja i izbjegavati ometajuće podražaje
- prilagoditi učionički prostor posebno je važno za učenike s oštećenjem vida (slijepi i slabovidni) te za učenike koji se otežano kreću uz pomoć kolica ili štaka
- osiguravati prikladan raspored klupa (npr. za provođenje različitih socijalnih i interakcijskih oblika rada), sredstava i opreme za potrebe nastavnog sata
- osiguravati poticajno i sigurno okruženje za kretanje pojedinih učenika (ne ostavljati otvorene ormare, ladice i stolce po učionici, nego ih uvlačiti pod stol)
- u slučaju promjena u učionici, hodniku ili blagovaonici, neizostavno je upozoriti, a poželjno je i omogućiti upoznavanje s novim razmještajem (npr. u radu sa slijepim učenicima)
- uvijek vraćati na mjesto sve uporabne predmete u nastavi i didaktičke materijale
- prilagođavati radni prostor i pribaviti sredstva potrebna za izvođenje aktivnosti u nastavi pojedinog nastavnog predmeta / kurikuluma
- osiguravati mjesto sjedenja učenika u odnosu na kut gledanja i rasvjetu

-
- osiguravati dodatnu rasvjetu za stol, povećala ili klupe s nagibom
 - osiguravati pomoćnu tehnologije (Brailleev stroj, tablica, šilo, čitači ekrana, govorne jedinice, elektroničke bilježnice)
 - uvoditi zvučnu podršku ukoliko je nema i dodatne aktivnosti vezane uz sadržaj ppt prezentacije.

5. Prilagodbe informacijskih, komunikacijskih tehnologija i generičkih kompetencija učenika:

- prilagodba tehnoloških pomagala obuhvaća tri glavne skupine:
 - **niskotehnološka pomagala:** ploče za pisanje, pomagala za pisanje, materijali koji olakšavaju pamćenje i organizaciju, povećala, stalci za knjige i dr.
 - **srednjotehnološka pomagala:** kalkulatori, kalkulatori sa zvučnim zapisom, snimači zvuka, audioknjige, induktivna petlja, sustavi za ozvučenje za nagluhe učenike i učenike s kohlearnim implantatom, Brailleev pisaći stroj i dr.
 - **visokotehnološka pomagala:** specijalizirana programska rješenja - prediktori riječi, softverska rješenja koja pretvaraju tekst u govor, odnosno govor u tekst, softverska rješenja za čitanje, specijalizirani komunikacijski uređaji, specijalizirani pristup računalima - zasloni na dodir, alternativne tipkovnice, Brailleev redak, elektronička bilježnica i prijenosno računalo.
- tijekom poučavanja učenika u radu s određenim pomagalima i IKT alatima posvetiti više vremena
- demonstriranje i zajedničko prolaženje koraka s učenikom te pružanje podrške učeniku dok samostalno ne ovlada pomagalima i IKT alatom
- pripremanje pisanih i/ili slikovnih uputa i koraka u radu s pojedinim IKT alatima kako bi kasnije služili kao podsjetnik
- u davanju uputa važno je navesti za što se sve koristi pojedini IKT alat
- poticanje i ohrabivanje učenika na služenje alatom
- njegovanje rada s naprednim vršnjakom ili pomoćnikom u nastavi.

6. Prilagodbe u primjeni metoda i oblika rada:

- a) **odabiranje primjerenog kanala prijema informacija**
 - u odnosu na vid, sluh, dodir ili pokret odabiru se putevi, odnosno preferirani stilovi učenja koji su najpogodniji za senzorički prijem potrebnih informacija
 - provjeriti poznaju li pojedini učenici Brailleovo pismo i hrvatski znakovni jezik
- b) **prilagođavanje govornog izraza učitelja /nastavnika / pomoćnika u nastavi/ stručnog komunikacijskog posrednika**
 - omogućavanje razumijevanja izgovorenog u odnosu na odrednice sadržaja i njegov tijek (npr. primjerenost tempa, brzine, glasnoće i izražajnosti govora ili čitanja, uporaba poznatih riječi, jednostavnih, semantički razumljivih rečenica)
 - davanje jasnih i kratkih uputa uz provjeru shvaćenog (npr. upute za izvođenje usmenih, pisanih, praktičnih zadataka, radnji i radnih operacija)
 - slijeđenje redoslijeda u komunikaciji (najprije slušanje i govor pa potom pisanje)
- c) **odmjeravanje kognitivne razine pitanja**
 - izbor između pitanja otvorenog i zatvorenog tipa (npr. pitanja koja sadrže dio odgovora ili traže zaključivanje, povezivanje i asociranje)
 - postavljanje pomoćnih pitanja (npr. za usmjeravanje odgovora)
 - pravovremeno reagiranje na učenikove odgovore
- d) **uključivanje u praktične oblike rada**

-
- pripremanje učeniku dostižne zadaće i faze rada (rad u koracima uz provjeru urađenog i korigiranje mogućih pogrešaka)
 - procjena učestalosti potrebne podrške i usmjeravanja
- e) upotreba prilagođenih sredstva i opreme**
- odabiranje odgovarajućih sredstva (nastavni listići, specifična sredstva, računalni programi, potpomognuta komunikacija)
 - doziranje sadržaja
 - isticanje bitnog (pročistiti od nepotrebnih detalja, osigurati ICT pristupačnost)
- f) primjena učinkovitih oblika rada**
- predviđanje učeniku odgovarajućih oblika rada (frontalni, u paru, individualni, skupni)
 - doziranje vremena s obzirom na zahtjeve.

7. Prilagodbe u načinima postavljanja zahtjeva (individualizacija postupaka, prilagođavanje zahtjeva, interakcijsko prilagođavanje):

- a) odabiranje zadataka primjerenih učenicima** - primjerenost s obzirom na broj i složenost (manji ili veći broj zadataka, više ili manje koraka u rješavanju jednog zadatka), preglednost (grafička organiziranost zadataka) i način pružanja podrške u njihovu rješavanju (tumačenje upute, metoda malih koraka)
- b) provođenje višekratnog vježbanja i ponavljanja sadržaja** - planiranje vježba i ponavljanja s obzirom na razumijevanje sadržaja (konkretni, apstraktni sadržaji), pamćenje sadržaja (bitne činjenice važne za razumijevanje, povezivanje i zaključivanje) i zastupljenost tipičnih pogrešaka (korektivno vježbanje kojim će se učeniku objasniti nedovoljno razumljivi dijelovi sadržaja tako da ih vježba i ponavlja na ispravan način)
- c) prilagođavanje vremena rada** - produljivanje ili skraćivanje vremena potrebnog učeniku uvažavajući njegove perceptivne, kognitivne, senzoričke, motoričke i koncentracijske snage za provođenje planirane aktivnosti imajući pritom u vidu broj i složenost postavljenih zadataka te samostalnost učenika (bez potpore ili s potporom pomoćnika u nastavi ili stručnog komunikacijskog posrednika)
- d) dozirano poticanje samostalnosti učenika**
- uvažavanje individualnih snaga učenika u pružanju potrebne podrške u odnosu na: početak izvođenja neke aktivnosti ili zadatka, razumijevanje, postavljanje i održavanje slijeda izvođenja aktivnosti/zadatka (rad u koracima, prema modelu, praćenje i usmjeravanje)
 - u radu s učenicima osobno se obraćati učeniku, održavajući kontakt očima
 - prema potrebama učenika osigurati osobu koja će pružati podršku u nastavi (npr. učitelj/nastavnik, pomoćnik u nastavi i dr.)
 - prema potrebama učenika osigurati alternativnu komunikacijsku podršku.
- e) poticanje na izvođenje aktivnosti učenika**
- uvažavanje mogućnosti sudjelovanja učenika u nekoj aktivnosti s obzirom na njegove obrazovne sposobnosti (primjerenost težine i načina postavljanja zadataka), interese (zanimljivost i izmjenjivost zadataka) te raspoloženja i doživljavanja (ohrabrivanje, uključivanje, isticanje)
 - prema potrebama učenika osigurati individualni rad s osobom za podršku.

Individualizacija postupaka učenja i poučavanja detaljnije je opisana u poglavlju istog naziva.

Što učitelj/nastavnik priprema za primjenu individualiziranog kurikuluma?

Na temelju prethodno utvrđenog, učitelj/nastavnik:

- **planira i izrađuje individualizirani kurikulum** pri čemu ga usklađuje s kurikulumom nastavnog predmeta, planiranim odgojno-obrazovnim ishodima te odgojno-obrazovnim očekivanjima međupredmetnih tema
- **priprema tematsko planiranje**, a u dodatku za učenike za koje izrađuje individualizirani kurikulum navodi i opisuje sve aktivnosti te strategije podrške koje planira provoditi tijekom nastavnog procesa
- **priprema nastavna sredstva i pomagala** za provedbu te primjenu aktivnosti (individualne listiće, medijska sredstva i pomagala, grafičke organizatore)
- **planira i priprema formativno vrednovanje** (vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje) **te sumativno vrednovanje** (vrednovanje naučenog)
- **redovito bilježi i daje kvalitetne povratne informacije** o napretku učenika.

Individualizirani kurikulum sadržajima učenja treba kronološki i tematski pratiti redovni nastavni kurikulum, a izmjene se mogu odnositi na sadržaje učenja (s obzirom na utvrđene specifične odgojno-obrazovne potrebe učenika), očekivane razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda, primjerenu podršku i provedbu aktivnosti te vrednovanje. Pojmovi i aktivnosti učenika koje se koriste tijekom vrednovanja ostvarenosti odgojno-obrazovnih ishoda trebaju odgovarati onima koji su korišteni tijekom procesa učenja tako da je tijekom obrade informacija koje učenik razumije potrebno korištenje kognitivnih procesa iste razine složenosti. Učenik, za kojega se izrađuje individualizirani kurikulum, punopravni je član razrednog odjela i njegova će integracija na ovakav način biti potpunija jer mu se omogućuje sudjelovanje u svim aktivnostima jednoga razrednog odjela.

PRILAGODBE VREDNOVANJA USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA

Koja je svrha vrednovanja?

Tijekom planiranja i provođenja vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda **svih učenika** važno je biti svjestan njegove svrhe: da učenici, učitelji/nastavnici i roditelji/skrbnici dobiju povratnu informaciju o kvaliteti učenja kako bi učenik unapređivao svoje učenje i njegove ishode. Ta svrha može se ispuniti **čestim provođenjem formativnog vrednovanja** te, u slučaju potrebe, dijagnostičkim vrednovanjem.

Dijagnostičko vrednovanje provodi se kako bi se utvrdila kvaliteta i razina učenikovih znanja i vještina prije planiranja procesa poučavanja te razlozi nezadovoljavajućih rezultata formativnog i/ili sumativnog vrednovanja. Na temelju prikupljenih informacija učitelj/nastavnik planira i prilagođava nastavni proces i svoje poučavanje: prilagođava razinu od koje će krenuti u poučavanju i strategije koje će pritom koristiti. Provodi se na početku nastavne godine i tijekom procesa učenja i poučavanja kada rezultati nisu u skladu s očekivanjima. U pravilu rezultira kvalitativnom povratnom informacijom.

Formativno vrednovanje proces je prikupljanja informacija o napredovanju učenika tijekom usvajanja odgojno-obrazovnih ishoda i o učinkovitosti njegovih strategija učenja radi unapređenja procesa učenja i poučavanja. Provodi se tijekom učenja i poučavanja te je sastavni dio nastavnog procesa. Da bi se svrha formativnog vrednovanja mogla ostvariti, **učenik treba biti aktivan sudionik** procesa vrednovanja. To znači da ga učitelj/nastavnik treba poticati na aktivno promišljanje o vlastitom procesu učenja i pomagati mu u tome.

Ključna pitanja koja učenik, na poticaj i uz vođenje učitelja/nastavnika, postavlja sebi tijekom formativnog vrednovanja su:

- 1) Što želim postići? Što trebam naučiti? Koji odgojno-obrazovni ishod trebam usvojiti?
- 2) Kako ću to postići? Što sve trebam činiti da to naučim? Koje mi strategije učenja i aktivnosti u tome mogu pomoći?
- 3) Što sam do sada postigao? Gdje se sada nalazim na putu do usvajanja ishoda?
- 4) Što sljedeće trebam učiniti? Koji je moj sljedeći korak?
- 5) Što bih trebao promijeniti u svome učenju? Jesu li strategije učenja koje koristim dovoljno dobre, pomažu li mi da budem uspješan, učim li i povezujem li naučeno?
- 6) Što mi može pomoći na putu do ostvarenja ishoda? U čemu sam dobar? Što mogu? Na što se mogu osloniti tijekom učenja? Kako ću to najlakše naučiti?

Proces formativnog vrednovanja (vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje), odnosno pitanja koja učenik postavlja sebi tijekom tog procesa, detaljnije su opisana u dijelu **Poticanje razvoja samoregulacije**.

Formativno vrednovanje **ne rezultira ocjenom, već kvalitativnom povratnom informacijom** na temelju koje učenik planira daljnji proces svog učenja, a učitelj/nastavnik planira daljnji proces poučavanja. Povratne informacije učenici mogu dobiti iz različitih izvora: samih sebe (samorefleksija, samoprocjena), učitelja/nastavnika, kolega, računala i udžbenika. Zahvaljujući aktivnom sudjelovanju u formativnom vrednovanju, učenici uče kako učiti i vrednovati rezultate učenja te na temelju rezultata vrednovanja planirati daljnje učenje. Tako uče upravljati svojim procesom učenja i postupno postaju potpuno samostalni (samoregulirano učenje).

Formativno vrednovanje **nije jednokratni postupak, već je kontinuirani proces** tijekom kojega je važno kombinirati različite strategije vrednovanja. Temelj svim pojedinim strategijama jest upoznavanje učenika s odgojno-obrazovnim ishodima i kriterijima za opisivanje razine ostvarenosti ishoda. Također je važno da učenici budu upoznati sa svakim pojedinim korakom na putu do ostvarivanja ishoda, odnosno s „mini-ishodima“, koji su svojevrsne stubice pri penjanju do krajnje razine ishoda. Važno je i da budu svjesni što pokušavaju naučiti kroz svaku pojedinu aktivnost učenja te da vide vezu između etapa učenja i krajnjeg ishoda.

Tijekom formativnog vrednovanja učenja učenika s teškoćama koriste se **univerzalne strategije** (za sve učenike) koje se **prilagođavaju potrebama pojedinoga učenika**, pri čemu **nema jedinstvenog rješenja**.

Sumativno vrednovanje provodi se s namjerom utvrđivanja razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda po završetku procesa učenja i poučavanja. Provodi se tijekom i/ili na kraju školske godine. U pravilu rezultira brojčanom ocjenom. Provodi se nakon što su učenici imali priliku dovoljno vježbati sadržaje i misaone procese iste razine složenosti koje zahtijevaju zadatci za provjeravanje znanja, zatim formativnim vrednovanjem dobili konkretne povratne informacije o kvaliteti učenja i rezultata učenja, te imali priliku podići tu kvalitetu.

Sumativno vrednovanje ima ograničenu mogućnost unapređivanja procesa učenja i poučavanja pri čemu je ključno:

- najaviti vrednovanje
- temeljiti vrednovanje na planiranome individualiziranom kurikulumu
- provoditi vrednovanje češće, nakon završetka poduke i učenja pojedinih tema
- informirati učenike o sadržaju i strategijama vrednovanja
- informirati učenike o elementima i kriterijima vrednovanja
- koristiti različite strategije vrednovanja
- provoditi vrednovanje na način koji učenicima omogućava ravnopravno pokazivanje znanja
- dati učenicima dovoljno vremena za promišljanje odgovora
- provoditi vrednovanje u suradničkom, a ne natjecateljskom ozračju
- dati učenicima priliku da poprave ocjenu i postignu željene rezultate
- pri zaključivanju ocjene uzimati u obzir napredak učenika i njegov odnos prema radu, odnosno uloženi trud
- odrediti zaključnu ocjenu na temelju kvalitativne analize ocjena i bilješki o napredovanju učenika, a ne kao srednju ocjenu.

Prethodno navedeno odnosi se na sve učenike, bez obzira na njihovu uspješnost i osobine.

Kako prilagoditi vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda pojedinom učeniku?

Učenici s teškoćama imaju pravo na prilagodbe vrednovanja kako bi mogli pokazati svoja znanja, vještine i stavove koje su stekli sudjelovanjem u odgojno-obrazovnom procesu, odnosno kako bi im se omogućilo da na ravnopravnim osnovama pokažu ispunjavanje postavljenih ishoda učenja.

Pri planiranju procesa vrednovanja potrebno je predvidjeti takve individualizirane prilagodbe koje će učeniku uz pomoć planiranih aktivnosti i metoda (poučavanja i/ili vrednovanja) omogućiti napredak i daljnje učinkovito učenje na temelju povratnih informacija (vrednovanje za učenje), omogućiti mu najbolji način pokazivanja usvojenih znanja i vještina nakon procesa učenja i poučavanja (vrednovanje naučenoga) te poticajno samovrednovanje (vrednovanje kao učenje). Vrste prilagodbi razlikovat će se ovisno o specifičnim potrebama pojedinog učenika te vrsti i stupnju učenikovih teškoća.

Prilagodbe vrednovanja treba planirati istodobno s prilagodbama pristupa učenja i poučavanja, pri čemu učitelji/nastavnici trebaju međusobno surađivati, ali i sa stručnim suradnicima škole, ovisno o potrebama učenika u odgojno-obrazovnom radu. S obzirom na to da su učenje, poučavanje i vrednovanje međusobno povezani, oni trebaju sadržavati usklađene prilagodbe koje uvažavaju učenikove potrebe i mogućnosti. To znači da se u procesu vrednovanja koriste iste prilagodbe kao u procesu učenja i poučavanja.

Osim prilagodbi sadržaja vrednovanja, odnosno odgojno-obrazovnih ishoda čija se usvojenost vrednuje, prilagođavaju se i postupci vrednovanja.

Prilagodbe postupaka vrednovanja mogu biti:

- prilagodbe procesa vrednovanja
- prilagodbe ispitnih materijala i sredstava

-
- prilagodbe metoda vrednovanja.

Prilagodbe procesa vrednovanja mogu biti:

- **prilagodbe trajanja ispitnih situacija:** dulje vrijeme usmenog izlaganja (npr. zbog jezično-govorno-glasovnih teškoća) ili dulje vrijeme pisanja (npr. zbog motoričkih i/ili senzoričkih teškoća, zbog teškoća u pisanju ili leksičkoj uporabi, u gramatičko-pravopisnom izrazu, zbog poremećaja pažnje)
- **korištenje stanki** (npr. zbog zamora ruku, zbog specifičnih potreba uvjetovanih kroničnom bolešću, zbog oštećenja ili poremećaja, dugotrajnog sjedenja, bržeg zamaranja, nedostatka dugotrajnije pažnje ili smanjenja stresa)
- **moгуćnost uporabe pomagala i nove tehnologije** (npr. uporaba računala za čitanje, pisanje i crtanje; uporaba elektroničke bilježnice, povećala, tableta, kalkulatora za računanje, fiksiranih podloga itd.)
- **pomoć druge osobe u izvođenju aktivnosti** (npr. čitanja, pisanja, crtanja, lijepljenja po uputi i sl., tako da ta pomoć ne utječe na objektivnost procjene stvarno stečenih znanja, vještina i stavova učenika)
- **fleksibilnost u polaganju ispita** (npr. samo u jutarnjim ili popodnevnim satima; ispitivanje podijeljeno u nekoliko vremenskih jedinica, prema dogovoru)
- **promijenjeni uvjeti ispitivanja** (npr. promjena mjesta sjedenja zbog ometajućih podražaja, iznimno promjena prostorije zbog emocionalnog poremećaja uslijed kojeg učenik ne može govoriti u specifičnim socijalnim situacijama / ne može iskazati svoje znanje u socijalnim situacijama)
- **motivirajuće usmjeravanje** (npr. hrabrenje ili poticanje).

Prilagodbe ispitnih materijala i sredstava uključuju:

- **drukčiji oblik pitanja** (umjesto usmeno postaviti pitanje pismeno ili obrnuto, znakovno)
- **manji broj zadataka** (ostaviti one koji dobro pokazuju ključno znanje i vještine ili podijeliti niz zadataka u vremenskim razmacima)
- **kombiniranje zadataka** (lakši-teži, lakši-teži)
- **drukčije postavljeni zadatci** (zadatci razdijeljeni po koracima; zadatci alternativnog tipa umjesto višestrukog izbora; zadatci povezivanja, sređivanja ili dopunjavanja; zadatci s uvođenjem percepcijske podrške)
- **uporaba prilagođenih ispitnih materijala i sredstava** (uvećani formati papira, nereflektirajuće podloge za čitanje i pisanje, odabir fonta koji je lakše čitljiv, uvećan font, povećan razmak među redovima, povećan razmak među slovima u riječima, poravnanje teksta samo po lijevoj margini, sredstva pročišćena od detalja i pojačanih obrisa)
- **drukčije pripremljen tekst ispita** (sažet i/ili jezično pojednostavnjen s jasnim izravnim uputama, tekst organiziran prema manjim označenim cjelinama/odlomcima, vizualno podržan, s pojačanim ili uvećanim tiskom, povećanih proreda, poravnati po lijevoj margini (svaka rečenica - novi red), tekst zamijenjen zvučnom snimkom ili čitanjem druge osobe)
- **drukčiji način odgovaranja** (npr. diktiranje odgovora osobi koja ih zapisuje, zamjena duljih ispitnih pitanja esejskog tipa zadacima objektivnog tipa koji zahtijevaju kraće odgovore).

Prilagodbe metoda vrednovanja podrazumijevaju:

- **prilagodbe u usmenom ispitivanju** (ispitna pitanja izravna, jasna i jednoznačna, moguće odgovaranje na alternativna pitanja, poticanje pomoću plana govorenja uz zornu podršku, ne procjenjivati pogreške u govoru izazvane učenikovom teškoćom)
- **prilagodbe u pisanoj provjeri** (mogućnost upoznavanja s tipom pitanja u ispitu unaprijed, smanjenje zahtjeva u odnosu na količinu pisanja, davanje plana pisanja vezanoga teksta, mogućnost upotrebe jezičnog priručnika, ne ocjenjivati učenikove teškoće koje ne predstavljaju rezultat ishoda)
- **prilagodbe u praktičnom radu** (mogućnost produljivanja vremena za rad i stanke za odmor, predvidjeti dodatno vrijeme u suradničkim zadacima, podrška pomoćnika u nastavi, dostupnost prilagođenih alata i pomagala, mogućnost opisa načina obavljanja zadatka umjesto izvođenja zadatka).

Tijekom planiranja procesa vrednovanja (formativnog i sumativnog) važno je opisati kriterije vrednovanja na jednostavan, jednoznačan i konkretan način. Tijekom formativnog vrednovanja, koje je nerazdvojivo od procesa učenja i poučavanja, učenike treba upoznati s kriterijima vrednovanja kako bi ih bolje razumjeli i upamtili. Korisno je omogućiti im da aktivno sudjeluju u izradi i/ili poboljšavanju kriterija. Također je važno davati im neposrednu kvalitativnu povratnu informaciju o rezultatima vrednovanja. Učestalost davanja povratne informacije ovisi o potrebama konkretnoga učenika.

Kriteriji se vrednovanja za učenika s teškoćama mogu prilagoditi pojedinomu učeniku kako bi mu se omogućilo da znanje koje iskaže bude realno i poticajno opisano (u slučaju formativnog vrednovanja) i ocijenjeno (u slučaju sumativnog vrednovanja). Tako učenik dobiva povratne informacije o stvarnoj kvaliteti vlastitog rada i ostvarenosti ishoda te na temelju toga planira naredne ciljeve i način rada.

Za učenike koji se školuju po redovitom programu / kurikulumu uz prilagodbu postupaka, odgojno-obrazovni ishodi isti su kao kod ostalih učenika, ali se u pojedinim slučajevima prilagođavaju opisnici kriterija. Za učenike koji se školuju po redovitom programu / kurikulumu uz prilagodbu sadržaja, individualno se prilagođavaju i razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda te, u slučaju potrebe, opisnici kriterija.

Rezultati vrednovanja naučenoga (sumativnog vrednovanja) za učenike s teškoćama mogu se izraziti svim ocjenama, uključujući i ocjenu odličan, ovisno o prethodno definiranim kriterijima koje su zadovoljili. Važno je da kriteriji usmjeravaju učenika na samostalnost, kvalitetan rad i odgovornost prema sebi, svome radu, rezultatima toga rada i drugima, kako bi mu omogućili stvaranje realno utemeljene zdrave slike o sebi te razvoj samopouzdanja i samopoštovanja.

Prije provođenja procesa vrednovanja korisno je izraditi instrumente kao vodiče kroz proces koji omogućuju ekonomično i objektivno prikupljanje važnih podataka o radu i rezultatima rada učenika. Instrumenti mogu imati različite oblike s istim sadržajem. Učitelj/nastavnik bira oblik koji procjenjuje najpraktičnijim u konkretnom slučaju. O rezultatima vrednovanja nužno je voditi funkcionalne bilješke koje se povremeno analiziraju. Na temelju takve analize donose se zaključci koji se u obliku kratkog i razumljivog opisa bilježe u odgovarajuću dokumentaciju.

Kako koristiti rezultate vrednovanja?

Rezultati vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda polazište su za daljnje planiranje rada učenika i učitelja/nastavnika. U slučaju nezadovoljavajućih rezultata važno je utvrditi njihove uzroke. Ovisno o utvrđenim uzrocima nezadovoljavajućih rezultata, revidira se način učenja i/ili poučavanja i/ili vrednovanja. Rezultati vrednovanja povratna su informacija o kvaliteti rada i rezultata rada učenika i učitelja/nastavnika, a koriste se i u svrhu evaluacije individualiziranog kurikulumu učenika.

Evaluacija individualiziranih kurikulumu

Evaluacija individualiziranog kurikulumu temelji se na rezultatima formativnog i sumativnog vrednovanja. Provođi je prvenstveno predmetni učitelj/nastavnik, a u slučaju potrebe u proces se uključuju i stručni suradnici. U proces evaluacije može se uključiti i roditelj/skrbnik učenika, na vlastiti zahtjev ili na prijedlog nekog od stručnih suradnika škole, u opsegu primjerenom ulozi roditelja/skrbnika.

Na temelju vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda te na temelju procjene iskustva učenika, učitelja/nastavnika i roditelja/skrbnika s provedbom individualiziranog kurikulumu, moguće je revidirati individualiziranih kurikulumu. Potrebne promjene mogu se odnositi na izmijenjene i/ili dodane prilagodbe za učenika. Uspješnost provedbe individualiziranog kurikulumu vrednuje učitelj/nastavnik, ali i sam učenik, ovisno o dobi i mogućnostima. Individualizirani kurikulum može se mijenjati ako učenik ne uspijeva usvojiti očekivane odgojno-obrazovne ishode ili ako učitelj/nastavnik uoči da učenik može usvojiti ishode više razine od planiranih.

OBRASCI ZA PLANIRANJE INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA I PRIMJERI INDIVIDUALIZIRANIH KURIKULUMA (IK)

Prema **Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju** učenicima primjerene prilagodbe sadržaja i individualizacija postupaka učenja i poučavanja u inkluzivnoj nastavi ostvaruju se uz programsku, pedagoško-didaktičku te profesionalnu podršku.

Redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke

Tijekom izrade individualiziranog kurikuluma za učenike koji se školuju po **redovitom** programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, potrebno je provesti i planirati sljedeće sastavnice (*Tablica 1.*):

- **INICIJALNA PROCJENA** učenika za određeni nastavni predmet (osobitosti školskog učenja – specifičnosti učenikovih teškoća, njegove kompetencije, predznanja i utvrđene obrazovne, socioemocionalne i odgojne potrebe te utvrđene potrebe za dodatnim odgojno-obrazovnim i rehabilitacijskim programima)
- **ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI** (očekivane razine usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda i njihova razrada, nužno je informirati učenika o tome što učitelj/nastavnik konkretno od njega očekuje)
- **AKTIVNOSTI**
- **STRATEGIJE PODRŠKE** (prilagodba metoda, sredstava, postupaka, oblika, zahtjeva)
- **VREDNOVANJE OSTVARENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA.**

Upute za popunjavanje obrasca:

Plan podrške u odgojno-obrazovnom procesu najvažniji je dio ovog dokumenta budući da se temeljem inicijalne procjene planiraju sve bitne sastavnice kurikuluma usmjerenog na pojedinog učenika (što će učiti, kako će to činiti, s kime će surađivati, u kojem vremenu će učiti, koliko uspješno i dr.). Uzimajući u obzir osobitosti razvoja određenog učenika i njihov utjecaj na poučavanje i učenje, učitelj/nastavnik treba procijeniti koje će sastavnice individualiziranog kurikuluma podrške razrađivati. Učitelju/nastavniku je važno na koji način će planirati sastavnice individualiziranog kurikuluma te kako će individualizirati postupke ili prilagoditi sadržaje.

Podatci koje učitelj/nastavnik planira, u suradnji sa stručnim suradnikom, unose se za pojedini mjesec tekuće školske godine. Posebnu pozornost u kreiranju individualiziranog kurikuluma treba usmjeriti na određivanje očekivanih odgojno-obrazovnih ishoda učenja (razine obrazovnih ishoda), posebno kada je potrebno provesti prilagodbu sadržaja učenja. Pri tome je važno rukovoditi se suvremenim znanstveno utemeljenim taksonomijama znanja (jedna od najčešće korištenih je Bloomova taksonomija u kognitivnoj, psihomotoričkoj i afektivnoj domeni). Da bi se planirani ishodi ostvarili, potrebno je odabirati aktivnosti za učenike u kojima oni samostalno ili uz podršku drugih (učitelj/nastavnik, pomoćnik u nastavi / stručni komunikacijski posrednik, roditelj/skrbnik) mogu ostvariti uspjeh, bilo da se radi o individualnom ili suradničkom učenju. Pri odabiru oblika rada posebnu pozornost treba posvetiti osmišljenom pristupu suradničkog učenja (osmisliti uloge i zadatke uz planirane strategije podrške).

Za ostvarenje odgojno-obrazovnih ishoda jednako je važan odabir strategija podrške (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka i zahtjeva) sukladnih osobitostima pojedinog učenika. Te strategije podrške moraju biti jednako zastupljene, kako u učenju i poučavanju, tako i u vrednovanju odgojno-obrazovnih ishoda učenja (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenoga). Kada učenik ne ostvaruje planirane odgojno-obrazovne ishode, potrebno ih je preispitati, provesti izmjene i dopune u individualiziranom kurikulumu kako bi se pred učenika stavljali optimalno teški zadatci te tako održavala i povećavala njegova motivacija za učenje.

Tablica 1. Obrazac **individualiziranog kurikuluma** za redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke

Primjereni program / kurikulum odgoja i obrazovanja: Redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke			
RJEŠENJE OD (Navesti nadnevak izdavanja Rješenja primjerenog oblika obrazovanja):			
IME I PREZIME UČENIKA:		ŠKOLSKA GODINA:	
NASTAVNI PREDMET:		UČITELJ/ NASTAVNIK:	
RAZREDNI ODJEL:		STRUČNI SURADNIK / STRUČNI SURADNICI:	
Osobe koje stalno/povremeno sudjeluju u nastavi (npr. pomoćnik u nastavi, stručni komunikacijski posrednik, mobilni stručni tim):			
<p>INICIJALNA PROCJENA (opisati osobitosti školskog učenja – pažnja, koncentracija, pamćenje, samostalnost, vještine, potrebe, interese, predznanja):</p> <p>Pri planiranju inicijalne procjene učitelj/nastavnik treba imati u vidu osobitosti razvoja učenika kako bi lakše odabrao formalne i neformalne načine procjene s obzirom na mogućnosti (predznanje, pažnja, koncentracija, pamćenje, vještine i interese učenika za nastavni predmet). Učitelj/nastavnik kreira različite načine procjene, npr. upitnike, zadatke za procjenu pojedinih vještina, ljestvice procjene i dr. U tome mu prema potrebi može pomoći i stručni suradnik. S ciljem upoznavanja učenikovih osobitosti i potreba, ne smije izostati diskretno opažanje učenikova ponašanja tijekom nastavnog procesa te razgovori s njime. Suradnja sa stručnim suradnikom škole, a prema potrebi i drugim stručnjacima izvan škole, može pomoći učitelju/nastavniku u razumijevanju dobivenih rezultata i planiranju daljnjih koraka.</p> <p>O rezultatima inicijalne procjene u školi važno je informirati roditelje/skrbnike učenika kako bi ih se moglo tijekom provedbe individualiziranog kurikuluma aktivnije uključivati u njegovo provođenje. U prikazu podataka, osobito onih koji se odnose na odgojno-obrazovne potrebe učenika, nikako ne smiju izostati napomene o mogućem uzimanju lijekova, uslugama sustava socijalne skrbi, uključenosti u obrazovni sustav učenika koji ne poznaju ili nedovoljno poznaju hrvatski jezik. Pri tumačenju rezultata inicijalne procjene uzimaju se u obzir i rezultati procjene pojedinih stručnjaka u školi i/ili izvan nje, u čemu učitelju/nastavniku pomažu stručni suradnici odgovarajućeg profila.</p>			
OSOBITOSTI ŠKOLSKOG UČENJA		ODGOJNO-OBRAZOVNE POTREBE UČENIKA	

MJESEC:				
TEME/ DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO- OBRAZOVNIH ISHODA
				<p>Uz pojedini ishod staviti odgovarajuću oznaku (+, */- ili -) ovisno o razini usvojenosti ishoda.</p> <p>POTPUNO (+): u većoj mjeri usvojeni sadržaji, samostalno i točno rješava zadatke, zahtjevnije zadatke rješava uz poticaj i podršku učitelja.</p> <p>DJELOMIČNO (+/-): zadatke rješava usporeno, često uz podršku učitelja, pomoćnika u nastavi, vršnjaka, potreban mu je poticaj u radu.</p> <p>NEPOTPUNO (-): nastavni sadržaji nisu usvojeni. Zadatke ne može riješiti uz podršku učitelja/nastavnika, pomoćnika u nastavi ili vršnjaka.</p> <p>U ovaj stupac se mogu napisati planirani načini formativnog i sumativnog vrednovanja (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenoga).</p>

Tablica 2. Primjer individualiziranog kurikulumu – Matematika, drugi razred osnovne škole (redoviti program / kurikulum uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke)

INICIJALNA PROCJENA (opisati osobitosti školskog učenja - sposobnosti, vještine, potrebe, interese, predznanja):	
OSOBITOSTI ŠKOLSKOG UČENJA	ODGOJNO-OBRAZOVNE POTREBE UČENIKA
<p>Učenik:</p> <ul style="list-style-type: none"> · broji, čita i piše brojeve od 0 do 20 · povezuje broj i količinu do 20 · zbraja i oduzima jednoznamenkaste brojeve bez prijelaza desetice uz pomoć konkretnog materijala · zadatke riječima, jednostavnijeg tipa, rješava uz slikovnu pomoć i uz pomoć druge osobe (učitelj, pomoćnik u nastavi, vršnjak) · razlikuje i imenuje geometrijska tijela i likove · imenuje ravne i zakrivljene crte · prepisivanje zadataka s ploče je djelomično potpuno i točno · na pitanja odgovara riječima ili nepotpunim rečenicama, ali pamti veći broj činjenica · uz manji poticaj znanje iskazuje usmeno i pismeno · rado se uključuje u sve oblike zajedničkog rada · rad na digitalnim zadacima prezentiranim na računalu ga jako raduje i motivira 	<p>Postoji odgojno-obrazovna potreba za:</p> <ul style="list-style-type: none"> · povezivanjem brojenja s konkretnim materijalom iz okruženja, slikama i simbolima · dužim vježbanjem s poznatim brojevima · postavljanjem usmjerenih, jednostavnih i preciznih pitanja · uvođenjem drugačijeg medija (slika, računalo) · uređenjem tiska (veći razmak između riječi i rečenica) · kratkim i jasnim uputama prezentiranim usmeno, na ploči, na računalu ili na nastavnom listiću · češćom provjerom razumijevanja · smanjenjem broja činjenica i višekratnim ponavljanjem · povećanjem samostalnosti u radu tijekom sata · omogućiti češće suradničke oblike rada

MJESEC:				
TEME/ DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO- OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO- OBRAZOVNIH ISHODA
<p>Brojevi do 100</p> <p>Uspoređivanje brojeva do 100</p> <p>Zbrajanje i oduzimanje desetica</p>	<p>MAT OŠ A.2.1. Služi se prirodnim brojevima do 100 u opisivanju i prikazivanju količine i redoslijeda. Može: - čitati brojeve do 100 - brojati do 100 - pravilno izgovarati brojeve do 100 - pisati brojevu riječ zadanog broja - odrediti mjesto određenog broja na brojevnoj crti - poredati brojeve po veličini - primjenjivati znakove <, >, = - usporediti i matematičkim zapisom izraziti odnos među brojevima do 100</p> <p>MAT OŠ A.2.3. Zbraja i oduzima u skupu prirodnih brojeva do 100. - uočiti i napisati desetice na brojevnoj crti - ovladati postupkom zbrajanja i oduzimanja desetica do 100 - primijeniti naučeno u svakodnevnim životnim aktivnostima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - brojenje predmeta iz neposredne stvarnosti - čitanje brojeva i teksta u tekstualnim zadacima - povezivanje tekstualnih zadataka tematski s poznatim likovima iz bajki ili crtanih filmova - uspoređivanje brojeva do 100 uz pomoć kartona sa znakovima - pisanje u bilježnici - pisanje u računalu - brojanje - igre kartonima s brojevima i deseticama - upotreba kockica pri obradi desetica - izrada brojevne crte - rad na brojevnoj crti, - označavanje mjesta broja na brojevnoj crti prema predočenim količinama - slaganje kartona za zbrajanje uz pomoć brojevne crte, štapića i konkretna - računanje uz pomoć brojevne crte - računanje uz pomoć štapića - računanje uz pomoć konkretna - skiciranje zadatka - rad na digitalnoj aplikaciji koja je vezana uz matematičke sadržaje (interaktivne igre) - igre asocijacije u kojima se nalazi „uljez“ - rad na ploči 	<ul style="list-style-type: none"> - stalna podrška i usmjeravanje na zadatak - zorna podrška - raščlanjivanje složenijih zadataka na jednostavnije - podrška tijekom izrade brojevne crte - korištenje brojevne crte tijekom rješavanja zadataka - uz primjerenu didaktičku podršku (štapići, kartice, grafički prikaz) postupno proširivati brojevni niz do 20, 30... uz pravilno čitanje i izgovaranje brojeva - pri uporabi kockica na deseticama su jedinice - uspoređivanje brojeva po visini - crtanje brojevnog pravca pomoću užeta/građevinskog metra u školskom dvorištu ili hodniku te kretanjem naprijed i nazad po njemu razumjeti poredak i uspoređivanje brojeva - korištenje informatičke platforme za područje matematike (Matific) - korištenje Cousinnerovih štapića, kockica i kartončića pri zbrajanju i oduzimanju - prikazivati postupak štapićima, kockicama ili kartončićima, objasniti riječima i zapisati matematičkim izrazom - prikazivati matematičke operacije stvarnim materijalom i simbolički, povezivati sa stvarnim životom - oblici rada – rad u paru i rad u skupini - višekratno ponavljanje zadataka - kopiranje plana ploče i prezentiranje na učenikovom stolu - vrednovanje manjih postignuća isticanjem aktivnosti u kojima je učenik uspješan - pohvala 	<p>POTPUNO + U većoj mjeri usvojeni sadržaji, samostalno i točno rješava zadatke, zahtjevnije zadatke rješava uz poticaj i podršku učitelja.</p> <p>DJELOMIČNO +/- Zadatke rješava usporeno, često uz podršku učitelja, pomoćnika u nastavi, vršnjaka, potreban poticaj u radu.</p> <p>NEPOTPUNO -Nastavni sadržaji nisu usvojeni. Zadatke ne može riješiti uz podršku učitelja, pomoćnika u nastavi ili učenika.</p>

Tablica 3. Primjer individualiziranog kurikulumu – Hrvatski jezik, prvi razred srednje škole (redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke)

INICIJALNA PROCJENA (opisati osobitosti školskog učenja - sposobnosti, vještine, potrebe, interese, predznanja):	
OSOBITOSTI ŠKOLSKOG UČENJA	ODGOJNO-OBRAZOVNE POTREBE UČENIKA (PROCJENA MOGUĆIH POTREBA ZA PODRŠKOM)
<p>Učenik:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sluša sugovornika, ali ne uključuje se samostalno u razgovor • iskazuje znanje uz pomoć i podršku nastavnika • u većini situacija prihvaća suradničke oblike rada • uzorno se ponaša • djelomično razumije složeniji tekst • izvodi zaključke uz pomoć / prema modelu • otežano pamti veće količine podataka • prepisuje tekst potpuno točno i pregledno • ima uredan rukopis • primjenjuje osnovna pravopisna i gramatička pravila • većim je dijelom usvojio tehnike čitanja • služi se različitim priborom precizno i točno • orijentiran je u odnosu na radnu površinu • uglavnom uspješno obavlja aktivnost u zadanom vremenu • uglavnom uspješno organizira sadržaje i načine učenja 	<p>Postoji odgojno-obrazovna potreba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • za ohrabivanjem, poticanjem na razgovor • za jačanjem samopouzdanja • za stalnom motivacijom za učenje (učenje na zadacima koje učenik uspješno rješava, pohvaljivanje, povratna informacija) • za stvaranjem opuštajuće atmosfere • za čitanjem kraćeg i pojednostavljenog teksta • za jasnim uputama učitelja napisanim na ploči ili nastavnom listiću • za preoblikom teksta za čitanje / slušanje na jezično-sadržajnoj razini (prema potrebi skratiti ili preoblikovati zadatke, smanjiti broj činjenica) • za provjerom razumijevanja teksta (usmjeravanje na bitno, povezivanje s konkretnim i iskustvenim) • za skraćivanjem opsega sadržaja za učenje, isticanjem bitnog za učenje, davanjem konkretnih primjera
<p>Inicijalna procjena izrađena je prema listi procjene: Ivančić, Đ., Češi, M. (2017). <i>Lista procjene osobitosti školskoga učenja. Različiti učenici, različite potrebe.</i></p>	

TEME/DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA
1. TEMA („U POČETKU BIJAŠE RIJEČ“)	<p>A.1.2. Učenik sluša u skladu s određenom svrhom opisne i pripovjedne tekstove različitih funkcionalnih stilova i oblika.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA:</p> <p>- opisuje osnovna obilježja i svrhu opisnih i pripovjednih tekstova te analizira informacije i ideje bitne za svrhu slušanja</p>	<p>- aktivno sluša televizijski prilog, bilježi prepoznate primjere neverbalne komunikacije i njihovo značenje u grafički organizator</p> <p>- razgovara o zadanoj temi</p>	<p>- dati kratke i jasne upute, provjeriti je li učenik razumio upute</p> <p>- kontrolirati, usmjeravati i poticati učenika u radu</p> <p>- dopustiti učeniku služiti se smjernicama za pisanje vezanog teksta pripovjednog diskursa</p>	<p>• UVODNE PROCJENE</p> <p>• procjena vlastitog stila učenja</p> <p>Učenik pomoću anketnog upitnika procjenjuje vlastiti stil učenja. Dobiva naputke kako uspješno učiti s obzirom na procijenjeni stil učenja (auditivni stil učenja).</p>
	<p>A.1.3. Učenik čita prema određenoj svrsi čitanja opisne i pripovjedne tekstove različitih funkcionalnih stilova i oblika.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA:</p> <p>- opisuje osnovna obilježja i svrhu opisnih i pripovjednih tekstova te izdvaja informacije i ideje</p>	<p>- izdvaja ključne informacije iz ulomka stručnog teksta o vrstama komunikacije</p> <p>- analizira pripovjedni tekst i označuje temeljne kompozicijske dijelove teksta</p> <p>- usmjereno čita tekst Pavla Pavličića i uspoređuje vlastiti stav o lektiri s mišljenjem autora teksta</p> <p>- razvrstava obilježja književnoga i neknjiževnoga teksta služeći se grafičkim organizatorom</p>	<p>- ispite znanja pripremiti u skladu s očekivanim ishodima</p> <p>- oblikovati kratke i jasno postavljene zadatke s podcrtanim ili podebljanim ključnim riječima</p> <p>- produljiti vrijeme rada ili smanjiti broj zadataka koje učenik treba riješiti</p> <p>- povremeno omogućiti učeniku samostalan odabir s kim želi surađivati u izvršavanju zadataka (rad u paru, rad u skupini), pratiti suradničke odnose</p>	<p>• anketni upitnik</p> <p>Učeniku pomaže u učenju: upute učitelja napisane na ploči ili nastavnom listiću, konkretni primjeri i jasno tumačenje nastavnika. Rado se služi računalom tijekom učenja, pomažu mu grafički prilagođen materijal (npr. papir s velikim razmakom među linijama). Rado surađuje u skupini ili u paru.</p>
	<p>A.1.4. Učenik piše tekstove opisnoga i pripovjednog diskursa u kojima ostvaruje obilježja funkcionalnih stilova u skladu sa svrhom i željenim učinkom na primatelja.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA:</p> <p>- prema smjernicama piše vezani tekst pripovjednoga i opisnog diskursa i ostvaruje obilježja funkcionalnoga stila u skladu sa svrhom teksta</p>	<p>- oblikuje sadržajno i logički povezan tekst primjenjujući jezična i strukturalna obilježja pripovjednoga i opisnoga diskursa služeći se vlastitim bilješkama i smjernicama nastavnika</p>	<p>- uključiti učenika da u razredu govori ili čita naglas samo ako izrazi želju</p>	<p>• uvodna procjena čitalačke pismenosti</p> <p>Učenik točno odgovara na pitanja niže razine (prepoznavanje i dosjećanje). Teže organizira podatke, ne tumači metaforička značenja, navodi vrijednosni stav, ali ga ne obrazlaže.</p>

TEME/DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA
	<p>A.1.6. Učenik analizira značenjske odnose među riječima pomoću rječnika.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA: - uočava značenjske odnose među riječima (razlikuje osnovno i izvedeno značenje, razlikuje metaforu, okamenjenu metaforu i metonimiju)</p>	<p>- služi se rječnikom u određivanju osnovnog i izvedenog te denotativnog i konotativnog značenja leksema u zadanome kontekstu</p> <p>- analizira osnovna i prenesena značenja: metaforu, okamenjenu metaforu i metonimiju</p> <p>- opisuje strukturu jezičnoga znaka na konkretnim primjerima</p>	<p>- ispitati jezične sadržaje na učeniku poznatim primjerima i tekstu jednostavnije strukture</p> <p>- provjeriti književne sadržaje usmeno, na učeniku poznatom tekstu uz pomoć nastavnikovih potpitanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • VREDNOVANJE ZA UČENJE • domaća zadaća Uz pomoć razrednog kolege (rad u paru) uspješno rješava domaći zadatak. Istražuje poruke u medijskom tekstu, iznosi vlastiti stav o poruci medijskoga teksta i obrazlaže svoje mišljenje. • suradnički odnosi Učenik prihvaća suradničke odnose. Motivirano izvršava zadatke i veći dio vremena dogovara se s ostalim članovima skupine. • VREDNOVANJE KAO UČENJE • Ijestvica procjene Učenik prati vlastiti pristup učenju prije ispita znanja pomoću ljestvice procjene. Izdvaja ključne podatke kojima je dobro ovladao i dijelove nastavnih sadržaja koje bi trebao utvrditi. Nedostaje opis vlastitog načina učenja. • VREDNOVANJE NAUČENOG • pisanje vezanog teksta pripovjednog i opisnog diskursa (izborna lektira)
	<p>A.1.7. Učenik objašnjava razliku između hrvatskoga jezika kao sustava govora i hrvatskoga standardnog jezika.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA: - opisuje razliku između standardnoga jezika i supstandardnih idioma</p>	<p>- na primjerima lirskih tekstova prepoznaje narječja hrvatskoga jezika</p> <p>- uspoređujući ulomke različitih tekstova opisuje razlike između standardnoga jezika i supstandardnih idioma</p> <p>- istražuje norme hrvatskoga standardnog jezika služeći se zadanim primjerima i normativnim priručnicima (rječnik, gramatika, pravopis)</p> <p>- ispravlja pravopisno netočan tekst primjenjujući pravila o pisanju velikog i malog slova služeći se bilježnicom i radnim listićem</p>		
	<p>B.1.1. Učenik izražava svoj literarni doživljaj i objašnjava stav o književnom tekstu.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA: Ishod se ne ocjenjuje.</p>	<p>- na temelju pročitane pjesme „Pjesma mrtvog pjesnika“ Dobriše Cesarića tumači odnos između čitatelja i pjesnika, objašnjava vlastiti odnos prema umjetnosti (izlazna kartica)</p> <p>- razmjenjuje mišljenje (rad u paru)</p>		

TEME/DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA
	<p>B.1.2. Učenik razlikuje i opisuje književni tekst prema temi i žanru na sadržajnoj i izraznoj razini i primjenjuje književnoteorijske pojmove.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA: - tumači tematska i žanrovska obilježja teksta primjenjujući pojmove vezane uz prozne vrste</p>	<p>- usmeno izražava svoj stav o pouci teksta „Košulja sretnog čovjeka“, pismeno oblikuje poruku književnom liku</p> <p>- analizira pripovjedni tekst „Košulja sretnog čovjeka“ na sadržajnoj i izraznoj razini primjenjujući književnoteorijske pojmove vezane uz prozne vrste</p>		<p>Učeniku je omogućeno tijekom pisanja vezanoga teksta služenje vlastitim bilješkama i smjernicama nastavnika. Vezani tekst uključuje sve zadane dijelove i logički je povezan. Vrlo sažeto, na informativnoj razini prepričava književno djelo. Nedostaju ključni sadržajni podaci i opširnija karakterizacija likova. Ideja djela djelomično je obrazložena. Potrebno je detaljnije bilježiti sadržaje djela za cjelovito čitanje u dnevnik čitanja prema zadanim smjernicama.</p> <p>• ispit znanja (jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo): Učenik ostvaruje postignuće ishoda na zadovoljavajućoj razini. Jezične zadatke rješava na poznatim primjerima jednostavnije strukture.</p>

TEME/DOMENE	OČEKIVANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI	AKTIVNOSTI UČENIKA	STRATEGIJE PODRŠKE (prilagodba metoda, sredstava, oblika, postupaka, zahtjeva)	OSTVARENOST ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA
	<p>C.1.1. Učenik prosuđuje utjecaj medijskih tekstova na svakodnevni život primatelja.</p> <p>RAZINA USVOJENOSTI ISHODA:</p> <p>- objašnjava svrhu medijskog teksta i prema smjernicama objašnjava medijsku poruku i njezin utjecaj na svakodnevni život primatelja</p>	<p>- prepoznaje izravno i neizravno navedene poruke u medijskome tekstu (primjeri komunikacijskih situacija, elementi neverbalne komunikacije)</p>		<p>Književni sadržaji usmeno su provjereni. Učenik prepričava poznati tekst prema kompozicijskim dijelovima, djelomično tumači njegovu svrhu i objašnjava književnoteorijske pojmove uz pomoć nastavnikovih potpitanja.</p> <p>• Plan sljedeće podrške:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učenika je potrebno usmjeriti na ovladavanje strategijama učenja i strategijama čitanja teksta s razumijevanjem (prije, tijekom i nakon čitanja teksta).

Redoviti program / kurikulum uz individualizirane postupke

Tijekom izrade individualiziranog kurikuluma za učenike koji se školuju po redovnom programu uz individualizirane postupke, potrebno je provesti i planirati sljedeće sastavnice (Tablica 4.):

- **INICIJALNA PROCJENA** učenika
- **ODGOJNO-OBRAZOVNE POTREBE UČENIKA** (individualizirani postupci koji će se primjenjivati)

Tablica 4. Obrazac individualiziranog kurikuluma za redoviti program / kurikulum uz individualizirane postupke

NAPOMENA: Postupci individualizacije u nastavi primjenjuju se tijekom cijele školske godine i izmjenjuju se i nadopunjuju prema učenikovim obrazovnim potrebama, mogućnostima (predznanje, pažnja, koncentracija, pamćenje, vještine...), kao i prema težini i složenosti nastavnih sadržaja.

Primjereni program/kurikulum odgoja i obrazovanja: Redoviti program/kurikulum uz individualizirane postupke			
RJEŠENJE OD (Navesti nadnevak izdavanja Rješenja primjerenog oblika obrazovanja):			
IME I PREZIME UČENIKA:		ŠKOLSKA GODINA:	
NASTAVNI PREDMET:		UČITELJ/ NASTAVNIK:	
RAZREDNI ODJEL:		STRUČNI SURADNIK / STRUČNI SURADNICI:	
Osobe koje stalno/povremeno sudjeluju u nastavi (npr. pomoćnik u nastavi, stručni komunikacijski posrednik, mobilni stručni tim):			
INICIJALNA PROCJENA (opisati osobitosti školskog učenja - sposobnosti, vještine, potrebe, interese, predznanja):			
Odgojno-obrazovne potrebe učenika (Potrebno je označiti (✓) koji će se individualizirani postupak primjenjivati)			
* Napomena: Svaki učenik s teškoćama ima svoje odgojno-obrazovne potrebe i mogućnosti, stoga u ovoj tablici nisu navedeni svi mogući individualizirani postupci. Učitelj/nastavnik, u suradnji sa stručnim suradnikom na temelju nalaza i mišljenja stručnjaka te svog iskustva u radu s učenikom, u ovaj obrazac navodi i druge potrebne individualizirane postupke za određenog učenika.			

Učitelj/nastavnik u tablicu može dodavati i druge individualizirane postupke koji će se primjenjivati u radu s učenicom.

1. Perceptivno-vidna individualizacija:	
	<ul style="list-style-type: none"> • usmjeriti učenika na zadatak uz primjenu jednostavnih, preglednih nastavnih sredstava bez suvišnih detalja (npr. aplikacije, slike, crteži, karte, sheme)
	<ul style="list-style-type: none"> • prilagoditi tisak/tekst (povećani razmaci između riječi, rečenica, redova teksta, uvećanje tiska, poravnavanje po lijevoj margini, svaka rečenica u zasebni red)
	<ul style="list-style-type: none"> • tekst grafički razdijeliti na ulomke
	<ul style="list-style-type: none"> • smanjiti duljinu teksta koji učenik treba pročitati
	<ul style="list-style-type: none"> • produžiti vrijeme za čitanje teksta
	<ul style="list-style-type: none"> • istaknuti (podebljati) ono što je bitno, ključne riječi, zadatke i pravila
	<ul style="list-style-type: none"> • označiti prostor za čitanje i pisanje te domaću zadaću
	<ul style="list-style-type: none"> • poticati na korištenje orijentira pri čitanju (npr. praćenje slijeda čitanja prstom, povlačenje crta pri čitanju)
	<ul style="list-style-type: none"> • u dogovoru s učenikom uključivati ga u rad (npr. čitanje na početku teksta, čitanje na početku odlomaka, ukoliko je učenik već unaprijed usvojio tekst ili ga može bez teškoća pročitati pred razrednim odjelom)
	<ul style="list-style-type: none"> • usmjeravati na preglednost i čitkost napisanog (npr. tehnička pravilnost napisanog, razmaci pri pisanju, isticanje pravila, definicija)
	<ul style="list-style-type: none"> • dopustiti učeniku da piše slovima koja njemu najviše odgovaraju (tiskana ili pisana slova), odnosno čitljivim rukopisom
	<ul style="list-style-type: none"> •
	<ul style="list-style-type: none"> •
2. Spoznajna individualizacija:	
	<ul style="list-style-type: none"> • određeno i osmišljeno perceptivno potkrepljivati uz konstantnu neposrednu stvarnost, slike ili simbole
	<ul style="list-style-type: none"> • stalno vođeno promatranje i stupnjevita primjena sadržaja rada
	<ul style="list-style-type: none"> • isticati bitno različitim tipovima obilježavanja i/ili slikovnog predočavanja
	<ul style="list-style-type: none"> • sažimati tekst isticanjem bitnih odrednica teksta, ključnih riječi i činjenica, izdvajanjem i objašnjavanjem nepoznatih i novih riječi
	<ul style="list-style-type: none"> • semantički i sintaktički pojednostavniti sadržaj učenja njegovom preradom
	<ul style="list-style-type: none"> • raščlaniti složene zadatke na jednostavnije
	<ul style="list-style-type: none"> • uvoditi u postupak rješavanja zadataka stupnjevitim pružanjem pomoći
	<ul style="list-style-type: none"> • postupno poticati samostalnost u radu
	<ul style="list-style-type: none"> • dogovarati plan rada te poticati na izradu jednostavnog i preglednog podsjetnika na plan (npr. kod hiperaktivnog djeteta, i/ili djeteta s deficitom pažnje)
	<ul style="list-style-type: none"> •
	<ul style="list-style-type: none"> •
	<ul style="list-style-type: none"> •

3. Govorno-slušna individualizacija:	
	<ul style="list-style-type: none"> individualizirati izražajnost govora i paralingvističkih znakova (npr. prilagodba boje, jačine, visine glasa, mimike, geste – kod učenika s oštećenjem sluha koji prate oralni govor uz pomoć slušnog pomagala te kod učenika s jezičnim teškoćama koji imaju teškoća u razumijevanju jezika posebno pri brzjoj proizvodnji)
	<ul style="list-style-type: none"> biti stalno okrenut licem i individualizirati razumljivost (npr. uporaba jasnih, razgovijetnih kraćih rečenica s poznatim riječima, ponavljanje izrečenog, vidljiva izražajnost artikulacije u neposrednoj blizini učenika)
	<ul style="list-style-type: none"> poticati na spontani govorni izraz polazeći od učenikova temeljnog rječnika i iskustvenog znanja
	<ul style="list-style-type: none"> poticati proširivanje funkcionalnog rječnika i jezičnog strukturiranja uz korištenje zorno prikazivanje (npr. aplikacija, slika, predmeta i sl.)
	•
	•
	•
4. Pamćenje:	
	<ul style="list-style-type: none"> ponavljati bitne dijelove sadržaja
	<ul style="list-style-type: none"> usmeno provjeravati razumijevanje sadržaja
	<ul style="list-style-type: none"> koristiti primjerene, sadržajno dozirane i zorne sadržaje
	<ul style="list-style-type: none"> koristiti individualizirane nastavne listiće prilagođene učeniku
	•
	•
	•
5. Apstraktno mišljenje:	
	<ul style="list-style-type: none"> postupno uvoditi apstraktne pojmove i sadržaje na kojima učenik usvaja ishode učenja
	<ul style="list-style-type: none"> povezivati nove apstraktne pojmove s poznatima, stavljati ih u kontekst životnog okruženja učenika
	<ul style="list-style-type: none"> apstraktne pojmove zorno prikazivati pomoću modela i audiovizualnih nastavnih sredstava
	<ul style="list-style-type: none"> prilagoditi tekst predočavanjem uz pomoć slika rečenica, pitanja, riječi u funkciji osvježavanja slijeda događaja
	<ul style="list-style-type: none"> koristiti shematske prikaze s ciljem analitičko-sintetičkog predočavanja sadržaja na pregledan način
	•
	•
	•
6. Individualizacija školskih zahtjeva (općenito):	
	<ul style="list-style-type: none"> dozirati zadatke uz poticanje samostalnosti u radu
	<ul style="list-style-type: none"> uključivati u praktične aktivnosti i suradničko učenje uz rad na osnovnim, jednostavnim zadacima
	<ul style="list-style-type: none"> omogućiti dulje vrijeme za izvršavanje zadataka
	<ul style="list-style-type: none"> individualizirati načine rada (npr. zadavati pojedinačne zadatke, raščlanjivati složene zadatke)
	<ul style="list-style-type: none"> dugotrajnije vježbati i učestalo ponavljati bitne dijelove sadržaja uz usmenu provjeru njihovog razumijevanja
	<ul style="list-style-type: none"> usmeno provjeravati umjesto pisanog ispita znanja

	<ul style="list-style-type: none"> • približavati izvor promatranja
	<ul style="list-style-type: none"> • omogućavati rješavanje određenog zadatka promjenom aktivnosti i prostora
	<ul style="list-style-type: none"> • koristiti individualizirane nastavne listiće za utvrđivanje, ponavljanje i vježbanje
	•
	•
	•
	•
7. Interakcijska individualizacija u razrednom odjelu:	
	<ul style="list-style-type: none"> • uspostaviti pozitivan i dobronamjerni odnos
	<ul style="list-style-type: none"> • usmjeravati na jačanje samopouzdanja
	<ul style="list-style-type: none"> • pohvaljivati trud koji ulaže kao poticaj za buduću motivaciju
	<ul style="list-style-type: none"> • upoznavati učenika s planom, redosljedom, trajanjem pojedinih aktivnosti i odmorom u radu
	<ul style="list-style-type: none"> • napraviti motivacijski plan, tj. razraditi sustav poticajnih postupaka i aktivnosti s ciljem jačanja interesa, volje i želje učenika za provođenjem planiranog rada, školskih zahtjeva i obveza
	<ul style="list-style-type: none"> • dogovarati poštovanje zajedničkih dogovora u vezi s provođenjem aktivnosti
	<ul style="list-style-type: none"> • utjecati na vršnjake u razrednom odjelu, poticati pozitivnu suradnju i pružanje vršnjačke pomoći
	<ul style="list-style-type: none"> • u razrednom odjelu provoditi radionice s ciljem prihvaćanja, tolerancije i poštovanja različitosti
	•
	•
	•
8. Individualizacija načina pružanja podrške:	
	<ul style="list-style-type: none"> • prihvatiti učenika kao jednakovrijednu osobu i poticati suradnju u razrednom odjelu
	<ul style="list-style-type: none"> • usredotočiti se na njegove pozitivne osobine
	<ul style="list-style-type: none"> • naglasiti ono što učenik može i u čemu je uspješan
	<ul style="list-style-type: none"> • omogućiti učeniku osjećaj kompetentnosti u razrednom odjelu
	<ul style="list-style-type: none"> • usmjeriti pažnju na tzv. „bolje i lošije“ dane učenika ili doba dana kada bolje funkcionira
	<ul style="list-style-type: none"> • izmjenjivati teže i lakše zadatke (potrebno je dozirati zadatke)
	<ul style="list-style-type: none"> • raditi uz konkretne primjere iz neposredne stvarnosti
	<ul style="list-style-type: none"> • češće postavljati potpitanja radi procjene razumijevanja nastavnih sadržaja (zbog slabe pažnje i koncentracije)
	<ul style="list-style-type: none"> • omogućiti dulje vrijeme za rješavanje zadataka i ostale aktivnosti
	<ul style="list-style-type: none"> • omogućiti učeniku kratke stanke između aktivnosti
	<ul style="list-style-type: none"> • izložiti učenika raznim iskustvima koja rezultiraju pozitivnim emocionalnim stanjima
	<ul style="list-style-type: none"> • pokazati razumijevanje i strpljenje za učenikove teškoće
	•
	•
	•
Dodatni individualizirani postupci (po potrebi) *	
	•
	•
	•
	•
	•
	•

ZAKONSKE OSNOVE INKLUZIVNOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Inkluzivni odgoj i obrazovanje u Republici Hrvatskoj zasniva se na poštovanju ljudskih i dječjih prava i sloboda. Godine 1989. Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila je *Konvenciju o pravima djeteta*, međunarodni dokument kojim se priznaju prava djece u cijelome svijetu, koji je u Republici Hrvatskoj ratificiran 1991. godine. Prema *Konvenciji* svako dijete ima pravo na odgoj i obrazovanje u skladu sa svojim mogućnostima. Ističe se pravo na inkluzivni odgoj i obrazovanje na temelju prava jednakih mogućnosti, uz poticanje optimalnog osobnoga razvoja, tj. da se svako dijete ima pravo školovati na način koji vodi ostvarivanju njegovoga najvećeg mogućeg uključivanja u društvo. *Konvencija o pravima djeteta* pravni je akt koji ima zakonsku snagu i obvezuje stranke na pridržavanje njezinih odredaba te uključuje pravo nadziranja primjene u državama koje su je prihvatile i ratificirale. Također, temeljni međunarodni dokument Ujedinjenih naroda koji je Republika Hrvatska ratificirala 2007. godine jest *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom* (2006.) kao jedan od najvažnijih dokumenata o pravima osoba s invaliditetom i prvi veliki dokument o ljudskim pravima u 21. stoljeću.

Sljedeći nacionalni strateški te opći i provedbeni dokumenti u Republici Hrvatskoj reguliraju odgoj i obrazovanje djece/učenika s teškoćama:

1. Ustav RH (NN 56/90, 135/97, 8/98 - pročišćeni tekst, 113/00, 124/00 - pročišćeni tekst, 28/01, 41/01 - pročišćeni tekst, 55/01 - ispravak, 76/10, 85/10 - pročišćeni tekst)
2. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/07, 5/08)
3. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (MZOŠ/11)
4. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (NN 124/14)
5. Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2020. godine (NN 42/17)
6. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/12, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 70/19)
7. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (NN 16/18)
8. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/15)
9. Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkoga stanja djeteta, učenika te sastavu stručnih povjerenstava (NN 67/14)
10. Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnim i srednjim školama (NN 112/10, 94/15, 82/19)
11. Pravilnik o odgovarajućoj vrsti obrazovanja učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi (NN 6/19)
12. Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/09, 73/10)
13. Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima (NN 102/18, 59/19)
14. Pravilnik o polaganju državne mature (NN 01/13, 41/19)
15. Pravilnik o kriterijima za izricanje pedagoških mjera (NN 94/15, 3/17)
16. Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima (NN 132/13)
17. Pravilnik o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama (NN 47/17, 41/19, 76/19)
18. Odluka o donošenju nastavnog plana za osnovnu školu (NN 66/19)
19. Odluka o donošenju nastavnog plana za gimnazijske programe (NN 66/19)
20. Odluka o donošenju kurikuluma za nastavne predmete i međupredmetne teme (NN 7/19 i 10/19)
21. Odluka o Programu hrvatskoga jezika za pripremnu nastavu za učenike osnovnih i srednjih škola koji ne znaju ili nedostatan znaju hrvatski jezik (NN 151/11).

Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama* (NN, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 70/19) nacionalnim kurikulumima određuju se smjernice za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanje postignuća svakoga učenika čime se naglašava da su inkluzivno orijentirane redovite škole najučinkovitiji odgovor na neprimjerene i diskriminirajuće stavove kako bi se izgradilo inkluzivno društvo koje omogućava učinkoviti odgoj i obrazovanje za svu djecu, što u krajnjem ishodu povećava ekonomičnost cijeloga obrazovnog sustava.

POJMOVNIK

asistivna tehnologija (engl. Assistive Technology, AT) – stručni naziv koji se odnosi na različita asistivna, adaptivna i rehabilitacijska pomagala za osobe s razvojnim teškoćama. Svrha je asistivne tehnologije poboljšavanje funkcionalne sposobnosti i neovisnosti djece i učenika s teškoćama. Asistivnom tehnologijom smatra se svaki tehnološki proizvod, dio opreme ili sustava, bez obzira na to rabi li se u izvornom, promijenjenom ili prilagođenom obliku.

centar inkluzivne potpore / centar potpore odgojno-obrazovnom uključivanju – odgojno-obrazovna ustanova koja zadovoljava unaprijed razrađene kriterije koje je propisalo Ministarstvo znanosti i obrazovanja te koja raspolaže stručnim i materijalnim resursima potrebnim za pružanje kvalitetne podrške djeci i učenicima s teškoćama, njihovim roditeljima/skrbnicima, odgajateljima, učiteljima, nastavnicima, stručnim suradnicima, pomagačima, pomoćnicima u nastavi te stručnim komunikacijskim posrednicima.

deficit pažnje / hiperaktivni poremećaj (engl. Attention Deficit and Hyperactivity Disorder, ADHD) – poremećaj pažnje, samokontrole i hiperaktivnosti koji bitno utječe na ponašanje u školi / na poslu, u društvu, odnosima, a pojavljuje se prije 12-e godine.

dosje učenika – mapa koja sadržava svu potrebnu odgojno-obrazovnu, medicinsku, psihološku, edukacijsko-rehabilitacijsku, logopedsku, sociopedagošku i ostalu stručnu dokumentaciju, priloge praćenja učenika te individualizirani kurikulum učenika.

emocionalni problemi – stanja pojačane emocionalne pobuđenosti koja negativno utječu na funkcioniranje učenika. Mogu biti povezana s pojačanom emocionalnom osjetljivošću učenika i/ili sa stresnim (rizičnim) događajima. To su problemi normalnog razvoja, ali mogu biti činitelj rizika za razvoj emocionalnih poremećaja i/ili teškoća učenja.

individualizirani kurikulum (IK) – zamjenjuje dosadašnju upotrebu postojećeg naziva *individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP)*. *Individualizirani kurikulum (IK)* pisani je dokument pripremljen za pojedinog učenika s teškoćama. Temeljen je na kurikulumu osnovnog predmeta. Izrađuje ga i planira predmetni učitelj/nastavnik u suradnji sa stručnim suradnikom škole prema inicijalnoj procjeni učenikovih sposobnosti i mogućnosti te prema određenju odgojno-obrazovnih potreba učenika kako bi se pratio njegov uspjeh u postizanju odgojno-obrazovnih ishoda. Precizira planiranje realno postavljenih odgojno-obrazovnih ciljeva, razinu, opseg i dubinu sadržaja učenja, aktivnosti i strategije poučavanja kojima se žele ostvariti postavljeni ciljevi te načini vrednovanja ostvarenih ishoda. Polazi od učenikovih sklonosti i od njegovih prepoznatih mogućnosti. Individualizirani se kurikulum tijekom planiranoga razdoblja može modificirati ako se pojavi potreba.

individualizirani postupci – niz različitih strategija poučavanja koji najbolje odgovaraju učeniku u određenom trenutku u različitim odgojno-obrazovnim situacijama. Te se strategije odnose na postupke, metode i oblike poučavanja, a ostvaruju se prilagodbama načina predstavljanja sadržaja i/ili zahtjeva za izvođenje aktivnosti, vremena potrebnog za poučavanje, učenje ili obavljanje zadatka i u aktivnom uključivanju učenika u proces učenja i poučavanja.

individualizirani pristup – niz individualiziranih postupaka i prilagodbi kojima se učeniku omogućava ravnopravno usvajanje odgojno-obrazovnih ishoda. Prilagodba pristupa može biti iz jednog predmeta, više njih ili iz svih predmeta. Prilagodba pristupa ovisi o potrebama učenika, a može se odnositi na samostalnost učenika (uvođenje stručne podrške), tempo učenja, postupke poučavanja primjerene percepcijskim, motoričkim, spoznajnim, govornim, emocionalnim osobinama učenika, okruženje (prostorni i socijalni kontekst provođenja aktivnosti), na vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda te primjerenost sredstava i pomagala u radu.

inkluzivni/uključivi odgoj i obrazovanje – odgoj i obrazovanje koji odgovara na različite odgojno-obrazovne potrebe sve djece i svih učenika, a temelji se na uključivanju i ravnopravnom sudjelovanju svih u odgojno-obrazovnom procesu i životu školskih zajednica. Podrazumijeva pristajanje uz inkluzivnu politiku i inkluzivne odgojno-obrazovne prakse koje smanjuju isključenost u odgoju i obrazovanju po bilo kojoj osnovi.

intelektualne teškoće – smanjene sposobnosti kojima su svojstvena znatna ograničenja u intelektualnom funkcioniranju (IQ manji od 70) i u adaptivnom ponašanju (pojmovne, socijalne i praktične adaptivne vještine). Nastaju prije 18-e godine.

iskustva učenja – interakcije i doživljaji kroz koje se ostvaruje učenje. Iskustva učenja moguće je ostvariti kroz različite interakcije (u razrednom odjelu, između učitelja/nastavnika i učenika, u međusobnoj suradnji učenika, interakcijom s računalom, susretom s materijalom) i u različitim okruženjima (u školi i izvan nje).

kompetencije – na konkretan problem usmjereno i usklađeno uspješno djelovanje znanja, vještina, stavova i različitih osobina koje se iskazuju samostalnošću i odgovornošću. To je mogućnost samostalnog i odgovornog rješavanja konkretnog problema.

kurikulum – osmišljen, sustavan i skladno uređen način reguliranja, planiranja, izvedbe i vrednovanja odgojno-obrazovnoga procesa. Kurikulum može biti određen na različitim razinama, na razini cjelokupnoga sustava odgoja i obrazovanja, na razini pojedinih njegovih dijelova, na razini odgojno-obrazovne ustanove i na razini pojedinca.

mentalno zdravlje – integralan i bitan dio općeg zdravlja koji podrazumijeva da je riječ o cjelovitoj fizičkoj, mentalnoj i socijalnoj ravnoteži, a ne samo o odsutnosti bolesti ili nemoći. Temelj je individualne dobrobiti, stanja blagostanja u kojem pojedinac ostvaruje vlastite potencijale, nosi se s normalnim životnim stresovima, produktivno radi i može doprinijeti svojoj zajednici.

metakognicija – sposobnost motrenja vlastitih kognitivnih procesa i mogućnost upravljanja njima s ciljem povećanja njihove učinkovitosti.

mobilni tim – tim stručnjaka izvan škole koji može pružiti svu potrebnu podršku u odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u školi. Stručni suradnici škole po potrebi se savjetuju s timom mobilne službene podrške ili se uključuju u njegov rad.

najmanje restriktivna (ograničavajuća) okolina – najpoticajnija okolina za djetetov/učenikov razvoj koja mu omogućuje najveće moguće uključivanje u sve odgojno-obrazovne aktivnosti uz potrebnu prilagodbu.

okruženje učenja – ukupnost fizičkog, socijalnog i pedagoškog konteksta u kojemu se ostvaruje učenje. Uključuje različita mjesta učenja (u školi i izvan nje, digitalno okruženje) te različite skupine i kulture u kojima učenici uče.

oštećenje sluha (gluhoća i naglušnost) – nemogućnost ili smanjena mogućnost primanja, provođenja i tumačenja slušnih podražaja zbog urođenih ili stečenih oštećenja, nerazvijenosti ili umanjene funkcionalnosti slušnog organa, slušnog živca ili slušnih centara u mozgu. Težina i opseg posljedica oštećenja sluha ovise o dobi u kojoj je oštećenje sluha nastalo, njegovom stupnju i lateralizaciji, podršci razvoju jezične komunikacije od socijalne sredine, te osobnim obilježjima pojedinca s takvim oštećenjem (njegovim/njezinim kognitivnim, komunikacijskim, jezičnim, socioemocionalnim i drugim resursima te dodatnim teškoćama).

oštećenje vida (sljepoća i slabovidnost) – sljepoća je poremećaj kod kojeg je na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, oštrina vida 0,05 i manje ili je ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju 0,25, uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili manje. Slabovidnošću se smatra oštrina vida na boljem oku s korekcijskim staklom od 0,4 (40 %) i manje.

oštećenje organa i organskih sustava – prirođena ili stečena oštećenja, deformacije ili poremećaji funkcije pojedinog organa ili organskih sustava koji dovode do smanjenja ili gubitka sposobnosti u obavljanju pojedinih aktivnosti. Podskupine: oštećenja mišićno-koštanog sustava, oštećenja središnjeg živčanog sustava, oštećenja perifernog živčanog sustava i oštećenja drugih sustava (dišnog, srčano-žilnog, probavnog, endokrinog, mokraćnog, spolnog, kože i potkožnih tkiva).

pedagoški takt – obrazovna pedagoška svijest, stav i držanje koje predstavlja poseban način mišljenja u procesu pedagoškog djelovanja i kritičkog promišljanja o tome djelovanju.

pomoćnik u nastavi – osoba koja pruža neposrednu podršku učeniku tijekom odgojno-obrazovnoga procesa u zadacima koji zahtijevaju komunikacijsku, senzornu i motoričku aktivnost učenika, u kretanju, pri uzimanju hrane i pića,

u obavljanju higijenskih potreba, u svakodnevnim nastavnim, izvannastavnim i izvanučioničkim aktivnostima. Podršku učeniku pruža na temelju izrađenog programa rada prema utvrđenim funkcionalnim sposobnostima i potrebama svakoga pojedinog učenika te uputama učitelja/nastavnika, stručnih suradnika škole, roditelja/skrbnika te, prema potrebi, ravnatelja. Pomoćnik u nastavi može pružati podršku jednome ili dvama učenicima u istome razrednom odjelu ili različitim razrednim odjelima. Može biti i pomoćnik u nastavi skupini učenika istoga razrednog odjela / odgojno-obrazovne skupine uzimajući u obzir individualne potrebe svakog učenika.

poremećaji iz spektra autizma – prema klasifikaciji priručnika DSM-V, riječ je o sveobuhvatnim neurorazvojnim poremećajima koji zahvaćaju sve psihičke funkcije: mišljenje, emocije i inteligenciju. Počinju u ranom djetinjstvu i traju cijeli život. U poremećaje se ubraja i Aspergerov poremećaj, atipični autizam i neodređeni poremećaj iz spektra autizma. Poremećaje karakteriziraju odstupanje i teškoće u socijalnoj komunikaciji / interakciji te ograničenim, ponavljajućim obrascima ponašanja i interesima. Na temelju navedenog priručnika, poremećaji iz spektra autizma razlikuju se prema stupnju funkcionalnosti i potrebne odgojno-obrazovne podrške kojom se osigurava funkcioniranje djeteta/učenika u društvu (znatna, ograničena i povremena podrška), stoga se razlikuju blagi, umjereni i teški poremećaj iz spektra autizma.

poremećaji jezično-govorne-glasovne komunikacije (glas, govor, jezik) – poremećaji kod kojih je zbog organskih i funkcionalnih oštećenja komunikacija govorom otežana ili izostaje te je narušeno služenje oralnim i pisanim jezikom.

potpomognuta komunikacija (engl. Augmentative and Alternative Communication, AAC) – stručni naziv za komunikaciju koja je potpomognuta alternativnim sredstvima ili pojačavanjem postojećih sredstava kod osoba s jezično-govornim teškoćama.

problemi u ponašanju – ponašanja koja znatno odstupaju od uobičajenih ponašanja primjerenih dobi, situaciji, kulturnim i društvenim normama u školi, obitelji i/ili širem okruženju, a čije posljedice štetno djeluju na samog učenika i/ili okruženje i time otežavaju njegovu uspješnu socijalnu integraciju. S takvim su ponašanjima povezane posljedice ponašanja i stanja koja treba usmjeravati, mijenjati i/ili rješavati, a kojima se bave stručnjaci različitih struka i u različitim područjima. To je zajednički naziv za sve oblike ponašanja, od rizičnih teškoća do poremećaja u ponašanju, od jednostavnijih, manjeg intenziteta i manje opasnosti/štetnosti za sebe ili druge, do onih definiranih i/ili sankcioniranih propisima i često težih po posljedicama i potrebama za intervencijom (tretmanom).

prijelaz (tranzicija) – razdoblje promjena koje donosi prelazak iz jednog dijela odgojno-obrazovnog sustava u drugi ili na svakodnevnoj razini iz jedne aktivnosti u drugu, a koje zahtijeva prilagodbu učenika.

prilagodbe odgojno-obrazovnih ishoda – promjene u iskazima očekivanja od učenika koji se postavljaju na razini tekuće godine učenja i poučavanja u određenom predmetu (za razliku od toga, u kurikulumima međupredmetnih tema određena su odgojno-obrazovna očekivanja na razini pojedinih odgojno-obrazovnih ciklusa). Ishodi su u nacionalnim kurikulumima nastavnih predmeta određeni kao znanja, vještine i/ili stavovi, a razrađeni su kroz aktivnosti i sadržaje učenja. Za učenike s teškoćama, u skladu s njihovim potrebama, prilagođuje se što učenici znaju, mogu učiniti te koje stavove i vrijednosti imaju razvijene na kraju tekuće godine učenja i poučavanja predmeta.

prilagodbe pristupa učenja i poučavanja – promjene uobičajenih postupaka, metoda i oblika učenja i poučavanja te poticanja sudjelovanja u razrednim aktivnostima radi podrške učeniku u ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja. Vrste prilagodbi su: prilagodbe okruženja, prilagodbe postupaka poučavanja i tempa učenja te prilagodbe materijala, sredstava i pomagala.

prilagodbe vrednovanja učeničkih postignuća – prilagodbe procesa vrednovanja, ispitnih materijala i sredstava te metoda vrednovanja koje omogućuju da učenici s teškoćama pokažu usvojenost kurikulumom definiranih odgojno-obrazovnih ishoda na ravnopravnoj osnovi.

rehabilitacijski programi – obuhvaćaju one postupke i aktivnosti koje uspostavljaju, obnavljaju, održavaju i/ili modificiraju učenikove osjetilne, motoričke, jezično-govorno-glasovne, komunikacijske, kognitivne, psihološke, emocionalne i interakcijske sposobnosti te vještine izvedbe aktivnosti svakodnevnoga života, a koje značajno utječu na rezultate učenja te time i na odgojno-obrazovni proces.

rješenje za primjereni kurikulum i posebne oblike podrške – pravni dokument o primjerenom kurikulumu i posebnim oblicima podrške za određenog učenika s teškoćama. Na temelju rješenja učitelj/nastavnik u suradnji sa stručnim suradnikom škole planira te prati provođenje i vrednovanje individualiziranog kurikuluma za učenika s teškoćama.

samoregulacija – sposobnost upravljanja različitim aspektima vlastitog funkcioniranja (mišljenjem, emocijama, motivacijom, ponašanjem).

samoregulirano učenje – sposobnost upravljanja vlastitim procesom učenja.

senzorna integracija – neurobiološka aktivnost u tijelu kojom živčani sustav obrađuje informacije iz osjetila vida, sluha, dodira, kretanja, ravnoteže, okusa i mirisa. Omogućuje primanje i obradu osjetnih informacija koje u mozak pristižu iz različitih osjetila. Smatra se jednim od temelja razvoja ostalih vještina koje zahtijevaju organizirano, usmjereno ponašanje i koncentraciju, odnosno učenje.

specifični poremećaj učenja – teškoće u učenju i korištenju akademskih vještina na koje upućuje prisutnost barem jednog od sljedećih simptoma (koji traju najmanje šest mjeseci, unatoč intervencijama koje su usmjerene na ove teškoće): netočno ili usporeno čitanje i čitanje riječi s naporom, teškoća u razumijevanju značenja pročitano, teškoće sa sricanjem, teškoće s pismenim izražavanjem, teškoće u ovladavanju značenjem broja, numeričkim činjenicama ili računanjem, teškoće s matematičkim zaključivanjem. Nedostatne akademske vještine znatno su i mjerljivo ispod onih koje se očekuju prema kronološkoj dobi i ometaju osobu u akademskom, radnom i svakodnevnom životu. Teškoće su evidentne u školskoj dobi i ne mogu se bolje objasniti intelektualnim nedostatcima, senzoričkim nedostatcima (vida, sluha) i drugim psihičkim i neurološkim poremećajima, psihosocijalnim nepovoljnim prilikama, manjkavim znanjem jezika akademske poduke ili neodgovarajućom podukom. Specifični poremećaj učenja može biti ograničen samo na jednu akademsku vještinu ili područje.

stručni komunikacijski posrednik – osoba koja daje komunikacijsku potporu gluhim, nagluhim i gluhoslijepim učenicima u onom sustavu komunikacije koji preferira gluhi, nagluhi ili gluhoslijepi učenik: hrvatski znakovni jezik, prilagođeni hrvatski znakovni jezik (taktilni, locirani, vođeni) ili ostale sustave komunikacije koji se temelje na hrvatskome jeziku (simultana znakovno-govorna komunikacija, ručne abecede, titlovanje ili daktilografija, očitavanje govora s lica i usana, pisanje na dlanu i korištenje tehničkih pomagala).

suradničko poučavanje – kooperativno poučavanje, odnosi se na povremeno zajedničko i istodobno poučavanje učenika koje izvode učitelj/nastavnik te edukacijski rehabilitator (uz pomoćnika u nastavi). Cilj mu je ostvarenje zajedničkih odgojno-obrazovnih postignuća (rješavanje zadataka, tema ili razvijanja novih vještina) davanjem jednakih prilika svim učenicima uz različitost pristupa u procesu poučavanja.

teškoće auditivne percepcije – teškoće razlikovanja zvukova i glasova.

teškoće u odrastanju – teškoće koje su rezultat dinamičkog odnosa između osobe i činitelja njezine okoline, a ta interakcija doprinosi stabilnosti teškoća tijekom duljeg vremena. Događaju se kada dijete/učenik postojano doživljava zakašnjele, pretjerane ili neprimjerene odgovore na vlastite potrebe i očekivanja, što dugoročno vodi razvoju problema u ponašanju. Najčešće je u pozadini razvoja tih teškoća narušen doživljaj sebe i drugih koji se prenosi na socijalne odnose (odnose s odraslima i vršnjacima te odnose prema učenju i drugim aktivnostima).

teškoće senzorne integracije (teškoće senzorne obrade, poremećaj senzorne integracije) – pojavljuju se kada mozak i živčani sustav imaju poteškoća pri integraciji senzornih (osjetnih) informacija. Kada se to dogodi, senzorne se informacije pogrešno interpretiraju, što rezultira problemima u percepciji, ponašanju i učenju.

teškoće vizualne percepcije – teškoće u koje se ubrajaju nemogućnost fiksacije, usmjeravanja vida i teškoće praćenja teksta.

stručno povjerenstvo škole – čine nadležni školski liječnik – specijalist školske medicine, a iznimno liječnik koji nema završenu specijalizaciju iz školske medicine, stručni suradnici zaposleni u školi (pedagog i/ili psiholog i/ili stručnjak edukacijski rehabilitator i/ili stručni suradnik logoped i/ili stručni suradnik socijalni pedagog), učitelj razredne nastave i učitelj Hrvatskoga jezika. Kada je u osnovnoj školi ustrojen razredni odjel s posebnim programom za učenike s

teškoćama, a nema stručnog suradnika edukacijskog rehabilitatora, u stručno povjerenstvo škole imenuje se učitelj edukacijski rehabilitator. Stručno povjerenstvo škole provodi utvrđivanje psihofizičkog stanja djeteta zbog redovitog upisa u prvi razred osnovne škole, a kada procijeni da za to postoji potreba, predlaže utvrđivanje: prijevremenog upisa djeteta u prvi razred osnovne škole, odgode upisa u prvi razred osnovne škole ili primjerenog programa osnovnog obrazovanja za učenike s teškoćama u razvoju. Stručno povjerenstvo škole tijekom osnovnog obrazovanja, kada procijeni da za to postoji potreba, predlaže: utvrđivanje primjerenog programa osnovnog obrazovanja za učenika s teškoćama u razvoju, privremeno oslobađanje od već započetog školovanja, ukidanje rješenja o primjerenom programu osnovnog obrazovanja za učenika s teškoćama u razvoju i uključivanje učenika u pripremnu ili dopunsku nastavu Hrvatskoga jezika.

učenik s teškoćama – učenik kojem je u odgojno-obrazovnom sustavu potrebna dodatna podrška u učenju i/ili odrastanju, a riječ je o: učeniku s teškoćama u razvoju, učeniku sa specifičnim teškoćama u učenju i/ili problemima u ponašanju i/ili emocionalnim problemima, učeniku s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i/ili jezičnim čimbenicima.